

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DÖNEMDE DIŞ TİCARET ÜZERİNDEN
ALINAN VERGİLERİN GELİŞİM SÜRECİ**

Kadir Can İPEKÇİ

ŞANLIURFA– 2019

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DÖNEMDE DIŞ TİCARET ÜZERİNDEN
ALINAN VERGİLERİN GELİŞİM SÜRECİ

Kadir Can İPEKÇİ

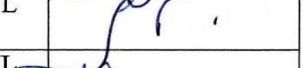
Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hasan TÜRKAL

ŞANLIURFA–2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Maliye Anabilim Dalı 125218004 numaralı Kadir Can İPEKÇİ'nin hazırladığı "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergilerin Gelişim Süreci" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 14/10/2019 tarihinde, saat 14:00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

14/10/2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Hasan Türkal	KABUL	
Üye	Prof. Dr. Esra SİVEREKLİ	KABUL	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sena Ekici	KABUL	

Bu tezin Maliye Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

...../...../20..

Prof. Dr. Sevilket ÖKTEM
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek

*Almamıştır.

T.C.

**HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı	:Kadir Can IPEKCI
Öğrenci Numarası	:125218004
Enstitü Anabilim Dalı	:Maliye Anabilim Dalı
Programı	:Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe)	:Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergilerin Gelişim Süreci

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergilerin Gelişim Süreci” konulu çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 107 sayfalık kısmına ilişkin 31/07/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı %30’dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

...../...../2019
Hazırlayan
Öğrencinin İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım./...../2019

Dr. Öğr. Üyesi Hasan TÜRKAL
(İmzası)

ÖZET

TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DÖNEMDE DIŞ TİCARET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLERİN GELİŞİM SÜRECİ

İPEKÇİ, Kadir Can

Yüksek Lisans Tezi

Maliye Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hasan TÜRKAL

Ekim, 2019, 107 sayfa

Dış ticaret, uluslararası sınırlar veya bölgeler arasında sermaye, mal ve hizmet alışverişidir. Birçok ülkede, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) önemli bir payını temsil eder. Dünyanın hızla küreselleştiği günümüzde vergi politikalarında önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Küreselleşmenin doğurduğu rekabete ayak uydurmak amacıyla devletler vergilendirme yetkilerini uluslararası ya da uluslar üstü ekonomik bütünleşmelere katılarak veya uluslararası anlaşmalar yaparak sınırlandırabilmektedirler. Ülkeler vergiyi ekonomi ve maliye politikası aracı olarak kullanmaktadırlar. 1980’lere kadar ülkeler ekonomilerinin gelişimini; ithal ikameci ve korumacı ulusal sanayiye dayandırmışlardır. Bunun gereği olarak yabancı yatırımlar için sıkı kontrol ve gümrük engelleri uygulayan politikalar benimsemişlerdir. 1980’lerin başında bu politikalar değişmiştir. Artan küreselleşme, vergileme alanında ulusal politikaların gücünü sınırlamaktadır. Türkiye’de dış ticaret vergileri, dış ticaret işlemleri esnasında, gümrük vergileri adı altında ithalat ve ihracat vergileri olarak ayrılmaktadır. Yürürlükteki gümrük mevzuatı çerçevesinde ithalat vergileri, dış ticarete konu eşyanın ithalatıyla ilgili olarak alınması gereken gümrük vergileri ve dış politikası çerçevesinde alınan vergilerden; ihracat vergileri, dış ticarete konu eşyanın ihracatıyla ilgili olarak alınması gereken gümrük vergileri ile dış ticaret politikası çerçevesinde alınan vergilerden oluşmaktadır.

Birinci bölümde dış ticaretin kavramsal çerçevesi ve dış ticarete teslim, ödeme şekilleri ve gümrük muafiyet belgeleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bunlara ek olarak dış ticaretin Türkiye ve seçilmiş ülke ekonomileri için önemi incelemiştir. İkinci bölümde, Türkiye’de dış ticaretten alınan vergilerin özellikleri, verginin

tarafları, vergilendirme süreci ve vergi türleri hakkında bilgi verilmiştir. Burada dış ticaret vergilerinin nasıl ve ne şekilde oluştuğunun anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. Üçüncü bölümde ele alınan konu, 1980 den günümüze kadar dış ticaret vergilerinin ihracat ve ithalat üzerindeki etkilerdir. Ülkemizde tarife indirimleri, ticaretin serbestleştirilmesi gibi sebeplerle gümrük vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı oldukça düşmüş ve gümrük vergisi nicelik olarak önemini kaybetmiştir. Sonuç olarak, dış ticaret vergilerinin ülkemizde ithalat ve ihracat üzerinde etkisi olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kavramlar: Ekonomi Politikası, Maliye Politikası, Dış Ticaret, Dış Ticaret Vergileri, Vergi Politikaları, Küreselleşme

ABSTRACT

THE IMPROVEMENT PROCESS OF TAXES TAKEN BY FOREIGN TRADE IN TURKEY AFTER 1980

İPEKÇİ, Kadir Can

Master's Thesis

Department of Public Finance

Advisor: Asst. Prof. Dr. Hasan TÜRKAL

October, 2019, 107 pages

Foreign trade is exchange of capital, goods, and services across international borders or territories. In most countries, it represents a significant share of gross domestic product (GDP). At the present time, there are significant changes in tax policies as the world is rapidly globalizing. In order to keep pace with globalization, governments can restrict their taxation powers by participating in international or transnational economic integration or by making international agreements. Taxation is used as an instrument of economy and fiscal policy by countries. Until the 1980's, countries based the development of their national economies on policies of import substitution, protecting their national industrial by imposing high customs barriers and strict control of foreign investment. In the early 1980's these policies have changed. Increased globalization has limited the power of domestic policies in the area of taxation. Foreign trade policies applied in Turkey, foreign trade taxes during the foreign trade transactions are divided to the import and export taxes under the name of customs taxes. In the framework of the customs legislation in force, import duties, customs duties related to the importation of the goods subject to foreign trade and the taxes collected within the framework of foreign policy; The export duties consist of the customs duties and the taxes levied on the foreign trade policy.

In the first chapter, Information is given about the foreign trade and incoterms, basis of payment and documents for customs exemptions, the conceptual

framework. Additionally, the importance of foreign trade between Turkey and selected countries has been examined.

In the second chapter, the characteristics of taxes on foreign trade in Turkey, parties of the tax, the way of taxation process and its types have been researched.

In the third chapter, the examined topic is the effects of foreign trade taxes on import and export, from 1980 to today. As a result of the tariff reductions and liberalization of trade in our country, the share of customs duties in total tax revenues has fallen considerably and the customs tax has lost its importance quantitatively. To sum up, the foreign trade taxes have not got any effect on import and export in our country, is observed.

Keywords: Economy Policy, Fiscal Policy, Foreign Trade, Foreign Trade Tax, Tax Policy, Globalisation

TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DÖNEMDE DIŞ TİCARET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLERİN GELİŞİM SÜRECİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ	III
ÖZET	VI
ABSTRACT	VIII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XIII
TABLolar LİSTESİ	XVII
ŞEKİLLER LİSTESİ	XV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE ÜLKE EKONOMİLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE İLE DIŞ TİCARET	4
1.1.1. Tanım	4
1.2. İHRACAT YÖNÜYLE DIŞ TİCARET	4
1.3. DIŞ TİCARETTE İŞLEMLER	5
1.3.1. Teslim Şekilleri	5
1.3.1.1. EXW – EXWORK – Satıcının İş Yerinde Teslim	7
1.3.1.2. FOB - Free On Board – Satıcının Ülkesinde İsmi Belirtilen Sevk Limanında Gemi Bordasında Teslim	7
1.3.1.3. FAS - Free Alongside Ship – Satıcının Ülkesinde İsmi Belirtilen Limanda Gemi Yanında Teslim	7
1.3.1.4. FCA - Free Carrier – Satıcının Ülkesinde Teslim Yeri Belirtilerek Taşımacıya Teslim	8
1.3.1.5. CFR - Cost And Freight – Alıcının Ülkesinde Adı Belirtilen Boşaltma Limanına Kadar Navlunu Ödenmiş Olarak Teslim	8

1.3.1.6. CIF - Cost, Insurance And Freight – Alıcının Ülkesinde Adı Belirtilen Varış Limanında Navlun ve Sigortası Satıcı Tarafından Ödenmiş Olarak Teslim	8
1.3.1.7. CPT - Freight Carriage Paid To – Alıcının Ülkesinde Adı Verilen Varış Noktasına Kadar Navlunu Ödenmiş Olarak Teslim	9
1.3.1.8. CIP - Carriage And Insurance Paid To Alıcının Ülkesinde Adı Belirtilen Varış Noktasına Kadar Sigortası Yapılmış ve Navlunu Ödenmiş Olarak Teslim	9
1.3.1.9. DAP - Delivered At Place – Alıcının Ülkesinde Belirtilen Yerde Teslim	9
1.3.1.10. DAT - Delivery at Terminal – Alıcının Ülkesinde Terminalde Teslim	10
1.3.1.11. DDP - Delivered Duty Paid - Gümrük Resmi Ödenmiş Teslim	10
1.4. ÖDEME ŞEKİLLERİ	10
1.4.1. Peşin Ödeme ve Prefinansman -Cash/ Advance Payment	11
1.4.2. Mal Mukabili Ödeme Şekli - Cash Against Goods	11
1.4.3. Vesaik Mukabili Ödeme Şekli - Cash Against Documents	12
1.4.4. Kabul Kredili Ödeme	13
1.4.5. Akreditifli Ödeme Şekli/ Letter of Credit-L/C	13
1.5. GÜMRÜK MUAFİYETİ İÇİN KULLANILAN BELGELER VE BÖLGELER	19
1.5.1. ATR Dolaşım Belgesi	19
1.5.2. EUR 1 Dolaşım Belgesi	20
1.5.3. Dahilde İşleme İzin Belgesi	21
1.5.3.1. Dahilde İşleme Rejimi	21
1.5.3.2. Antrepo Rejimi	22
1.5.3.2.1. Antrepo Çeşitleri	22
1.5.3.3. Serbest Bölgeler	22
1.6. İTHALAT	23
1.6.1. İthalat Çeşitleri	23
1.6.1.1. Kat'ı İthalat (Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi)	23
1.6.1.2. Dahilde İşleme İzni Kapsamında Yapılan İthalat	23

1.6.1.3. Geçici İthalat	23
1.6.1.4. Yatırım Teşvik İle Yapılan İthalat	24
1.6.1.5. Geri Gelen Eşya	25
1.6.1.6. Tamir Amaçlı İthalat	25
1.7. DIŞ TİCARETİN ÜLKE EKONOMİLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ	25
1.7.1. Gelişmekte Olan Ülkeler ve Seçilmiş Ülkelerle Dış Ticaret	26
1.7.1.1. Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ticaret	30
1.7.1.2. Türkiye -Bağımsız Devletler Topluluğu İle Ticaret	31
1.7.2. Gelişmiş Ülkeler ve Dış Ticaret	32
1.7.2.1. Türkiye-OECD (Ekonomik İşbirliği Ve Kalkınma Örgütü) Ülkeleri İle Ticaret	33
1.7.2.2. Türkiye-EFTA (Avrupa Ticaret Birliği) Ülkeleri Ticaret	34
1.8. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	35

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET VERGİLERİ

2.1. DIŞ TİCARET'TEN ALINAN VERGİLER	40
2.2. ÖZELLİKLERİ	43
2.3. VERGİNİN TARAFLARI VE VERGİLENDİRME SÜRECİ	43
2.3.1. Verginin Borçlusu (Mükellef)	45
2.3.2. Sorumlu	45
2.3.3. Matrah	46
2.3.4. Vergiyi Doğuran Olay	47
2.3.4. Muafiyet ve İstisna	48
2.3.5. Beyan	48
2.3.6. Tescil	49
2.3.7. Muayene	49
2.3.8. Onay	50
2.3.9. Tarh	50
2.3.10. Tebliğ	51

2.3.11. Tahakkuk	51
2.3.12. Tahsil	52
2.3.14. Yükümlülüğün Sona Ermesi	52
2.4. DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLERİN TÜRLERİ	53
2.4.1. Gümrük İşlemlerine Göre Dış Ticaret Vergileri	53
2.4.2. Matraha Göre Dış Ticaret Vergileri	54
2.4.3. İthalattan Alınan Vergi, Resim ve Harçlar	55
2.4.4.1. Gümrük Vergisi	56
2.4.4.2. Katma Değer Vergisi	56
2.4.4.3. Özel Tüketim Vergisi	57
2.4.4.4.İthalattan Alınan Fonlar	57
2.4.4.5.Telafi Edici Vergi	58
2.4.4.6.Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu	58
2.4.4.7.Destekleme Fiyat İstikrar Fonu	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLERİN 1980’DEN GÜNÜMÜZE GELİŞİM SÜRECİ

3.1.DIŞ TİCARET POLİTİKALARI VE VERGİLEME SÜRECİ	60
3.1.1.Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	60
3.1.2. 1923-1979 Arası Dönem	67
3.1.3. 1980 ve Sonrası Dönem	80
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	100

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
BH	: Büyüme Hızı
BİLGE	: Bilgisayarlı Gümrük Etkinlikleri
BÜMKO	: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğu
CFR	: Cost and Freight (Mal Bedeli ve Navlun)
CIF	: Cost, Insurance and Freight (Mal Bedeli, Sigorta ve Navlun)
CIP	: Freight Carriage and Insurance Paid To (Taşıma ve Sigorta Bedeli Ödenmiş Olarak Teslim)
CPT	: Freight Carriage Paid To (Taşıma Ücreti Ödenmiş Olarak Teslim)
DAP	: Delivery at Place (Belirtilen Noktada Teslim)
DAT	: Delivery at Terminal (Terminalde Teslim)
DDP	: Delivered Duty Paid (Gümrük Resmi Ödenmiş Teslim)
DFİF	: Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DİİB	: Dahilde İşleme İzin Belgesi
DİR	: Dahilde İşleme Rejimi
EFTA	: European Free Trade Area/Association (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi/Birliği)
Exw	: Ex-Works (İş yerinde teslim)
FAS	: Free Alongside Ship (Gemi Doğrultusunda Teslim)
FCA	: Free Carrier (Taşıyıcıya Teslim)
FOB	: Free On Board (Gemi Bordasında Teslim)
G.T.İ.P.	: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
GB	: Gümrük Birliği

GK	: Gümrük Kanunu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: Uluslar Arası Para Fonu
K.D.V.	: Katma Değer Dergisi
KKDF	: Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu
L/C	: Letter Of Credit (Akreditif)
M.Ö.	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
TCGB	: Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi
TKF	: Toplu Konut Fonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VUK	: Vergi Usul Kanunu
Y.y.	: Yüzyıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Uluslara arası Teslim Şekilleri	6
Tablo 2: AB'ye Üye ülkeler ve ATR Düzenlenebilecek Ülkeler	20
Tablo 3: EUR 1 Düzenlenebilecek Ülkeler	20
Tablo 4: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat - İthalat Rakamları	29
Tablo 5: KEİ Ülkeleri 2009-2018 Arası İthalat İhracat Rakamları Milyon Dolar	30
Tablo 6: Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri 2009-2018 Arası İthalat İhracat Rakamları Milyon Dolar	32
Tablo 7: OECD Ülkeleri 2009-2018 Arası İthalat İhracat Rakamları Milyon Dolar	34
Tablo 8: EFTA Ülkeleri 2009-2018 Arası İthalat İhracat Rakamları Milyon Dolar	35
Tablo 9: 1980-1999 Yıllarında Dünya Dış Ticaretindeki Gelişmeler (Milyon Dolar)	36
Tablo 10: 2000-2018 Yıllarında Dünya Dış Ticaretindeki Gelişmeler (Milyon Dolar)	38
Tablo 11: Verginin Tarafları Ve Vergilendirme Süreci	44
Tablo 12: İthalat Sırasında Ödenen Vergi	55
Tablo 13: 1854-1881 Tarihli Muharrem Kararnamesi'ne Kadar Olan Osmanlı Borçları	65
Tablo 14: İthalat ve İhracatın Kıymetiyle Alınan Verginin Miktarı (1878–1894)	67
Tablo 15: Türkiye Ekonomisinin Geçirdiği Ekonomi Politikası Evreleri	68
Tablo 16: Yıllara Göre Türkiye'nin Dış Ticareti 1923-1930 (Bin ABD Doları)	71
Tablo 17: Dış Ticaret Vergilerinin Toplam Vergiler İçindeki Payı 1924-1929 (MİLYON TL)	73
Tablo 18: Yıllara Göre Türkiye'nin Dış Ticareti 1931-1950 (Bin ABD Doları)	74
Tablo 19: Dış Ticaret Vergilerinin Toplam Vergiler İçindeki Payı 1930-1949 (MİLYON TL)	76
Tablo 20: Yıllara Göre Türkiye'nin Dış Ticareti 1950-1979 Arası (Bin ABD Doları)	77

Tablo 21: Dış Ticaret Vergilerinin Toplam Vergiler İçindeki Payı 1950-1959 (Milyon TL)	80
Tablo 22: Yıllara Göre Türkiye'nin Dış Ticareti 1980-1999 Arası (Bin ABD Doları)	82
Tablo 23: 1990-2000 Dönemi Türk Dış Ticaretinde İthalatın İhracatı Karşılama Oranları (%)	86
Tablo 24: Dış Ticaret Vergilerinin Toplam Vergiler İçindeki Payı 2000-2018 (Milyon TL)	83
Tablo 25: Dış Ticaret Vergilerinin Toplam Vergiler İçindeki Payı 2000-2012 (Milyon TL)	89
Tablo 26: Dış Ticaretten Alınan Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı 2013-2018 (Milyon TL)	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Akreditif Şeması	15
Şekil 2: 1980-1985 İthalat İhracat ve Dış Ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL	84
Şekil 3: 1986-1989 İthalat İhracat ve Dış Ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL	85
Şekil 4: 1990-1995 İthalat İhracat ve Dış Ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL	85
Şekil 5: 1996-1999 İthalat İhracat ve Dış Ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL	86
Şekil 6: 2000-2004 İthalat ve İhracat Dış ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL	90
Şekil 7: 2005-2012 İthalat ve İhracat Dış ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL	91
Şekil 8: 2013-2018 İthalat ve İhracat Dış ticaret Vergi geliri artışları Milyar TL	93

GİRİŞ

Ekonominin temeli k t kaynakların maksimum kapasiteye ulaştırarak insan ihtiyaçlarını gidermeleri için kullanımını sağlamaktır. K t kaynaklardan kastımız burada yenilenemeyen ve tüketildiği zaman bitecek birçok şeyi kapsamaktadır. Hava, su, güneş enerjisi bu kaynakların dışında sayılmasına rağmen hava ve su bizim kendi yarattığımız kirliliklerden dolayı k t kaynaklar grubuna girmiştir. Hayatın başlangıcından itibaren insanlık çeşitli evrelerden geçerek bu dönem ulaşmıştır.

Başlangıç olarak insanlığın ekonomik hayatını isterseniz kısaca bir göz atalım ve konumuza geri dönüş sağlayalım. İnsanlık ilk başlangıçta temel ihtiyaçlarını karşılayabildiği ve ağaçlar üzerinde yaşayarak toplayıcılıkla hayatta kalma mücadelesi verdiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu temel ihtiyaçlar beslenme, barınma ve üreme güdüleri  n plandaydı.        bu temel ihtiyaçlar bütün zamanı almaktaydı. Gelişmenin sağlanabilmesi için de zaman çok önemli bir kavramdır. Bu dönemde bunları sağlamak pek kolay olmadığı düşünülmektedir. İnsanlar büyük hayvanları avlamaya başladığı dönemde hem daha fazla yiyecek sahibi hem de arta kalan zamanları olmaya başladı. Fazla yiyecek sahibi olmak insanlar arasında takas sisteminin de oluşmasına imkan sağlamıştır. Bu dönemde insanlar tüketim ve tasarruf yapmaya başlıyor.

İnsanlık cıvalı taş devrine girmesiyle birlikte sadece tüketici iken bu dönemde üretici konumuna geçiyor.        bu dönemde ilk defa yerleşik yaşam faaliyetleri başlıyor, yani toplu halde işbirliği faaliyetleriyle birlikte insanlar iyi oldukları işlerde uzmanlaşıyor.  reten ve uzmanlaşan insanlık hayvanlarında evcilleştirilmesini sağlıyor hatta onları üretim faaliyetlerinde kullanmaya başlıyor. Zamanın artması ve üretimin çoğalması yatırım olgusunun oluşmasını sağlıyor ve kompleks bir yapının oluşmaya başlamasıyla örgütlenmeler başlıyor. Belki de ilk örgütlenme hareketleri bu dönemde başlıyor ve günümüzde devlet dediğimiz karmaşık ve düzenli yapının temelleri atılıyor.

M. . 2000'li yıllarda Anadolu'da Mezopotamya'dan gelen Asurluların kurmuş olduğu ticari bir düzen mevcuttu. Bu ticareti sürdürebilmek adına kurulan Pazar kentleri mevcuttu. Hatta ilk ticari anlaşmanın Kayseri'de yapıldığı

bilinmektedir. Bu tüccarlar Anadolu'ya tekstil ürünleri ve kalay malzemeleri getirip karşılığında altın, bakır ve gümüş gibi değerli madenleri almaktaydılar. Bronz çağda özellikle Ortadoğu'da kurulan yerleşik hayat kent devletleri ve imparatorlukların kurulmasına olanak sağlamıştı. Bu dönemde en başta gümüş olmak üzere diğer değerli madenler günümüzde para olarak tabir ettiğimiz değişim aracı olarak kullanılmaktaydı. Ortadoğu'da ticaret tarıma dayalı olarak ilerlemekteydi. Bronz çağ ticaretin ilk dışa açılımının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde yaşanan ticari faaliyetlerin yerleşik hayata geçilmesiyle artış göstermiştir.

Ortaçağda yönetim şekli feodaliteydi. Feodalite; belirli genişlikte toprak parçasına sahip olan ve bu toprak parçasında yaşayanların toprak sahibi için üretim yaptığı bir sistem olarak tanımlanabilir. Yani toprak ağaları için üretim yapan ve o bölgede hayatını sürdürmesine izin verilen toplulukların oluşturduğu yönetim şeklidir. Bu topluluklar başkaları adına çalışan ilk emekçilerdir denilebilir.

15. yüzyıla gelindiğinde Bu dönemde değişim aracı olarak altın ve gümüşün aktif olarak kullanılması ve toplulukların üretim yaparak birikinti yapmaya başlaması ve ticaretin artış göstermesi refah seviyesinin ve gelişimin üst seviyelere çıkmasına olanak sağlıyordu. 15. yüzyılda Avrupa devletleri zenginliğin ve refahın kaynağının değerli madenleri elde etmekten geçtiğini düşünmeye başladılar ve yeni sömürgeler elde etmek amacıyla kıyasıya bir mücadeleye giriştiler. Özellikle İspanya, Portekiz ve Hollanda bu mücadelenin başını çekmekteydi. Buradaki temel amaç yeni sömürgeler elde etmek ve daha fazla gelire sahip olmaktı. Tabi her mücadelede olduğu gibi bu mücadelenin de farklı sonuçları ortaya çıktı. Başlangıç olarak güçlü Osmanlı İmparatorluğu elinde bulunan ticari yolların yerleri değişti, yeni kıtalar keşfedildi. Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu devlet anlayışı gereği bu tür sömürgecilik faaliyetlerine girişmedi, egemenliğini yaygınlaştırıp buralardan vergi alma yolunu tercih etmişti.

19. yy. gelindiğinde insanlık açısından dönem noktalarından biri olan sanayi evrimi geçekleşiyor ve üretimde kullanılmaya başlayan buhar makineleriyle birlikte sanayi ürünleri üretilmeye başlandı. Bu da seri üretim dediğimiz sistemin gelişmesini sağladı. Sanayi devrimini bu dönemde yakalayamayan Osmanlı Devleti üretim konusunda geri kalmış ve iç piyasada yaşanan karışıklık daha da artmıştır. Zaman

zaman siyasi veya ticari faaliyetlerin gelişmesi amacıyla ticari imtiyaz anlamını taşıyan kapitülasyonlar sürekli hale getirilmiş. Üretimin olmadığı sanayileşmenin zayıf kaldığı Osmanlı başlangıçta ithalat bağımlılığı başlamış ve ardından Osmanlı ekonomisinde geri dönülemez problemler ortaya çıkmıştır. Bu süreç 1990'lı yılların hemen başında hem orduda hem de sanayi alanında yapılan ıslahatlarla telafi edilmeye çalışılsa da ekonomisi yorgun olan Osmanlı Devleti 1912 yılında başlayan balkan harbi ve ardından gelen I. Dünya harbinin de başlamasıyla tamamen yorgun olan Osmanlı Devleti Savaş bittiğinde dağılmış ve yıkılmıştır. Yıkılan Osmanlı devleti yerine kurulan devletlerden ve devamı olarak kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulmuştur. Osmanlı'dan yıkık bir ülke ve bitmiş bir ülke devralan Genç Türkiye başlangıçta dışa kapalı bir ekonomi politikasıyla kendi yağında kavrulma yolunu tercih etmiş belirli bir dönem de bu politikaya işe yaramış ve ekonominin biraz da olsa canlanmasını sağlamıştır. 1930'larda tam işler rayına oturdu derken büyük buhranla sarsılan dünya ekonomisinin etkisiyle Türkiye'de dengeler değişmişti. Bu dönemde devletçi bir ekonomi politikası uygulamaya konulmuş ve dış ticarete kısıtlamalar getirilmiştir. 1934 yılından itibaren birinci beş yıllık sanayi programı uygulamaya konulmuş ve her beş yılda bu planlar düzenlenmesine rağmen halen bir sanayi devrimi yapılamamıştır. Ülkenin ekonomik faaliyet alanlarına baktığımızda ithalat bağımlı bir ticari yapı ve sanayi üretimi göze çarpmaktadır.

İlk iki bölümde araştırmanın niteliğine uygun olarak kavram açıklamaları yapılmıştır, ülkelerin dış ticaret yapma nedenleri açıklanmaya çalışılmış ve gelişmekte olan ülke ve gelişmiş ülke örnekleri dikkate alınmıştır ve küreselleşmenin dış ticaret üzerindeki etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde vergi kavramı ve dış ticarete vergileme şekli incelenmiş ve kavram açıklamaları yapılmıştır. Üçüncü ve son bölümde 1980 ve sonrasında dış ticaret vergileri ithalat ve ihracat verileriyle karşılaştırılarak dış ticaret vergilerinin ithalatı ve ihracatı kısıtlayıcı bir etki yaratıp yaratmadığı incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE ÜLKE EKONOMİLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE İLE DIŞ TİCARET

1.1.1.Tanım

Dış ticaret çok geniş kapsamlı ekonomik işlemleri olan bir faaliyettir. Bu bağlamda çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Dış ticaret; bir veya birden fazla ülkenin birbirleri arasındaki mal alımı ve satımını uluslararası ticaret şartlarına uygun olarak yapması olarak¹ ya da ülkelerin dış dünya ile yaptığı ve yalnızca mal alım ve satımlarını kapsayan faaliyetlere olarak tanımlanabilir.²Farklı tanımların olması kapsamın daha da geniş olduğunu göstermektedir. Kapsamı geniş olan tanımlar ise uluslararası platformda yapılan her türlü hizmet ürün alım satımı şeklinde de yapılmakta³veya uluslara arası ürün alışverişinin yanı sıra elle tutulamayan ve gözle görülemeyen uluslararası hizmet alış verişini de içine alan bir tanım da yapılabilir.⁴ Bu tanımlardan yola çıkarak dış ticaret şöyle ifade edilebilir; uluslararası ticaret üretimi yapılan mal ve hizmetlerin belirli bir fiyat karşılığı son kullanıcılarına ulaştırılmasını sağlayan ve uluslararası anlaşmalar çerçevesinde alım-satım faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanabilir.

Ülkeler; dış ticaret vergilerini başta gelir elde etmek eyerli üreticiyi iç piyasada yabancı rakiplerinden korumak maksadıyla, ithalat ve ihracat kotaları koymak, ithalat ve ihracat lisansı istemek, mal ve ya bazı ülke gruplarına ihracatta ambargo uygulamasına gitmek, döviz alım satımını devletin denetimine tabi tutarak dış ticaretin ülke ekonomisi aleyhine sonuçlanmasını engellemeye çalışırlar.⁵

1.2.İHRACAT YÖNÜYLE DIŞ TİCARET

Dış ticaret müsteşarlığının 2006 yılında resmi gazetede yaptığı açıklamada ihracat; bir malın veya hizmetin yürürlükte bulunan ihracat mevzuatı ve gümrük

¹ Nur Aktaş vd. Türkiye'nin Dış Ticaret Sistemi ve Sorunları, T.C. İstanbul Üniversitesi, *Dış Ticaret Enstitüsü, Tartışma Metinleri*, s.Wps No/ 65/ 2017-01 Erişim: 15 Ekim 2018) s. 55, <https://www.ticaret.edu.tr/uploads/dosyalar/921/65>

² Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*,(İstanbul, Güzem Can Yayınları No: 22, 2007) s. 3.

³ Hakan Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, (Elma Yayınevi, 5. Baskı, 2005, s.5)

⁴ Utku Utkulu, *Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi ve Yapısal Değişim*, Gazi Kitabevi, 2000, s. 2.

⁵ Seyidoğlu, *Uluslar Arası İktisat*, s.155

mevzuatına uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti gümrük bölgesi sınırları dışarısına veya serbest bölgelere gönderilmesini veya ihracat kabul edilecek çıkışlar olarak tanımlanmıştır.⁶

Bir malın veya hizmetin ihracat ve gümrük mevzuatına uygun olarak ülke sınırları dışına çıkarılması ve elde edilen kazancın kambiyo mevzuatında belirtilen şartlar ve sürelerde yurda getirilmesi olarak ifade edilmektedir.⁷

1.3.DIŞ TİCARETTE İŞLEMLER

1.3.1.Teslim Şekilleri

Dış ticaret terimlerinin her ülkede farklı şekillerde uygulanmasının ülkeleri ticari anlaşmazlıklara sokması nedeniyle ve bu terimleri bir standarda koymak amacıyla uluslararası çalışmalar yapılmıştır. Uluslararası ticari terimler (INCOTERMS) yani; uluslararası ticari faaliyetler esnasında alıcının ve satıcının haklarını anlaşılır bir şekilde gösteren ve belirli bir çerçeveye sahip olan bu kurallar bütünün ticari standartlar bütünün en kapsamlısı ve en çok öneme sahip olan uygulamasıdır.⁸Malın teslimatı aşamasında alıcı ve satıcı arasındaki oluşacak olan taşıma ve sigortanın kim tarafından sağlanacağı ve oluşacak masraflardan kimin sorumlu olduğunu belirlemektir.⁹Uluslararası ticari terimlerin oluşturulmasının amacı; uluslararası ticaret terimlerinin farklı uygulamalardan kaynaklı anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması ve ortak bir dil kullanılmasıdır. Uluslararası ticarete meydana gelen gelişmeler sonucunda oluşan yeni ihtiyaçlar Incoterms kurallarında değişimlere neden olmuş ve son olarak 2010 yılında yeni kurallar eklenerek revize edilmiştir.¹⁰ Incoterms'de yeni düzenlemeye göre, gelişmelere de uygun olarak Tablo 1’de gösterildiği gibi, dört ana grup oluşturulmuştur.¹¹

⁶ Dış ticaret Müsteşarlığı, “İhracat Yönetmeliği Birinci Bölüm, Resmi Gazete”, Madde 4/d, 2006, Erişim : 03 Şubat 2018, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060606-10.htm>

⁷ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, s.39

⁸ Hüseyin Şenkaya, vd.,*Uluslar arası Lojistik ve Uygulamalarında Teslim Şekilleri ve Teslim Şekli Seçimini Etkileyen Unsurların Belirlenmesi*, s. 31, Erişim: 20 Ekim 2018, dergipark.gov.tr/download/article-file/261341

⁹ Ömer Özkan, Incoterms 2010 ile Getirilen Yenilikler, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 31, Temmuz – Ağustos, 2012, s.4, Erişim : 03 Şubat 2018, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867957.pdf>

¹⁰ Şenkaya, vd., *Uluslar arası Lojistik ve Uygulamalarında Teslim Şekilleri*, s.31

¹¹ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, s.96

- E grubuna göre teslim şekli; satıcı mallarını kendi işyeri sahasında hatta deposunda veya üretim tesisinde alıcıya teslim etmektedir.
- F grubuna göre teslim şekli; satıcı malları alıcının belirlediği taşıyıcıya teslim etmektedir.
- C grubuna göre teslim şekli; satıcı, taşıma işleminin yapılmasını sağlar ve oluşacak nakliye bedelini karşılar bazı durumlarda ise sigorta masraflarını da karşılamaktadır. Fakat tüm riskler ithalatçıya sorumluluğundadır.
- D grubuna göre teslim şekli ise, ihracatçı malların varış noktasına kadar gerekli olan navlun ve sigorta bedellerini karşılar ve tüm sorumluluk ihracatçıya aittir.

Tablo 1:Uluslara arası Teslim Şekilleri

E GRUBU	Çıkış Yeri	EXW	Ex-works - Satıcının Yerinde Teslim
F GRUBU	Taşıma Bedeli Ödenmemiş	FCA	Free Carrier - Satıcının Ülkesinde Teslim Yeri Belirtilerek Taşımacıya Teslim
		FAS	Free Alongside Ship - Satıcının Ülkesinde İsmi Belirtilen Limanda Gemi Yanında Teslim
		FOB	Free On Board –Satıcının Ülkesin Belirlenen Sevk Limanında Bulunan Gemi Bordasında Teslim
C GRUBU	Ana Taşıma Ödenmemiş	CFR	Cost and Freight - Alıcının Ülkesinde Adı Belirtilen Boşaltma Limanına Kadar Navlunu Ödenmiş Olarak Teslim
		CIF	Cost, Insurance and Freight - Alıcının Ülkesinde Adı Belirtilen Varış Limanında Navlun ve Sigortası Satıcı Tarafından Ödenmiş Olarak Teslim
		CPT	Freight Carriage Paid To - Alıcının Ülkesinde Adı Verilen Varış Noktasına Kadar Navlunu Ödenmiş Olarak Teslim
		CIP	Freight Carriage and Insurance Paid To - Alıcının Ülkesinde Adı Belirtilen Varış Noktasına Kadar Sigortası Yapılmış ve Navlunu Ödenmiş Olarak Teslim
D GRUBU	Varış	DAP	Delivery at Place - Alıcının Ülkesinde Belirtilen Yerde Teslim
		DAT	Delivery at Terminal -Alıcının Ülkesinde Terminalde Teslim
		DDP	Delivered Duty Paid - Gümrük Resmi Ödenmiş Olarak Teslim

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası, Dış Ticarete Ödeme ve Teslim Şekilleri Dergisi,2015,Umur Basım, s.13

1.3.1.1. EXW – EXWORK –Saticının İş Yerinde Teslim

Ex-work teslim şekline göre satıcı malı iş yerinde (deposunda, üretim tesisinde) teslim etmekle sorumludur.¹² Burada bütün yük alıcıya aittir yani alıcı malı satıcının tesisinden alınması için nakliye, gümrükleme ürünlerin sigortalanması gibi tüm işlemleri yerine getirmekle sorumludur ve bütün riskler alıcıya aittir.¹³

İhracatçının sorumluluğu malı düzgün ve temiz bir şekilde teslim hazır hale getirmektir. İthalatçı malları belirtilen gün ve yerde satıcının işyerinde ya da deposundan teslim alma sorumluluğunu taşır. Teslim ile birlikte mallarla alakalı olarak bütün maliyet ve riskler ithalatçı karşılamaktadır.¹⁴ Satıcı sadece malını üretmekle sorumludur.¹⁵

1.3.1.2. FOB - Free On Board – Saticının Ülkesinde İsmi Belirtilen Sevk Limanında Gemi Bordasında Teslim

İhracatçı malı, satış sözleşmesinde belirlenen sevk limanında yer alan geminin bordasını aştığı anda sorumluluğunu yerine getirmiş sayılmaktadır.¹⁶ Malı alıcıya teslim etmekle sorumludur. Mallarla ilgili bütün riskler, mal gemi bordasını geçtiği anda, satıcıdan alıcıya geçmektedir.¹⁷ Buraya kadar olan bütün masraflar satıcıya aittir ve satıcının ithalatın gerçekleşebilmesi için bütün belgeleri uygun şekilde sağlaması gerekmektedir.¹⁸

1.3.1.3.FAS - Free Alongside Ship– Saticının Ülkesinde İsmi Belirtilen Limanda Gemi Yanında Teslim

Alıcı tarafından belirtilen limanda malların geminin yanında satıcı tarafından hazır bulundurulmasıdır.¹⁹

¹² Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, s.96

¹³ Şenkaya, vd. *Uluslararası Lojistik ve Uygulamalarında Teslim Şekilleri ve Teslim Şekli Seçimini Etkileyen Unsurların Belirlenmesi*, s. 31,

¹⁴ Avrupa İşletmeler Ağı, *Dış Ticarete Ödeme ve Teslim Şekilleri*, EKİM 2015 İstanbul, s.14

¹⁵ Sayım, vd., *Dış Ticarete Kullanılan Finansman ve Teslim Şekilleri*, s.218

¹⁶ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, s.97

¹⁷ Ömer Özkan, *Incoterms 2010 ile Getirilen Yenilikler*, s.12

¹⁸ *Dış Ticarete Teslim Şekilleri*, erişim : 15.06.2019, www.tml.web.tr/download/dis-ticarete-teslim-sekilleri.pdf

¹⁹ Mutlu Yılmaz, *İhracatta Pazarlama Teknikleri*, s.51,Erişim: 15.06.2019, daib.org.tr

1.3.1.4.FCA - Free Carrier –Satıcının Ülkesinde Teslim Yeri Belirtilerek Taşımacıya Teslim

Satıcı ihracattan kaynaklı sorumluluklarını yerine getirdikten sonra malları alıcının söylediği yerde, yine alıcı tarafından belirtilen taşımacıya teslim ederek yükümlülüklerini yerine getirir. Nakliye yükümlülüğü alıcıya aittir. Bu teslim şeklinde birden fazla taşıma yöntemi de kullanılabilir. Örneğin Kayseri’den trenle Mersin’e taşınan bir mal gemiyle İtalya’ya gönderilebilir.²⁰

1.3.1.5.CFR - Cost And Freight–Alıcının Ülkesinde Adı Belirtilen BoşaltmaLimanına Kadar Navlunu Ödenmiş Olarak Teslim

Satıcı tarafından taşımanın organize edildiği ve belirlenen varış limanına kadar olan navlunun ödenerek alıcıya teslim edilmesidir.²¹ Malın yükleme, liman masrafları ve navlun ihracatçıya aitken, sigorta primi de ithalatçının sorumluluğundadır.²² Bu teslim şeklinde masraflar varış limanına kadar ihracatçıya ait iken, tüm riskler satıcının malı yükleme limanında teslimi ile birlikte alıcıya geçmektedir.²³

1.3.1.6. CIF - Cost, Insurance And Freight–Alıcının Ülkesinde Adı Belirtilen Varış Limanında Navlun ve Sigortası Satıcı Tarafından Ödenmiş Olarak Teslim

Adından da anlaşılacağı üzere satıcı ürünlerin teslim için gerekli olan sigorta işlemini ve nakliye organizasyonun yapar ve gerekli olan navlun bedellerini karşılayarak ürünlerin alıcıya teslimini sağlar.²⁴ CIF teslim ile CFR teslim şekli arasındaki tek fark satıcının navlun bedelinin yanında sigorta işlemini de gerçekleştirmesidir.²⁵

²⁰ Sayım, vd., *Dış Ticarete Kullanılan Finansman ve Teslim Şekilleri*, 218

²¹ Yılmaz, *İhracatta Pazarlama Teknikleri*, s.52

²² Özkan, *Incoterms 2010 ile Getirilen Yenilikler*, s.12

²³ Nuri Gündoğdu, *Dış Ticarete Teslim Ve Ödeme Şekillerinde Eğitim Gereklilerinin Belirlenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dış Ticaret Ana Bili Dalı, Ocak 2016), s.25

²⁴ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, s.108

²⁵ Sayım, vd., *Dış Ticarete Kullanılan Finansman ve Teslim Şekilleri*, s.221

Sigorta bedeli sözleşmede belirtilen tutarın % 10 fazlası şeklinde belirtilen döviz cinsinden yapılmalıdır.²⁶ Ürünler gemiye yüklendikten sonraki aşamada bütün sorumluluk alıcıya geçecektir.²⁷

1.3.1.7. CPT - Freight Carriage Paid To–Alıcının Ülkesinde adı Verilen Varış Noktasına Kadar Navlunu Ödenmiş Olarak Teslim

CPT teslim şekli CFR teslim şeklinin kara yolu ve alternatif taşıma yolları da kullanılarak yapılan teslim şeklidir.²⁸ Birden fazla taşıma sistemine konu olan bir taşımacılık yapılır.²⁹ CPT teslim şekline göre de navlun bedeli ihracatçı tarafından karşılanır.³⁰ Bütün risk ürünlerin taşımacıya geçtiği andan itibaren ithalatçının sorumluluğundadır.³¹

1.3.1.8. CIP - Carriage And Insurance Paid To–Alıcının Ülkesinde Adı Belirtilen Varış Noktasına Kadar Sigortası Yapılmış ve Navlunu Ödenmiş Olarak Teslim

Ürün satışı sırasında hazırlanan sözleşmede belirtilen varış yerine kadar nakliye organizasyonunu yapılarak navlun bedelinin ödenmesi ve malın sigortasının yapılarak alıcıya ulaştırılmasını sağlayan teslim şeklidir.³² Satıcı fatura bedelinin %10 fazlasını sigorta yaptırır.³³ CIP teslim şeklinde deniz yolu taşımacılığında dahil olmak üzere alternatif taşıma yollarında da kullanılabilir.³⁴

1.3.1.9. DAP - Delivered At Place–Alıcının Ülkesinde Belirtilen Yerde Teslim

İhracatçı mallarını belirtilen nakliye araçlarıyla alıcının ürünleri teslim alabileceği yerde indirilmesini sağlamasıdır. DÜ, DAF, DES terimlerini kapsayan

²⁶ Nuri Gündoğdu, *Dış Ticarete Teslim Ve Ödeme Şekillerinde Eğitim Gereklilerinin Belirlenmesi*, s.28

²⁷ Özkan, *Incoterms 2010 ile Getirilen Yenilikler*, s.13

²⁸ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, s.108.

²⁹ Sayım, vd., *Dış Ticarete Kullanılan Finansman ve Teslim Şekilleri*, s.219.

³⁰ Özkan, *Incoterms 2010 ile Getirilen Yenilikler*, s.9.

³¹ Gündoğdu, *Dış Ticarete Teslim ve Ödeme Şekilleri*, s.24.

³² Yılmaz, *İhracatta Pazarlama Teknikleri*, s.44

³³ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, s.108.

³⁴ Özkan, *Incoterms 2010 ile Getirilen Yenilikler*, s.9.

DAP terimi kullanılmaya başlamıştır.³⁵ Ürünlerin yerine ulaştırılmasına kadar olan tüm riskler ihracatçının sorumluluğundadır.³⁶

1.3.1.10. DAT - Delivery at Terminal –Alıcının Ülkesinde Terminalde Teslim

İhracatçı mallarını nakliye araçlarınca boşaltılmak üzere varış noktasında ithalatçıya teslimidir. Çoklu nakliye araçlarının kullanıldığı bir teslim şeklidir. Satılan mallar önceden belirlenen noktaya kadar olan transfer işlemi ve oluşabilecek tüm rizikolar ihracatçıya aittir. İthalatçı sorumluluğu sadece oluşabilecek gümrük masraflarını ödemekle sorumludur.³⁷

1.3.1.11. DDP - Delivered Duty Paid-Gümrük Resmi Ödenmiş Teslim

İhracatçı mallarını nakliye araçlarınca boşaltılmak üzere alıcının ülkesinde belirtilen bir yerde ithalatçıya teslimidir. DAF, DES, ve DDU teslim şekilleri günümüzde değişikliğe uğramış ve bunların birleşimi olan görünen DAP teslimi kullanılmaya başlamıştır. Mallar belirtilen noktaya taşınırken ve taşıma esnasında oluşacak olan masraf ve riskler ihracatçıya aittir.³⁸

1.4.ÖDEME ŞEKİLLERİ

Malını müşteri için zamanında hazırlayan ihracatçı anlaşma şartlarına göre anlaşma koşullarını içeren tutarı ithalatçının ödemesini talep eder. İhracatçı mal bedelini zamanında almadığında sıkıntı yaşayacaktır. Satıcının malının karşılığında parasını alabilmesi ve alıcının da parası karşılığında malını alabilmesi rahatlıkla alabilmesi için çeşitli ödeme koşulları belirlenerek rizikolar minimize edilmeye çalışılmıştır. Uluslararası ticarete ödeme şekillerini dört grupta toplanabilir.

³⁵ Ahmet Gökgöz, vd., “Dış Ticarete Teslim ve Ödeme Şekillerinin TMS 18 Hasılat Standardı Çerçevesinde İncelenmesi”, Journal of Accounting, Finance ,and Auditing Studies, s.107

³⁶ Sayım, vd.,Dış Ticarete Kullanılan Finansman ve Teslim Şekillerinin Türkiye’nin Sınır Ticareti Uygulamalarında Kullanılabilirliği, s.220.

³⁷Ahmet Gökgöz, vd., “Dış Ticarete Teslim ve Ödeme Şekillerinin TMS 18 Hasılat Standardı Çerçevesinde İncelenmesi”, s.109

³⁸ Sayım, vd., Dış Ticarete Kullanılan Finansman ve Teslim Şekilleri, 220.

1.4.1. Peşin Ödeme ve Prefinansman -Cash/ Advance Payment

Peşin ödeme şeklinde, ithalatçı öncelikle anlaşma bedelini ödemekte ve sonrasında ihracatçı malı göndermektedir. Tabii ki ödeme işlemi yapılırken tarafların birbirine güveni esastır. Bu ödeme şeklinde ithalatçı ödediği tutar kadar risk altına girmektedir. İthalatçının tam anlamıyla ihracatçı firmaya güvenmesi durumunda bu ödeme gerçekleşebilir.³⁹ Yani alıcının ihracatçıya tam anlamıyla güvenmesi gerekmektedir. Bu ödeme şeklinde alıcı satıcı kadar güvende değildir. Çünkü ithalatçı ödeme yaptıktan sonra istediği kalitede mal ve hizmeti tam olarak almama riskiyle karşı karşıyadır.⁴⁰ İthalatçı ödediği bedelin karşılığını almak isteyecektir ve kendisini korumak isteyecektir. Bu durumda yapmak isteyeceği işlem prefinansman yöntemidir. Bu ödeme yöntemine göre alıcı satıcının bankasının garantörlüğünde ödemesini yapar.⁴¹ Ödeme karşılığında talep ettiği ürünleri alamayan alıcı satıcının bankasından faiziyle bunu talep etme hakkına sahiptir.⁴²

1.4.2. Mal Mukabili Ödeme Şekli - Cash Against Goods

İhracatçımla bedelinin karşılığını beklemeksizin, ithalatçının ürünleri teslim alabileceği şekilde organize eder ve ürünleri alıcıya gönderir.⁴³ İhracatçı işlemler tamamlandıktan sonra ithalatçının malı kendi gümrüğünden teslim alabilmesi için evrakları mal beraberinde veya kargo aracılığıyla alıcının bankasına gönderir.⁴⁴ İthalatçı aldığı evraklarla gümrük işlemlerini tamamlar ve satış sözleşmesine istinaden ödemesini yapar. Burada mal bedelinin ile ilgili risk tamamen satıcıya aittir.⁴⁵

Mal mukabili ödemelerde karşılıklı güven ilişkisine dayalı bir ödeme yöntemi olarak bilinmektedir. Bu durum zamanla ithalatçı ve ihracatçı arasındaki oluşan güven ilişkisiyle ortaya çıkmaktadır. Müşterisinin piyasa şartlarında ezilmesini

³⁹ Uğur Varlık, vd., *Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Vesaik Mukabili İşlemlerde Operasyonel Riskler*, Erişim :3 Temmuz 2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/323470> , s.2

⁴⁰ Aykut Alabayır, vd. Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi ve Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma, *İşletme Araştırma Dergisi*, s.305 DOI: 10.20491/isarder.2016.202 Erişim: 10.haziran 2018, http://isarder.org/2016/vol.8_issue.3_article016_full_text.pdf

⁴¹ Alabayır, vd. Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi, s.306

⁴² Gündoğdu, *Dış Ticarete Teslim Ve Ödeme Şekillerinde Eğitim Gereklilerinin Belirlenmesi*, s.35

⁴³ Varlık vd., *Dış Ticarete Ödeme Şekilleri*, 2.

⁴⁴ Ahmet Ağsaka, vd., “Türkiye’de Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Faiz Oranları”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR 16 Özel Sayısı, 2016, s. 583

⁴⁵ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, s.169.

istemeyen satıcı ekonomik gücünü kullanarak satışa konu olan mallarını alıcıya belirli bir süre karşılığında ödenmek üzere alıcıya bedelin tahsil etmeden göndermektedir veya oluşan piyasa şartları doğrultusunda bu şekilde teslim etmeye zorunlu kalmaktadır.⁴⁶

Malların gümrükten çekilmesi için gerekli olan evraklar alıcıya bankaya teslim ederek alıcın bankasına ulaşmasını sağlayabilir veya herhangi bir aracı kullanmadan direkt olarak alıcıya evrakları teslim edebilir. Bu teslim şeklinde satıcı herhangi bir bedel beklemediği için banka evrakları alıcıya hemen teslim edebilir. Bankanın sadece evrakları alıcıya teslim etmek ve bedelin ödenmesi konusunda havalenin yapılmasıyla sorumludur. Banka ancak ödemenin yapılacağına dair bir taahhütte bulunursa o zaman sorumluluk altına girmektedir. Bundan anlaşılacağı alıcı bu ödeme tarzıyla tamamen kendini koruma altına alırken oluşabilecek tüm riskler satıcıya aittir.⁴⁷

1.4.3. Vesaik Mukabili Ödeme Şekli- Cash Against Documents

Satıcı malların alıcıya ulaşması için gerekli üretim ve nakliye organizasyonlarını yaparak malları ithalatçının gümrüğüne gönderir. Bu sırada ithalatçının mallarını gümrükten çekebilmesi ve fatura bedelinin tahsil edilebilmesi için hazırlamış olduğu fatura, çeki listesi, taşıma evrakları ve gümrük için gerekli olan tüm orijinal evrakları alıcının bankasına ulaştırılması amacıyla kendi bankasına verir. Alıcının bankası aldığı evrakları, konu evrakların tahsilatını alıcıdan almadan orijinal evrakları ithalatçıya teslim etmez. Mal bedelini ödemeyen ithalatçı orijinal evraklar gümrükten malını çekemez.⁴⁸

Vesaik ödemede bulunan tarafları şu şekilde açıklayabiliriz.⁴⁹

- Amir (Principal): fatura tutarının tahsil edebilmek için evrakları bankaya veren satıcıdır.

⁴⁶ Şengül AL KILIÇ, “Uluslararası Ticarete Vesaik Mukabili Ödeme Yöntemi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XIV, Y. 2010, Sa. 2, s.3

⁴⁷ Aykut Alabayır vd., “Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi ve Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, *İşletme Araştırma Dergisi*, 2016, s. 36.

⁴⁸ Gündoğdu, *Dış Ticarete Teslim ve Ödeme Şekilleri*, 36

⁴⁹ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, 168.

- İhracatçının Bankası (Remitting Bank): Amirin evrakları alıcının bankasına ulaştırması için verdiği bankadır.
- Muhatap(Drawee): evrak tutarının alınması ve evrakların kabulü için verilen alıcıdır.
- Muhabir Banka (Collecting Bank): Evrak bedelinin tahsilatı için aracılık yapan alıcının ticari işlemlerini yaptığı bankasıdır.

1.4.4. Kabul Kredili Ödeme

İthalatçı burada belirli bir dönem içerisinde fatura tutarını ödeyeceğini taahhüt eder.⁵⁰ Diğer ödeme yöntemleriyle birlikte kullanılarak yapılan ve alıcının malı teslim aldıktan sonra belirli bir vade karşılığında mal bedelini ödediği bir teslim şeklidir.⁵¹ Bu ödeme yöntemi akredif ile kullanıldığında kabul kredili akreditifli ödeme, vesaik mukabili ödemede kullanıldığında kabul kredili vesaik mukabili ödeme ve mal mukabili ödemede kullanıldığında ise kabul kredili mal mukabili ödeme olarak isimlendirilmektedir.⁵² Kabul kredili ödemede, vade, kambiyo senetlerinden poliçe vasıtasıyla belirlenmekte olup diğer poliçelerden tek farkı, genellikle poliçe bedelinin vadesinde ödeneceği hususunda bir bankanın dönülemez taahhüdünü oluşturmaktadır.⁵³

1.4.5. Akreditifli Ödeme Şekli/ Letter of Credit-L/C

Akreditif, banka tarafından düzenlenen bir kredi mektubudur ve bu mektup üzerinde taşıma şekli, malın cinsi, mektubun tutarı, ürünlerin en son ne zaman teslim edilmesi gerektiği, fatura bedelinin yaklaşık olarak ne kadar olması gerektiğini, ödemenin şeklini, vadesini, evrakların kaç nüsha hazırlanması gerektiğine dair ithalatçının tüm taleplerini içeren ve bu taleplerin gerçekleşmesi durumunda ithalatçı tarafından ödemenin yapılmasını sağlayan ödeme yöntemidir.⁵⁴ Bu talepler alıcı ile satıcı arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde şekillendirilir. Akreditif şablonu ihracatçıya da iletilerek kabul etmediği şartlar var ise düzeltme imkanı tanınır.

⁵⁰ Ahmet Ağsakal, vd., “Türkiye’de Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Faiz Oranları”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR 16 Özel Sayısı, 2016, s. 584

⁵¹ Alabayır, vd. “Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi”, s.306

⁵² Ahmet Ağsakal, vd., “Türkiye’de Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Faiz Oranları”, s. 584

⁵³ Varlık vd., *Dış Ticarete Ödeme Şekilleri*, 3.

⁵⁴ Cevdet Kızıl, vd. “Dış Ticaret Uygulamalarında Akreditif İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi”, *Trakya Üniversitesi İİBF E-Dergi*, Temmuz-Aralık 2014, s.28

Akreditif metni ihracatçının bankasına ulaştığı andan itibaren akreditif şartlarından cayma işlemleri kanunların belirlediği ölçülerde cezalandırılmaktadır. Akreditif şartlarına uygun olmayan her işlem ve hareket akreditif metninde belirtilen belirli rezerv tutarlarıyla şarta bağlanır.⁵⁵

Akreditifli ödeme uluslararası ticarete çok tercih edilen bir yöntemdir.⁵⁶ Çünkü bu yöntemde şartlar ve koşullar ithalatçı ve ihracatçının ortak hazırladığı metin çerçevesinde anlaşılır ve bu anlaşma metni iki tarafı da koruma altına almaktadır.⁵⁷ Bankalar işlemler esnasında sadece evrakların doğru hazırlanıp hazırlanmadıklarıyla ilgilenir ve herhangi bir yanlışlık ve eksiklik olması durumunda ihracatçı bilgilendirilerek bunların giderilmesini talep ederler. Tabi bu esnada eksik ve yanlışlar için banka ödenen bedel üzerinden kesinti yapılacağını da bildirir.

Akreditifli ödeme yönteminde taraflar dört tanedir. Bunlar aşağıda sırasıyla açıklanmıştır.⁵⁸

Akreditif Amiri (Applicant) : Alıcıdır. Akreditifi açtıran kişi ya da şirkettir.⁵⁹

AmirBanka (Issuing Bank):Alıcının talep etmiş olduğu şartlara uygun olarak satıcı lehine akreditif metnini hazırlayan, aktif hale getiren ve bunu ihracatçının bankasına bildirendir.⁶⁰

İhbarBankası (AdvisingBank):Hazırlanmış ve aktif edilmiş akreditifi ihracatçıya bildirendir.

Lehdar (Beneficiary):ithalatçı tarafında adına akreditif açılan satıcıdır. Yani akreditif şartlarına belirtilen tutarın tahsilatı için malını akreditif şartlarına uygun olarak hazırlayan ve evrakları düzenleyen taraftır.⁶¹

⁵⁵ Varlık, vd.,*Dış Ticarete Ödeme Şekilleri*, 4.

⁵⁶ Ağsaka, *Türkiye’de Dış Ticarete Ödeme Şekilleri*, 585.

⁵⁷ Ağsaka, vd., *Türkiye’de Dış Ticarete Ödeme Şekilleri*, 306.

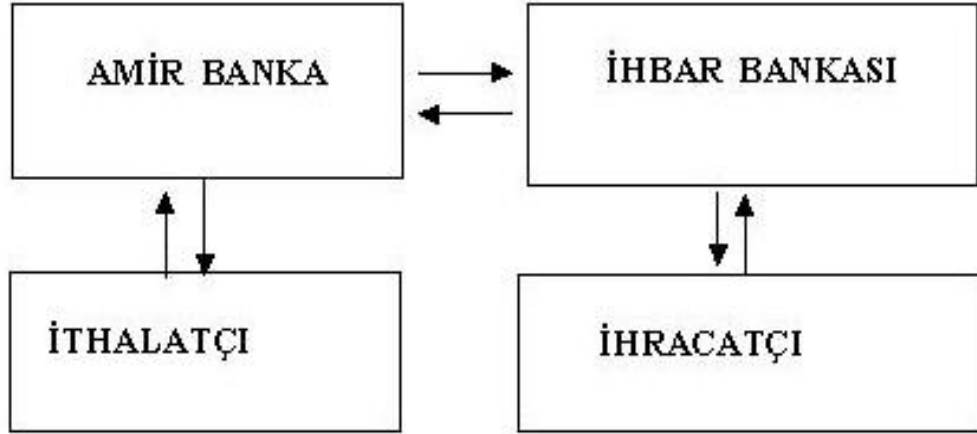
⁵⁸ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, 134.

⁵⁹ Oğuzhan Kodalak vd. “Dış Ticarete Akreditifli Ödemeler: UCP 600’e Göre Bankalarda Güncel Örnek Uygulamalar” *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies* 1/3 (2015) 68-90, s.71, erişim : 10 Ağustos 2018, http://jafas.org/articles/2015-1-3/4_Akreditif_FULL_TEXT.pdf

⁶⁰ Kodalak vd. “Dış Ticarete Akreditifli Ödemeler, s.71

⁶¹ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, 134

Şekil 1:Akreditif Şeması

Kaynak: Akın Ahmet,2005, Yeni İşim Dış Ticaret, Elma Yayınevi, İstanbul, s.130

Akreditifin hazırlanması ve sonlandırılması aşağıdaki sıralamaya göre yapılmaktadır.⁶²

1. Alıcı bankasına akreditif metni hazırlanması için talimat verir,
2. Hazırlanan akreditif metnin çeşitli iletişim araçlarıyla alıcının bankasına iletilir,⁶³
3. Hazırlanan akreditif metni ihracatçıya iletilir.
4. Yüklemesini yapan ihracatçı evrakları düzgün bir şekilde bankaya teslim eder.
5. Banka evrakların akreditif şartlarına uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığını kontrol eder ve evrakların karşılığı olan tutarın ödenmesi için alıcının bankasına evrakları akreditif şartlarına uygun iletişim araçlarını kullanarak gönderir.⁶⁴
6. Akreditif şartlarına uygun hazırlanmış evrakları akreditif tutarının alınması karşılığında alıcıya teslim edilir.

Akreditifli ödeme kullanımları şekilleri ve şartları açısından farklılıklar göstermektedir. Akreditifli ödeme şekilleri;

*Dönülebilir / Kabili Rücu Akreditif (Revocable Letter of Credit);*bu akreditif türünde, ithalatçının bankası ihracatçıya herhangi bir şekilde danışıp onay almadan

⁶² Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, 135.

⁶³ Kodalak vd. "Dış Ticarete Akreditifli Ödemeler, s.72

⁶⁴ Arif Şahin, "İhracatta Ödeme Şekilleri", İgeme – İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, erişim: 10 Ağustos 2018, <http://kisi.deu.edu.tr/ikbal.aksulu/IhracattaOdeme%C5%9Eekilleri.pdf>, s.3

akreditifi iptal veya değişiklik yapma hakkına sahiptir.⁶⁵ Bu durum akreditif ihracatçı açısından güvenilir bir akreditif türü değildir. 2007 yılında alınan UCP 600 kuralları gereği dönülebilir akreditifler kaldırmış ve akreditiflerde dönülemezlik şartı getirilmiştir.⁶⁶

*Dönülemez / Gayrikabili Rücu Akreditif (Irrevocable Letter of Credit);*geri dönülemez akreditif çeşidinde, tarafların karşılıklı anlaşarak yaptıkları değişiklik talepleri ve onayı alınarak akreditifte değişiklik ve iptal işlemi gerçekleştirilebilir.⁶⁷Gayri kabilirücu akreditifte amir bankanın ödemesi güvence altında olmakla beraber, muhabir bankanın ödemeyi yapma sorumluluğu yoktur.

*Teyitli Akreditif (Confirmed Letter of Credit);*amir banka ihracatçı tarafından bilinmiyor ve güven teşkil etmiyorsa, lehtar parasını garanti altına almak için çekeceği poliçenin ödenmesi hususunda kendi ülkesinde seçtiği bir bankadan teminat vermesini ister.⁶⁸ Bu durumda eğer açılan akreditifin karşılığı amir banka tarafından ödenemediği durumda karşı ihracatçının bankası bedelin kendisi tarafından ödeneceğini taahhüt eder.⁶⁹ Bu banka teyit eden bankadır. Sadece dönülemez akreditifler teyitsiz olarak açılmaktadırlar.⁷⁰

*Teyitsiz Akreditif (Unconfirmed Letter of Credit);*akreditifin ithalatçının bankası haricinde bir banka ödeme yükümlülüğünü üstlenmediği ve yalnızca akreditifi lehdara ihbar etmesidir.⁷¹ İhracatçının bankası sadece akreditifin doğruluğunu kontrol eder ve herhangi bir şekilde risk altına girmez.⁷² Amir ve lehtar

⁶⁵Alabayır, v.d. “Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi Ve Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, İşletme Araştırma Dergisi, DOI: 10.20491/isarder.2016.202, s.307

⁶⁶Seymur Zeynalzade, “İhracatta Akreditifli Ödeme Yönteminin Değerlendirilmesi: Bir Katılım Bankası Örneği” , İşletme Bilimi Dergisi (JOBS), 2016; 4(1): 123-140. DOI: 10.22139 /ibd.37877, s.129

⁶⁷Alabayır, “Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi Ve Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, s.307

⁶⁸ Şahin, “İhracatta Ödeme Şekilleri”, s.9.

⁶⁹Cevdet Kızıl, V.d. “Dış Ticaret Uygulamalarında Akreditif İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi”, s.25

⁷⁰Zeynalzade, “İhracatta Akreditifli Ödeme Yönteminin Değerlendirilmesi: Bir Katılım Bankası Örneği”, s.131

⁷¹ Akın, Yeni İşim Dış Ticaret, s.132

⁷² Uğur Varlık, vd.,*Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Vesaik Mukabili İşlemlerde Operasyonel Riskler*, s.5.

arasında ticari güven ilişkisi mevcutsa teyitsiz akreditif kullanılması daha az maliyet oluşturmacağından tercih edilebilir.⁷³

Görüldüğünde Ödemeli Akreditif (Sight Payment);akreditifte en önemli şart belgelerin zamanında ve doğru olarak amir bankaya teslim edilmesidir. Teyitli ve teyitsiz olarak iki şekilde açılabilir.⁷⁴ Eğer teyitli ise ihracatçının bankası evrakları gördüğünde ödeme yapılır. Fakat teyitsiz ise amir banka evrakları gördüğünde ödeme gerçekleşecektir.⁷⁵

Vadeli Akreditif (Deferred Payment Letter of Credit);anlaşmada ödeme açısından bir vade söz konusu ise vadeli akreditif kullanılır. Belirtilen vade sürelerinde ödeme gerçekleşir.⁷⁶

Kabul Kredili / Poliçe Kabullü Akreditifler (Acceptance Letter of Credit); ithalatçı veya ihracatçının bankası tarafından düzenlenen poliçe ve bu poliçenin ithalatçının kabulüyle ve genellikle vadeli olarak açılan akreditif türüdür.⁷⁷İhracatçı elinde bulunan banka kabullü poliçe ile birlikte kendisini garanti altına alır. Eğer söz konusu akreditif teyitsiz bir akreditif ise poliçenin ödenmesinden amir banka sorumludur. Bu poliçeler vadesinden önce de bozdurulabilir.⁷⁸

Kırmızı Şartlı / Peşin Akreditif (Red Clause Letter of Credit);bu akreditif kırmızı renkli yazılarla yazıldığı için bu ismi almıştır. İhracata konu olan ürünün satın alınması ile yükleme masraflarını karşılaması amacıyla ihracatçıya, aracı bankanın peşin ödeme yaparak ürünü hazırlanmasını sağlamak amacıyla düzenlenmektedir.⁷⁹ Söz konusu ödeme yerel para karşılığında yapılmaktadır.⁸⁰

⁷³Zeynalzade, “İhracatta Akreditifli Ödeme Yönteminin Değerlendirilmesi: Bir Katılım Bankası Örneği”, s.131

⁷⁴Alabayır, “Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi Ve Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, s.307

⁷⁵Cevdet Kızıl,vd. “Dış Ticaret Uygulamalarında Akreditif İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi”, Trakya Üniversitesi İİBF E-Dergi, Temmuz-Aralık 2014, s.25

⁷⁶ Akın, Yeni İşim Dış Ticaret, s.133

⁷⁷Zeynalzade, “İhracatta Akreditifli Ödeme Yönteminin Değerlendirilmesi: Bir Katılım Bankası Örneği”, s.128

⁷⁸Alabayır, “Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi Ve Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, s.307

⁷⁹ Akın, Yeni İşim Dış Ticaret, s.129

⁸⁰Kızıl,vd. “Dış Ticaret Uygulamalarında Akreditif İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi”, s.25

Yeşil Şartlı Akreditif (Green Clause Letter of Credit); red clause akreditifteki gibi peşin ödeme şartını içerir fakat malın bir kısmı ihracatçı adına depolanmaktadır.⁸¹ Kırmızı şartlı akreditif türünde ithalatçı risk altındadır fakat redclause'ta durum dengeye gelmekte ve ithalatçı da koruma altına alınmaktadır. İhracatçının tahsilatı bankadan yapabilmesi için malların mülkiyeti bankaya geçmesi gerekmektedir. Bu da ambar tesellüm fişleri ile sağlanmaktadır.⁸²

Devredilebilir Akreditif (Transferable Letter of Credit); ihracatçı tarafından ikinci bir ihracatçıya devredilebilen akreditif türüdür.⁸³ Genel itibariyle bu akreditif ilk lehtarın komisyoncu sıfatını taşıdığı durumlarda yani üreticinin başka satıcının başka olduğu durumlarda kullanılır. Bu akreditifler üçüncü bir tarafa devredilemez.

Döner / Rotatif Akreditif (Revolving Letter of Credit); lehtar ve amirin arasında yapılan anlaşmadan kaynaklı sevkiyatların bir seferde bitmesi mümkün olmayan ticaretlerde kullanılan ve süreklilik gösteren bir akreditiftir.⁸⁴ Bu akreditif türü kullanıldıkça yenilenir ve ekstra değişiklik yapılmamaktadır. Döner (rotatif) akreditifler sürekli olarak aynı malın ticaretinin yapıldığı durumlarda kullanılabilir.⁸⁵

Karşılıklı Akreditif (Back To Back Letter Of Credit); birbirinden farklı iki akreditiften oluşan, ilk akreditifin lehtarının ikinci akreditifin amiri olarak nitelendirildiği ve ilk akreditif tutarının ikinci akreditife ödendiği akreditif türüdür.⁸⁶ Genel itibariyle transit ticarete kullanılır. Lehtar ilk akreditifi ihbar eden banka lehine açılmış olan akreditife teminat olarak göstererek ikinci akreditifin açılmasını talep eder.⁸⁷ Şartlar uygun bulunursa ilk akreditif koşullarına uygun yeni bir akreditif

⁸¹ Arif Şahin, "İhracatta Ödeme Şekilleri", İgeme – İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, s.10

⁸² Kızıl, vd., "Dış Ticaret Uygulamalarında Akreditif İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi", s.25

⁸³ Göktuğ Can Burul, Uluslararası Ticarete Ödeme Şekillerinden Akreditif, www.bka-law.com/Files/636482018071216260_bka___uluslararsi_ticarete_odeme_sekillerinden_akreditif.pdf, Erişim : 21.06.2019

⁸⁴ Erdal Bahçıvan, Dış Ticarete Bankacılık İşlemleri ve Akreditif, Umur Basım Sanayi ve Tic. A.Ş., Kasım 2015, s.42

⁸⁵ Alabayır, "Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi Ve Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma", s.310

⁸⁶ Ömer Özkan, vd., "Avrupa Birliği – Türkiye ve Türki Cumhuriyetler Arasındaki Ticarete Kullanılabilecek Alternatif Bir Finansman Yöntemi: Karşılıklı Akreditif", Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı : 5, Mayıs 2005, s.7

⁸⁷ Zeynalzade, "İhracatta Akreditifli Ödeme Yönteminin Değerlendirilmesi: Bir Katılım Bankası Örneği", s.129

oluşturulur. Akreditifin bedelinin ödenme şartı ilk akreditifte yer alan bedele ait konuya bağlanamaz.⁸⁸

Teminat / Garanti Akreditif (Standby Letter Of Credit); teminat akreditifler hem ihracatçıyı hem de ithalatçıyı garanti altına almaktadır. Anlaşılan şartlarda sorumlulukların yerine getirileceğini ve yerine getirilmediği takdirde ödemenin teminatıdır.⁸⁹

Teminat akreditiflerde amirin teyidi üzerine ödeme yapılırken teyitsiz akreditif türlerinde belirli şartlar yerine getirildiğinde ödeme yapılabilir. Standby akreditiflerde lehtar; amirin yükümlülüklerini yerine getirmedeğini ispatladıktan zaman ödemesini teslim alır.⁹⁰

1.5.GÜMRÜK MUAFİYETİ İÇİN KULLANILAN BELGELER VE BÖLGELER

Gümrük işlemleri esnasında mükelleflerin vergi ödeme yükümlülüğünü azaltan ve kolaylaştıran belgeler mevcuttur ve serbest bölgeler de ithalat yaparak ihracat yapan tacirler için vergi muafiyeti sağlayan bölgelerdir. Bu belge ve bölgeleri sırasıyla inceleyeceğiz.

1.5.1. ATR Dolaşım Belgesi

Türkiye ile Avrupa birliği ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda, ülkemizden AB ülkelerine gönderilen ürünlerde çeşitli gümrük muafiyetinden yararlanılması için düzenlenen serbest dolaşım belgesidir. Bu belge kıymetli evrak niteliğinde olup üzerinde yetkili kurumların gözetimi ve izin alınarak düzeltme yapılabilir. Aksi takdirde hiçbir şekilde evrak üzerinde karalama ve düzeltme yapılamaz. Bu belgenin amacı gümrük muafiyeti sağlamaktır.⁹¹

AB'ye üye ülkeler ve ATR düzenlenebilecek ülkeler listesi aşağıda belirtilmiştir.

⁸⁸Alabayır, "Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi Ve Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma", s.310

⁸⁹ Seza Reisoğlu, "Hukuki Açıdan Akreditif ve Uygulama Sorunları", Bankacılar Dergisi, Sayı 52, 2005, s.47

⁹⁰Alabayır, "Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi Ve Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma", s.310

⁹¹ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, s.366.

Tablo 2:AB’ye Üye ülkeler ve ATR Düzenlenebilecek Ülkeler

ATR DÜZENLENECEK ÜLKELER							
1	Almanya	8	İngiltere	15	Portekiz	22	Litvanya
2	Avusturya	9	İrlanda	16	Yunanistan	23	Letonya
3	Belçika	10	İspanya	17	Polonya	24	Estonya
4	Danimarka	11	İsveç	18	Çek Cumhuriyeti	25	G.K. Rum K.
5	Finlandiya	12	İtalya	19	Slovakya	26	Romanya
6	Fransa	13	Malta	20	Macaristan	27	Bulgaristan
7	Hollanda	14	Lüksemburg	21	Slovenya		

Kaynak: sursal.com.tr/doc/mevzuat-ulkelere-gore.pdf

1.5.2.EUR 1 Dolaşım Belgesi

EFTA ülkeleri ve Serbest ticaret anlaşması yapılan ülkeler arasında için gümrük muafiyeti sağlayan serbest dolaşım belgesidir.⁹²Bu belge kıymetli evrak niteliğinde olup üzerinde yetkili kurumların gözetimi ve izin alınarak düzeltme yapılabilir. Aksi takdirde hiçbir şekilde evrak üzerinde karalama ve düzeltme yapılamaz. Bu belgenin amacı gümrük muafiyeti sağlamaktır. EUR1 düzenlenen ülkeler Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3:EUR 1Düzenlenebilecek Ülkeler

EUR 1 DÜZENLENEN ÜLKELER					
1	İZLANDA	8	HIRVATİSTAN	15	MISIR
2	LİHTENŞTAYN	9	BOSNA VE HERSEK	16	ARNAVUTLUK
3	NORVEÇ	10	FAS	17	SIRBİSTAN
4	İSVİÇRE	11	FİLİSTİN	18	KARADAĞ
5	İSRAİL	12	TUNUS	19	ŞİLİ
6	MAKEDONYA	13	SURİYE		

Kaynak:sursal.com.tr/doc/mevzuat-ulkelere-gore.pdf

⁹² Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, 366.

1.5.3. Dahilde İşleme İzin Belgesi

Dahilde işleme rejimi (DİR) ihracatın gelişmesini sağlamak amacıyla üretim esnasında kullanılan ara malı ve hammadde ithalatını dünya piyasa şartlarıyla uygun olarak gerçekleşmesini sağlayan bir belgedir.⁹³Gümrük muafiyeti sağlamak amacıyla ithalat ve/veya yurt içi alımlara da olanak sunan ticaret bakanlığınca şartları belirlenen ve hazırlanan bir belgedir. Önceki yıllarda elle günlük şeklindeki defterlerde düzenli olarak takibi yapılmaktaydı, günümüz şartlarında elektronik ortamlarda takibinin sağlandığı ve basite indiren bir belgedir.⁹⁴

1.5.3.1. Dahilde İşleme Rejimi

İhracat üretiminde kullanılmak amacıyla ithal edilen hammadde ve yarı mamullerin gümrükte vergiye tabi ürünlerde vergi muafiyeti sağlayan ihracat teşvikidir. Firmalar, devlete belirli miktarlarda ihracat taahhüdünde bulunarak, ihraç edilmesi düşünülen malların üretiminde maliyet avantajı sağlamak amacıyla bu uygulama düzenlenmiştir.⁹⁵

İhracatçı bu sisteme göre ithalat esnasında vergi ödeme borcu altına girmezler fakat vergi miktarı kadar tutarı teminata bağlayarak vergiyi askıya alabilirler. Bu muafiyetlerden yararlanmak için verilen sürelerde verilen söze istinaden ihracatın yapılması şartı aranmaktadır.⁹⁶

DİİB'nin süresi Ticaret Bakanlığınca belirlenen ürünün özellikleri dikkate alınarak belirlenir ve bu süre on iki ayı geçmemektedir. Fakat bu sürelerin azaltılması ya da artırılması bakanlığın inisiyatifindedir. Verilen sözün yüzde ellisinin yerine getirilmesiyle %50'sinin yerine getirilmesi ile verilen süre % 25 oranında artırılabilir.⁹⁷ Belge süresi dolduktan sonraki üç aylık sürede belge kapatma işlemleri için ilgili ihracatçı birliği bölge müdürlüklerine evrak ibrazında bulunarak kapatma işlemi gerçekleştirilir. Belge işlemi kapatılırken taahhüt şartlarına uygunluk aranır

⁹³ Emrullah Mete vd., “Dâhilde İşleme Rejimi ve Cari Denge: Türkiye İçin Sektörel Bir Analiz”, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2017, s.39

⁹⁴ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, 253.

⁹⁵ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, 253.

⁹⁶ Gökhan Kosovalı, *Gümrük ve Ticaret “Uzman Görüş”*, Erişim: 20 Eylül 2018, <http://www.assetgrup.com.tr/sosyalmedya/GTUD.pdf> , 2017, s.40

⁹⁷ Kosovalı, *Gümrük ve Ticaret*, 38.

eğer verilen taahhüt miktarında bir ihracat gerçekleşmediyse ithalat esnasında alınmayan vergiler alınır.⁹⁸

1.5.3.2. Antrepo Rejimi

Antrepolar, gümrük müdürlüklerinin denetiminde bulunan ve gümrüklü eşyaların konulması için hazırlanan özel şartlarla kurulan depolardır.⁹⁹ Gümrük işlemleri başlamış ve henüz millileşmemiş eşyaların korunup istiflendiği gümrük müdürlüklerinin yetkilendirdiği memurlar tarafından işlemleri yapıldığı depolardır.¹⁰⁰

1.5.3.2.1. Antrepo Çeşitleri

Antrepolar genel ve özel antrepo olmak üzere iki çeşittir.¹⁰¹

Özel Antrepo: Antrepo işletmecisine kendisine ait eşyalarını koyabildiği antrepo çeşididir.

Genel Antrepo: Herkes tarafından kullanılabilen ve gümrüklü eşyaların konulabildiği antrepolardır.

1.5.3.3. Serbest Bölgeler

Ülkelerin siyasal sınırı içerisinde bulunan fakat gümrük sınırları dışarısında sayılan ve ihracatı teşvik amacıyla kurulan özel kapsamları olan gümrüklü alanlardır.¹⁰² Bu alanlar yarı mamul ve hammadde ithalatı yaparak mal üreten ihracatçı firmalar için en cazip imkanları sağlayan bölgeler olarak da tanımlanabilir. Transit ihracatı kolaylaştırmak, yeni istihdam alanları sağlamak, ülkeye yabancı sermaye girişini kolaylaştırma amacı gütmektedir. Ancak gümrük mevzuatında ve uygulamadaki eksikliklerden kaynaklı birçok firma sıkıntı yaşamaktadır.¹⁰³ Özellikle tedariklerini yurt içinden yapmaya çalışan ve üretimini yurt içi pazara da satmaya

⁹⁸ Abdullah Takım, vd., Dahilde İşleme Rejimi: İhracat Ve İthalat Üzerindeki Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010, s.294

⁹⁹ G.K. m.93/2

¹⁰⁰ Coşgun Karaman Özlem, Gümrük Antrepoları Eşyanın Tasfiyesi ve Antrepo Ücretinden Sorumluluk, *Marmara Üniversitesi Hukuk araştırmaları Dergisi*, 2017, s. 384.

¹⁰¹ Coşgun Karaman Özlem, Gümrük Antrepoları, s. 384

¹⁰² Seyidoğlu, *Uluslar Arası İktisat*, 175.

¹⁰³ Sadettin Paksoy, Mehmet Güllü, *Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma ve Gaziantep Örneği*, 114.

alışan birçok firma mevzuatın vermiş olduğu muafiyetlerden faydalanamadığı için çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır.

1.6. İTHALAT

Yürürlükteki mevzuat ve uluslararası kurallara göre ithali yasak mallar dışında her türlü ürünün gümrük ve ithalat mevzuatı kapsamında ülkeye alınması ve bedelinin ödenmesini kapsayan sürece ithalat denilmektedir.¹⁰⁴İthalatı mevzuata uygun serbest bir mal olmalıdır ve gümrük kanunu çerçevesinde ithal edilmelidir.¹⁰⁵

1.6.1. İthalat eşitleri

İthalat işleyiş şekline göre ve kullanılan izinlere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklara göre ithalat çeşitlerini açıklayacağız.

1.6.1.1. Kat’i İthalat (Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi)

Gümrüklü alana getirilen eşyanın serbest dolaşıma giriş rejimi kapsamında vergilerini ödenerek ve kontrollerinin hiçbir muafiyete tabi tutulmaksızın millileştirilmesidir.¹⁰⁶

1.6.1.2. Dâhilde İşleme İzni Kapsamında Yapılan İthalat

Serbest dolaşımda olmayan eşya, işlem görmüş ürünlerin üretimde kullanılmasından sonra yeniden ihraç edilmesi amacıyla, gümrük vergileri ve ticaret politikası korumacılığına tabi tutulmaksızın ve vergileri teminata bağlanarak yapılan ithalat işlemidir. Ürünlerin bitmiş veya bir işleme tabi tutulmasıyla teminatı geri iade alabilir. Önemli olan malzemenin Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonun (G.T.İ.P.) iyi bilinmesi ve bu doğrultuda DİİB’ne yazdırılması gerekmektedir.¹⁰⁷

1.6.1.3. Geçici İthalat

Adından da anlaşılacağı üzere geçici bir süreliğine ithal edilen ve süresi dolduğunda tekrar geri gönderilen eşyalar için uygulanan bir ithalat yöntemidir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Akın, 328.

¹⁰⁵ Seyidoğlu, *Uluslar Arası İktisat*, 175.

¹⁰⁶ G.K. Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi (Değişik: 18/6/2009-5911/1 md.),7682

¹⁰⁷ G.K. 108. MAD.

¹⁰⁸ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s. 174

Burada ithal edilen eşya gümrük kontrollünden geçirilir ve belirli bir teminata bağlanarak yurda girişi sağlanır. Makineler için sanayi ve ticaret odalarından alınan ekspertiz raporları da beyanname içerisinde kullanılmaktadır. Gümrük bu eşyaların tekrar ihraç edilmesi için en fazla 24 aylık bir süre belirlemektedir ve bu süre aşılmadan süreç tamamlanmalıdır. Eğer süreci aşacak durumlar oluşuyorsa ilgili gümrük müdürlüğüne başvurarak süre uzatımı alınabilir. Süre bitiminde ihracatın gerçekleşmiş olma şartı aranır. Şartlar oluşup ihracat işlemi gerçekleştiğinde teminat tutarı ilgili firmaya geri iade edilir. Fakat şartlar gerçekleşmediğinde ise ürünler önceden bildirilen sebeplerden ötürü mahrece iade edilir ya da gümrüğe terk edilir. Üründe herhangi bir marka olmaması durumunda kati ithalat yapılabilme olanağı bulunmaktadır. Bu işlemlerde yapılmadan beklenmesi durumunda ise cezai yaptırımlar söz konusu olmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşıldığında gümrük malzemeyi alır gerekli cezaları gecikme faiziyle birlikte tahsil yoluna gider.¹⁰⁹

1.6.1.4. Yatırım Teşvik İle Yapılan İthalat

Ülkemizde katma değeri yüksek ürünler üretilmesi için gerekli olan ve yurt içinde tedariki mümkün olmayan makine, teçhizatın ve yatırım kaynaklarının yurda getirilmesi için teşvikler sağlayarak yeni ve büyük bütçeli yatırımların yapılmasını sağlar. Burada amaç ülkenin kalkınmasının sağlamak, ekonomiyi hareketlendirmek, istihdamı artırmak gibi ekonomik hedefler vardır. Bu hedefler doğrultusunda yatırım için gerekli olan malzemenin tedariki sırasında gümrük muafiyetleri, katma değer vergisi istisnaları, gelir vergisi stopaj desteği ve sigorta primi işveren desteği de sağlanmaktadır.¹¹⁰ Yatırım teşvik belgesi; yatırımı planlanan tesise ait tutarı gösteren, yatırımın bu tutarlar ve planlanan şekilde yapılması durumunda bakanlar kurulunun verdiği kararlara uygun muafiyet ve istisnaların elde edilmesini sağlayan belgedir.¹¹¹ Teşvik belgesinde yatırıma konu olacak makinelerin yaklaşık tutarları, G.T.I.P. numaraları da yer almaktadır.

¹⁰⁹ G.K. 128. MAD.

¹¹⁰ Cevdet Bozkurt, Yatırım Teşvik Belgesine İstinaden Gümrük Vergisi Muafiyeti Kapsamında Makine ve Teçhizat İthali, Mali Çözüm Dergisi, 2016, s.195, Erisim : 10 Ağustos 2018 http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/134malicozum/015_Cevdet_BOZKURT.pdf

¹¹¹ Bozkurt, Yatırım Teşvik Belgesi, s.196

1.6.1.5. Geri Gelen Eşya

İhracatı yapılarak serbest dolaşıma sokulmuş eşyalar çeşitli sorunlarla müşteri tarafından iade edilmek istenebilir bu iade işlemleri sırasında beyan sahibinin isteği üzere eşya geri gelen eşya kapsamında ithalat gerçekleştirilir.¹¹² Geri gelen eşya ihracatı teşvike bağlı ve gümrük ve KDV istisnaları gibi istisnalardan da faydalanılmışsa bu ihracata elde edilen muafiyetlerden kaynaklı bedeller devlete geri iade edilir. Daha önceden gerçekleşen iptal edilmiş olur. Kesilen iade faturası ihracat işlemi esnasında kesilen faturayla birebir aynı tutar olması gerekmektedir.¹¹³

1.6.1.6. Tamir Amaçlı İthalat

İhraca edilen eşyada meydana gelen teknik aksaklıklar ve sıkıntılardan dolayı ürün satın alan firmanın tamir amacıyla ürünleri geri göndermesi ve bu doğrultuda ürünlerin tamirinin sağlanması için yapılan bir ithalat türüdür. Yapılan ithalat işlemi sırasında sanayi ve ticaret odalarının atadığı eksperlerin verdiği eksper raporu doğrultusunda ürünler tekrar gönderilmek üzere ithal edilir. Tamir işlemi gerçekleşikten sonra ürünlerin ihraç işlemine tabi tutulur. Tamir amacıyla ithal edilen eşyanın ülkede kalma süresi 12 ayla sınırlıdır.¹¹⁴

1.7. DIŞ TİCARETİN ÜLKE EKONOMİLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Ülkelerin kaynakları ihtiyaçlarını karşılayabileceği büyüklükte olduğu söylenemez ve ihtiyaç fazlasını ise israf etmek istemezler. Bundan dolayı da ihtiyaç fazlası malları satarak ve ihtiyaç duydukları ürünleri satın alarak dışa açılma gereksinimi duymuşlardır. Ülkelerin dış ticaret yapmalarının nedenleri farklılıklar göstermektedir. Bunların başında üretim farklılıkları gelmektedir. Üretim farklılıklarına coğrafi farklılıklar, iklim, teknoloji, yetişmiş iş gücü, girişimcilik, malların kalite ve kullanışlılık açısından farkı, fiyat farklılıkları ve tüketici zevkleri girmektedir.¹¹⁵

¹¹² G.K. 168. MAD.

¹¹³ Aktaş v.d., *Türkiye'nin Dış Ticaret Sistemi ve Sorunları, Dış Ticaret Enstitüsü Working PaperSerie, Tartışma Metinleri*, WPS NO/ 65/ 2017, s.10

¹¹⁴ Aktaş v.d., *Türkiye'nin Dış Ticaret Sistemi*, 12.

¹¹⁵ Esra Demircan, "Kamu Mali yönetimindeki Değişim trendinin Dış ticaret politikasına Etkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal bilimler Dergisi*, Sayı: 24, Ağustos 2009, s.85

Ülkelerin gelişimi açısından, dış ticaretin rolü çok fazladır. Çünkü dış ticaret ülke içi ekonomik hareketliliği sağlamaktadır. Dış ticaretin gerçekleşmesini sağlayan tarım, sanayi ve hizmet sektörleridir. Çeşitli sebeplerle dış ticaret hacminde artışlar ve azalışlar olmaktadır. Ekonomik büyüme de dış ticaret hacmini etkileyen etkenlerden birisidir. Özellikle sanayi sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin arttırılması büyümenin sağlanması için önemlidir.¹¹⁶ Az gelişmiş ülkeler de ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır ve yatırımların sağlanabilmesi için de ihracattan elde edilen gelire ihtiyaç duyulmaktadır. Yani ihracatın artması büyümenin de hızlanması anlamını taşımaktadır.

Dış ticaret diğer yandan ödemeler bilançosundaki bozulmaları gidermede önemli bir rol üstlenmektedir. Dış ödemeler dengesi açık veren ülkelerde ithalat rakamları ihracat rakamlarını aşmıştır. Ters olduğu ise durumda ise ihracat rakamları ithalat rakamlarından fazladır.¹¹⁷ Dış ticaret açığını gidermek adına ülkeler, ithalatı kısıtlayıcı tedbirler alır, yerli üretimi artırıcı teşvik uygulamalarını artırır ve sonuçta ihracat seviyesinde artış sağlanmaya başlanır.

1.7.1 Gelişmekte Olan Ülkeler ve Seçilmiş Ülkelerle Dış Ticaret

Dış ticareti geliştirmekte olan ülkeler için lokomotif görevi göreceğine dair açıklama yapanların yanında ülke ekonomileri için fakirleştirici etkileri olabileceğine dair görüşler de yer almaktadır. Geleneksel dış ticaret teorisine göre, her ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşırsa, dış ticaret yoluyla dünya üretimi artmakta ve her ülke bu artıştan payını almaktadır.¹¹⁸ Bugünkü faktör donatımı ve teknolojik yapılardan dolayı, karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre geliştirmekte olan ülkelerin gıda, maden ve tarımsal hammadde üretiminde ilerlemeleri ve bu malları dış pazarlara satarak sanayi ürününün birçoğunu ithal etmelidirler.¹¹⁹ Kısa dönemde etkili olması beklenen bu teori uzun dönemde geliştirmekte olan ülkeleri

¹¹⁶ Meltem Şerefli, “Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Temmuz 2016, Sayı:13, 137

¹¹⁷ İsmet Göçer, “Türkiye Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı”, Erişim : 16.07.2019, s. 1

¹¹⁸ Altay İsmayilov, “Gelişmekte Olan Ülkelerin İktisadi Kalkınmasında Dış ticaretin Rolü : Azerbaycan Değerlendirmesi”, Journal Of Azerbaijani Studies, s.593

¹¹⁹ Rıdvan Karluk, “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Gelişmekte Olan Ülkeler Yönden Geçerliliği Üzerine Düşünceler”, Erişim Tarihi : 10.06.2019, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/8622>, s.229

gelişmiş ülkeler karşısında geri kalmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler tarımda ilerlemeli ve gelişmesi, ilerlemesi beklenen sanayi kollarında uzmanlaşması için gerekli koruma ve teşviklerle geliştirilmesi sağlanmalıdır.¹²⁰

Gelişmiş ülkelerin, sahip oldukları ekonomik gücü nedeniyle, teknolojik gelişmeden elde ettikleri gelirleri üretim faktörlerini ve üretim fiyatlarını etkilemede kullanmakta iken, gelişmekte olan ülkeler bu gelişmeler karşısında fiyatlarını düşürmektedirler azgelişmiş ülkeler verimlilik artışları karşısında ürün fiyatlarını düşürmek zorunda kalacaklardır. Bu durumda gelişmekte olan ülkelere doğru bir gelir akışı meydana gelmekte ve sonuçta gelişmekte olan ekonomiler olumsuz etkilenmektedir. Fakat bu sonuca bakılarak gelişmekte olan ülkeleri dış piyasalardan soyutlamak da uygun bir davranış değildir.¹²¹

Dış ticaret günümüzde ülkelerin gelişmesi ve ilerlemesi için önemli etkilere sahiptir. Belirtmek gerekir ki, günümüzde dış ticaretin kalkınmaya etkileri genellikle olumlu olmaktadır. Kalkınmanın kaynağı sanayileşmekten geçtiği bilinmektedir. Bundan dolayıdır ki gelişmekte olan ülkeler uygun sanayileşme ve dış ticaret politikalarını izleyerek gelişmiş bir ekonomik yapıya ulaşabilirler.¹²² Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik olarak gelişmeleri için gerekli olan makine teçhizat ihtiyaç duyulan maddelerin bir kısmını yaptıkları ihracat karşılığında temin etmek durumundadırlar. Yani belli bir yıldaki ihracat geliri miktarı, yapılacak olan ithalat miktarını belirlemektedir. Bundan dolayı büyük ölçekli gelişme hızına ulaşmak için ihracat gelirlerinin hızla artması büyük önem taşımaktadır.¹²³ İhracat sadece döviz kazandırıcı bir faaliyet değildir aynı zamanda ekonominin sanayileşmesi, güçlenmesi bakımından da etkilidir. Bunlar;

¹²⁰ Karluk, “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Gelişmekte Olan Ülkeler Yönden Geçerliliği Üzerine Düşünceler”, s. 231

¹²¹ Ekrem Gül, vd. “Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde Ekonomik Büyüme Dinamikleri: Bir Panel Veri Analizi”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Yıl:2012, C:4, S:1, s.127-136 ,s.128

¹²² İsmayilov, “Gelişmekte Olan Ülkelerin İktisadi Kalkınmasında Dış ticaretin Rolü : Azerbaycan Değerlendirmesi”, s.595

¹²³ Tomris Yılmaz, Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaret Hadleri İle Ödemeler Dengesi İlişkisi, Marmara Üniversitesi Yayın No : 425, İstanbul 1985, s. 60

İhracata yönelik endüstrilerde geniş bir dış piyasa rekabeti ile karşılaşmalarından ve optimum büyüklüğe ulaşma olanağı yakalamakta ve sanayi sektörünün daha verimli çalışmasına olanak tanımaktadır.¹²⁴

İhraç edilen mallar dış piyasalarla etkileşime girerek maliyet, kalite, rekabet koşulları bakımından olumlu yönde ilerleme kaydederler.

İhracatın ekonomik yönden de olumlu etkileri olmaktadır. İhracatın artması milli gelir seviyesini artırmakta ve ihraç ürünlerini olduğu sektörde bir genişleme olmaktadır ve bu da diğer sektörlerinde gelişmesine katkıda bulunmaktadır.¹²⁵ Bu da ülkeler arasındaki rekabeti arttırarak prodüktivite artışına neden olacaktır.

İhracat artışı gelişmeyi tetikleyebilir, fakat tek başına ihracatın artışı gelişmeyi ancak ihracat artışı gelişmeyi uyarabilir, fakat yalnız başına ihracatın gelişimi ile ekonomik kalkınma gerçekleşmemektedir. İhracat yoluyla elde edilen gelir eğer ekonomik kalkınma için gerek duyulan yatırımlara dönüştürülemez ve ekonomide ihracat sektöründeki gelişmenin uyarması ile birlikte teknolojik değişim olmazsa, ihracatın ekonomik kalkınma üzerinde olumlu bir etkisi olmayacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin elinde bulunan kaynakların etkin dağılımının sağlanması gerekmektedir.¹²⁶

¹²⁴ Cihan Dura, “Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış”, E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi Sayı 16, Yıl : 2000, s. 4.

¹²⁵ İsmail Atabay, “İhracat Performansını Etkileyen Faktörler (Zeytinyağı Sektöründe Bir Araştırma)”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 20,

¹²⁶ İsmail Türk, Maliye Politikası, Turhan Kitapevi, Ankara 2011, s.265

Tablo 4: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat - İthalat Rakamları

	İhracat (Milyon USD)	Yıllık İhracatın, toplam içindeki payı (%)	İthalat (Milyon USD)	Yıllık İthalatın, Toplam İçindeki Payı (%)
Ülke grubu	2018	2018	2018	2018
Toplam	167.920,60	100,0	223.047,09	100,0
A-Avrupa Birliği (AB 28)	83.954,00	50,0	80.812,78	36,2
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	2.186,20	1,3	1.322,32	0,6
C-Diğer ülkeler	81.780,40	48,7	140.911,99	63,2
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	11.700,20	7,0	29.390,57	13,2
2-Kuzey Afrika	9.477,69	5,6	4.593,80	2,1
3-Diğer Afrika	4.973,34	3,0	2.454,10	1,1
4-Kuzey Amerika	9.576,33	5,7	14.358,59	6,4
5-Orta Amerika ve Karayipler	1.473,27	0,9	786,34	0,4
6-Güney Amerika	1.771,98	1,1	7.774,81	3,5
7-Yakın ve Orta Doğu	29.456,78	17,5	17.858,42	8,0
8-Diğer Asya	12.351,34	7,4	51.517,99	23,1
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	804.824,00	0,5	1.108,48	0,5
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	194.621,00	0,1	11.068,84	5,0
Seçilmiş ülke grupları				
1-OECD Ülkeleri	93.760,18	55,8	107.174,19	48,1
2-EFTA Ülkeleri	2.275,31	1,4	3.610,85	1,6
3-Karadeniz Ekonomik İşbirliği	17.820,93	10,6	32.812,29	14,7
4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	7.142,78	4,3	10.427,94	4,7
5-Bağımsız Devletler Topluluğu	9.713,41	5,8	28.145,03	12,6
6-Türk Cumhuriyetleri	3.965,29	2,4	2.952,87	1,3
7-İslam İşbirliği Teşkilatı	41.172,66	24,5	28.415,67	12,7

Kaynak: TUIK¹²⁷

Türkiye'nin seçilmiş ülkelerle olan dış ticaret rakamları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir ve tablo 4'de göre seçilmiş ülke gruplarıyla alakalı değerlendirmeler aşağıda yapılmıştır.

¹²⁷ www.tuik.gov.tr

1.7.1.1. Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ticaret

Karadeniz Ekonomik İş Birliği Karadeniz’e kıyısı olan ülkeler ile ekonomi ve ticareti geliştirmek adına yapılan bir işbirliğidir.¹²⁸ Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan, Ukrayna ve Yunanistan’dır.¹²⁹ Türkiye komşusu olan bu devletlerle ticari faaliyetlerini düzenli bir seviyede götürmektedir.

Tablo 5’e göre 2018 yılı verilerine göre KEİ’nin Türkiye’nin İhracatı ve ithalatı içindeki payları sırasıyla ihracat ve ithalat rakamları 17.820,93 ve 32.812,29’dur. İhracatın toplam ihracat içerisindeki payı 10,6 ve ithalat toplam ithalat içerisindeki payı ise 14,7’dir.

Tablo 5: KEİ Ülkeleri 2009-2018 Arası İthalat İhracat Rakamları Milyon Dolar

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT -İTHALAT FARKI
2018	17.820,93	32.812,29	-14.991,37
2017	15.634,95	30.605,01	-14.970
2016	13.078,48	24.183,10	-11.105
2015	14.590,29	31.525,22	-16.935
2014	19.687,23	40.926,92	-21.240
2013	20.367,99	41.270,64	-20.903
2012	18.791,30	41.509,52	-22.718
2011	17.767,96	38.770,16	-21.002
2010	14.456,17	32.979,71	-18.524
2009	12.272,59	27.686,92	-15.414
TOPLAM	164.467,90	342.269,50	-177.801,61

Kaynak: TUIK verileri dikkate alınarak yapılmıştır.¹³⁰

Türkiye ile KEİ ülkeleri arasındaki dış ticaret rakamlarına Tablo 5 ‘te 2009 yılında 12.272 milyon dolar olan ihracat rakamı 2018 yılında 17.820 milyon dolara çıkmıştır. İthalat rakamı 2009 yılında 27.686 milyon dolar iken 2018 yılında 32.812

¹²⁸ Mustafa Öztürk, vd. “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve Türk Dış Ticaretine Yansımaları”, Erişim tarihi : 17.06.2019, <https://works.bepress.com/osmannuri-aras/41/>, s.238

¹²⁹ Alaeddin Yalçınkaya, “Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi • Marmara University Journal of Political Science • Cilt 5, Özel Sayı, Nisan 2017, ISSN 2147-6934, ss. 1-16 • DOI: xxxx,

¹³⁰ www.tuik.gov.tr

milyon dolara yükselmiştir. Bu yıllar içerisinde hem ihracatın rakamlarının hem de ithalat rakamlarındaki artışlar düzenli olarak artmıştır.

Türkiye'nin son yıllarda KEİ ile yaptığı dış ticaretin toplam dış ticaret hacminde daralmadığı. Ülkemiz bulunduğu bölgede yaşanan gelişmeler ve bu teşkilata üye ülkeler içinde yer alan bazı ülkelerle meydana gelen siyasi sıkıntılar ve ekonomik sıkıntılar bu daralmanın nedenleri olarak gösterilebilir.¹³¹

1.7.1.2. Türkiye -Bağımsız Devletler Topluluğu İle Ticaret

Sovyetler Birliği 1991 yılında devlet başkanı Mihail Gorbaçov'un istifasıyla dağılmış ve Sovyetler Birliğinin içerisinde bulunan devletler bağımsızlıklarını kazanmışlardır.¹³² Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bu ülkenin ekonomik alandaki bütün mirası Rusya Federasyonu üstlenmiştir. Rusya'nın girişimleri sonucunda bağımsızlığına kavuşan eski Sovyet Cumhuriyetleri ile bağımsız devletler topluluğu kurulmuştur.¹³³

Topluluğa üye devletler; Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Moldova, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna'dır.¹³⁴ Tablo 6'da 2018 yılı verilerine göre BDT ile Türkiye'nin ihracatı ve ithalatı 9.713 milyon dolar ve ithalatı 28.145 milyon dolardır. Toplam ihracatı ve ithalatı içindeki payları sırasıyla yüzde 5,8 ve 12,6'dır.

¹³¹ Elif Yalçın, vd., "Türkiye ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Analizi", Business, Economics and Management Research Journal - BEMAREJ, 2018, Volume 1, Issue 2, 81-92, s.84

¹³² Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s.306

¹³³ Giray Saynur Derman, "Bağımsız devletler Topluluğu (BDT) Dönemi Rus Dış Politikası Paradigmaları", Akademik Bakış, Cilt: 10, Sayı: 19, 2016, s. 288

¹³⁴ Fuad Hüseyinov, "Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları" , Erişim Tarihi : 17.06.2019, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2544.pdf> , s.394

Tablo 6:Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri 2009-2018 Arası İthalat İhracat Rakamları Milyon Dolar

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT -İTHALAT FARKI
2018	9.713,42	28.145,04	-18.431,62
2017	9.102,49	26.079,32	-16.976,83
2016	7.749,90	20.728,85	-12.978,95
2015	10.568,77	27.152,41	-16.583,64
2014	15.616,47	33.085,48	-17.469,01
2013	16.924,42	34.000,18	-17.075,76
2012	15.074,70	35.248,19	-20.173,49
2011	13.376,64	33.159,17	-19.782,53
2010	10.288,27	28.908,73	-18.620,46
2009	7.957,49	24.757,45	-16.799,96
TOPLAM	116.372,56	291.264,81	-174.892,25

Kaynak: TUIK verileri dikkate alınarak yapılmıştır.¹³⁵

Türkiye ile BDT ülkeleri arasındaki dış ticaret rakamlarına Tablo 6 ‘da 2009 yılında 12.272 milyon dolar olan ihracat rakamı 2018 yılında 17.820 milyon dolara çıkmıştır. İthalat rakamı 2009 yılında 27.686 milyon dolar iken 2018 yılında 32.812 milyon dolara yükselmiştir. Bu yıllar içerisinde hem ihracatın rakamlarının hem de ithalat rakamlarındaki artışlar düzenli olarak artmıştır.

1.7.2. Gelişmiş Ülkeler ve Dış Ticaret

Gelişmiş ülkeler sermaye yoğun ve teknolojik ürünler üretmektedirler. Dünya ticaretinde en çok paya sahip olan ülkeler gelişmiş ülkelerdir. İthalat esnasında görünmez engeller silahını kullanarak hem dış ticaretinde dengeyi sağlamak hem de karşılaştırmalı üstünlük kuramadığı ürünlere karşı dış ticaret bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır.¹³⁶ Bir ülkede mal ve hizmet satımından elde edilen gelirlerin, mal ve hizmet ithali için yapılan ödemelerden büyük olması dış ticaret fazlasının varlığını göstermektedir. Genel itibariyle gelişmiş ekonomilerde

¹³⁵ www.tuik.gov.tr

¹³⁶ Mehmet Alagöz, v.d., Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel Mi?, AKADEMİK BAKIŞ Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007, s.2.

mal ve hizmet ihracatından elde edilen gelirler, mal ve hizmet ithali için ödenen miktarlardan büyük olmaktadır bu durum dış ticaret fazlası ortaya çıkmaktadır.¹³⁷

1.7.2.1. Türkiye-OECD (Ekonomik İşbirliği Ve Kalkınma Örgütü) Ülkeleri İle Ticaret

OECD sanayileşmiş ülkeler arasında dayanışma ve işbirliğini sağlamak adına kurulan bir örgüttür. AB, NAFTA ve EFTA gibi kuruluşlar OECD'nin birer alt grubu niteliği taşımaktadır.¹³⁸ Genel itibariyle de gelişmiş ülkeden oluşmaktadır. Türkiye'nin de üye olduğu bu topluluk ekonomik olduğu kadar siyasi, sosyal ve kültürel alanları da kapsamaktadır. Hatta Türkiye'ye Planlı dönemin başlarında OECD içerisinde Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu dahi kurulmuştur.¹³⁹

Tablo 7'ye bakıldığında 2018 yılı rakamlarına göre OECD ülkelerinin Türkiye ile olan ihracatı 93.760,18 milyon USD ve toplam ihracat içerisindeki payı yüzde 55.8'dir. Türkiye OECD ülkeleri ile olan ticaretine baktığımızda ise ithalatının 107.174,19 milyon dolar ve toplam ithalat içerisindeki payının yüzde 48,1 olduğu görülmektedir. OECD ülkeleriyle yapılmıştır. Dış ticaretimizde taşıdığı bu büyük önem dolayısıyla OECD ülkelerindeki ekonomik ve mali değişiklikler Türkiye'yi etkileyebilecek durumdadır.

¹³⁷ Ali Konak, "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Nedenleri ve Cari İşlemler Açığı - Dış Ticaret Açığı İlişkisi", International Academic Journal, 30.12.2018, s.164

¹³⁸ Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s.299

¹³⁹ Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s.299

Tablo 7: OECD Ülkeleri 2009-2018 Arası İthalat İhracat Rakamları Milyon Dolar

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT -İTHALAT FARKI
2018	93.760,18	107.174,19	-13.414
2017	82.725,96	116.368,06	-33.642
2016	77.419,77	100.923,43	-23.504
2015	75.368,26	101.502,39	-26.134
2014	76.674,89	116.518,20	-39.843
2013	68.683,83	124.206,73	-55.523
2012	66.289,74	113.723,57	-47.434
2011	67.113,92	121.327,62	-54.214
2010	57.394,21	94.162,76	-36.769
2009	52.243,68	72.965,02	-20.721
TOPLAM	717.674,44	1.068.871,97	-351.197,53

Kaynak: TUIK verileri dikkate alınarak yapılmıştır.¹⁴⁰

OECD ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticarete baktığımızda ithalat ve ihracat rakamları sürekli artış içerisindedir. Tablo 7’de 2009 yılına 52.243,68 milyon dolar olan ihracat rakamı 2018 yılına gelindiğinde 93.760 milyon dolara ulaşmıştır. İthalat rakamları ise 2009 yılında 72.965 milyon dolar iken 2018 yılında 107.174 milyon dolara ulaşmıştır. İhracat ve ithalat arasındaki fark zaman zaman azalışlar göstermektedir. İthalatın ihracattan ithalattan fazla vermesi bu ülkeler ile olan ithalat bağımlılığını olduğu görülmektedir.¹⁴¹

1.7.2.2. Türkiye-EFTA (Avrupa Ticaret Birliği)Ülkeleri Ticaret

EFTA, Avrupa birliğine alternatif olarak kurulmuş bir birliktir. Birliğe şunda, İzlanda, Lihtenştayn, Norveç, İsviçre üyedir.¹⁴² Türkiye ile 1991 tarihinde yapılan serbest ticaret anlaşması 2017 tarihinde revize edilerek devam etmektedir.¹⁴³

¹⁴⁰ www.tuik.gov.tr

¹⁴¹ Mehmet Barış Aslan, vd. “Türkiye ile OECD Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaretin Marshall-Lerner Kuralı Çerçevesinde İncelenmesi”, International Journal of Economic and Administrative Studies 2018, s.536

¹⁴² Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s.301

¹⁴³ T. Mesut EREN, “ Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar”, Maliye Finans Yazıları, 2013, sayı: 98, s.34

Tablo 8’de 2018 yılı verilerine göre EFTA’nın Türkiye’nin İhracatı ve ithalatı içindeki ithalat rakamı 3.610.859 milyon dolar ve ihracat rakamı 2.275.318 milyon dolardır. Payları sırasıyla yüzde 1,4 ve 1,6’dır. Yıllar itibariyle baktığımızda EFTA ülkeleri içerisinde sürekli ticaret yaptığımız ülke İsviçre’dir.

Tablo 8:EFTA Ülkeleri 2009-2018 Arası İthalat İhracat Rakamları Milyon Dolar

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT -İTHALAT FARKI
2018	2.275,31	3.610,85	-1.335,54
2017	1.638,25	7.776,18	-6.138
2016	3.266,56	3.161,77	105
2015	6.202,20	3.137,86	3.064
2014	3.795,18	5.716,74	-1.922
2013	1.661,90	10.652,29	-8.990
2012	2.601,13	5.238,26	-2.637
2011	1.887,25	5.845,72	-3.958
2010	2.416,38	4.002,41	-1.586
2009	4.335,56	2.780,57	1.555
TOPLAM	30.079,72	51.922,64	-21.842,92

Kaynak :TUIK verileri dikkate alınarak yapılmıştır.¹⁴⁴

Türkiye ile EFTA ülkeleri arasındaki dış ticaret rakamlarına Tablo 8’den baktığımızda 2009 yılında 4.333 milyon dolar olan ihracat rakamı 2018 yılında 2.275 milyon dolara düşmüştür. İthalat rakamı 2009 yılında 2.780 milyon dolar iken 2018 yılında 3.610 milyon dolara yükselmiştir. Bu yıllar içerisinde hem ihracatın rakamlarının hem de ithalat rakamlarının çok değişken olduğu görülmektedir.

1.8. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Küreselleşme, 1980’lerin sonlarından itibaren ortaya çıkan bir kavramdır. İletişim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler, ülkelerin ticareti serbestleştirme adına kendi piyasalarında koydukları engellerini kaldırmaları tüm piyasaları tek bir çatı altında toplamıştır. Bu dönemde küreselleşme ticaretin serbestleşmesinden çok üretimin küreselleşmesinin de etkisiyle çok uluslu şirketlerin

¹⁴⁴ www.tuik.gov.tr

de katkısıyla mali piyasaların serbestleşmesiyle ortaya çıkmıştır.¹⁴⁵ Dünya'nın farklı yerlerinde hayatlarını sürdüren insanların ve insan topluluklarının birbirleri arasındaki iletişim ağının ve etkileşimin sürekli artması ve olarak tanımlanabilir.¹⁴⁶ Son yıllarda yaşanan hızlı teknolojik gelişmelerinde etkisiyle, ülkeler arasında üretim faktörleri ve sonuçta elde edilen mal ve hizmetler coğrafi sınırları dinlemeden hızla yayılmıştır.¹⁴⁷ Özellikler dış ticaret alanında küreselleşmenin etkisi hızlı bir şekilde fark edilmektedir. Küreselleşme ülkelerin tek bir platformda toplamış ve tek bir pazar oluşmasını sağlamıştır.¹⁴⁸

Tablo 9: 1980-1999 Yıllarında Dünya Dış Ticaretindeki Gelişmeler (Milyon Dolar)

YILLAR	DÜNYA İHRACAT	DÜNYA İTHALAT	DÜNYA TİCARET HACMİ	DÜNYA DIŞ TİCARET DENGESİ
1980	2.035.067	2.076.869	4.111.936	-41.802
1981	2.014.684	2.073.968	4.088.652	-59.284
1982	1.884.273	1.951.043	3.835.316	-66.770
1983	1.847.308	1.893.836	3.741.144	-46.528
1984	1.958.695	2.017.305	3.976.000	-58.610
1985	1.972.128	2.034.804	4.006.932	-62.676
1986	2.148.841	2.225.042	4.373.883	-76.201
1987	2.530.611	2.593.813	5.124.424	-63.202
1988	2.876.575	2.967.401	5.843.976	-90.826
1989	3.094.604	3.197.375	6.291.979	-102.771
1990	3.843.376	3.595.426	7.438.802	247.950
1991	3.506.405	3.624.324	7.130.729	-117.919
1992	3.762.396	3.876.140	7.638.536	-113.744
1993	3.779.649	3.844.289	7.623.938	-64.640
1994	4.319.283	4.380.106	8.699.389	-60.823
1995	5.178.446	5.239.241	10.417.687	-60.795
1996	5.406.789	5.494.395	10.901.184	-87.606
1997	5.590.207	5.675.841	11.266.048	-85.634
1998	5.506.116	5.628.308	11.134.424	-122.192
1999	5.718.656	5.855.974	11.574.630	-137.318
TOPLAM	68.974.109	70.245.500	139.219.609	-1.271.391

Kaynak : stats.unctad.org/Handbook/TableViewer/tableView.aspx.

Tablo 9 incelendiğinde 1980 yılında dünya ihracat rakamı yaklaşık olarak 2 trilyon dolar iken ithalat rakamı da yaklaşık olarak 2,1 trilyon dolara olmuş ve ithalat

¹⁴⁵ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.1

¹⁴⁶ Fırat BAYAR, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı : 32, s.25

¹⁴⁷ Sadettin GÜLTEKİN, “Küreselleşme Çağında Dış Ticarete Rekabet İçin Kümelenme Stratejisi: Türkiye'nin Tarım Kümelenmesi Gerekliliği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (22) 2011 / 2 :29-40, s.30

¹⁴⁸ Ali Naci KARABULUT, “Küreselleşmenin Ticari Hayat Üzerindeki Etkileri”, *Mezuat dergisi* Sayı: 76, Nisan 2004, erişim : 08.07.2019, <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/01.htm>

rakamları ihracat rakamlarında 41 milyon dolara fazlalık göstermiştir. Toplam dünya ticaret hacmi 1980 yılında 4,1 trilyon dolara ulaşmıştır. 1980 yılından sonraki dönemde küreselleşmenin de etkisiyle dünya ticaret hacmi hızlı bir artış göstermiştir. 1989 yılında dünya ihracat rakamı yaklaşık olarak 3 trilyon dolara iken ithalat rakamı da yaklaşık olarak 3,1 trilyon dolara ulaşmıştır ve ithalat rakamları ihracat rakamından 102 milyon dolara fazladır ve toplam ticaret hacmi 6,3 trilyon dolara ulaşmıştır.1990 yılındaki Dünya dış ticaret rakamlarına bakıldığında 3,8 trilyon dolara olan ihracat rakamı, ithalat rakamı ise 3,6 trilyon dolara ulaşmıştır. Dünya ticaret hacmi 1990 yılında 7,4 trilyon dolara ulaşmış ve ihracat rakamlarının ithalat rakamlarından yaklaşık olarak 250 milyon dolar fazla olduğu tespit edilmiştir. 1999 yılına gelindiğinde 5,7 milyon dolar olan ihracat rakamının yanında 5,8 trilyon dolara ulaşan bir ithalat rakamıyla karşılaşılmaktadır. Bu da toplam dünya ticaret hacmini 11,5 trilyon dolara ulaşmış ve ithalat rakamlarının ihracat rakamlarında 137 milyon dolar fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Dış ticaret alanında ise mal ve hizmet piyasaları ile fikri mülkiyet hakları konusunda sınırların kalkması ve bu alanların evrensel kurum ve kurallara kavuşturulmasıdır.¹⁴⁹ Artan rekabet ortamı ülkelerin gelişimi ve etkileşimini daha artırmıştır. Ancak, küreselleşme ile her türlü mal ve hizmete hızlı bir şekilde ulaşımı kolaylaştırırken diğer yandan da hızlı bir şekilde ülke piyasasına çok hızlı bir şekilde giren mal ve hizmetin iç piyasaları bozmasına da neden olabilmektedir. Bu durumda dış ticaretin hızla artması ve ithalatın ihracattan daha hızlı artması durumu da ortaya çıkabilmektedir.¹⁵⁰ İthalat ihracat arasındaki denge çok fazla bozulduğu durumlarda ithalatı sürdürebilmek adına ülkeler borçlanma yoluna gidilmektedir. Küreselleşmenin ekonomik büyümeye katkısı olduğu gibi ekonomik dar boğaza girilmesi gibi sonuçları da olmaktadır.¹⁵¹

¹⁴⁹ Sadettin GÜLTEKİN, “Küreselleşme Çağında Dış Ticarete Rekabet İçin Kümelenme Stratejisi: Türkiye’nin Tarım Kümelenmesi Gerekliği”, s.30

¹⁵⁰ Nihat İIŞIK, “Küresel Finansal Krizin Amerika Birleşik Devletleri İle Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi (C. XV, S. I, 2013), s.230

¹⁵¹ Brian SNOWDON vd., Modern Makro Ekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü, Efil Yayınevi, 1.Basım, Eylül 2012, s.572

Tablo 10: 2000-2018 Yıllarında Dünya Dış Ticaretindeki Gelişmeler (Milyon Dolar)

YILLAR	DÜNYA İHRACAT	DÜNYA İTHALAT	DÜNYA TİCARET HACMİ	DÜNYA DIŞ TİCARET DENGESİ
2000	6.448.919	6.662.885	13.111.804	-213.966
2001	6.187.574	6.422.054	12.609.628	-234.480
2002	6.480.752	6.667.539	13.148.291	-186.787
2003	7.545.647	7.775.259	15.320.906	-229.612
2004	9.192.949	9.475.327	18.668.276	-282.378
2005	10.487.582	10.794.182	21.281.764	-306.600
2006	12.129.755	12.388.299	24.518.054	-258.544
2007	13.956.934	14.230.202	28.187.136	-273.268
2008	16.026.454	16.340.376	32.366.830	-313.922
2009	12.560.549	12.801.830	25.362.379	-241.281
2010	15.300.890	15.532.569	30.833.459	-231.679
2011	18.338.098	18.526.597	36.864.695	-188.499
2012	18.511.147	18.738.651	37.249.798	-227.504
2013	18.950.647	19.049.527	38.000.174	-98.880
2014	18.984.510	19.130.685	38.115.195	-146.175
2015	16.530.568	16.787.026	33.317.594	-256.458
2016	16.030.540	16.284.921	32.315.461	-254.381
2017	17.731.864	18.043.287	35.775.151	-311.423
2018	19.475.361	19.866.489	39.341.850	-391.128
TOPLAM	260.870.740	265.517.705	526.388.445	-4.646.965

Kaynak : stats.unctad.org/Handbook/TableViewer/tableView.aspx.

Tablo 10 incelendiğinde 2000 yılında dünya ihracat rakamı yaklaşık olarak 6,4 trilyon dolara iken ithalat rakamı da yaklaşık olarak 6,6 trilyon dolara olmuş ve ithalat rakamları ihracat rakamlarında 213 milyon dolara fazla olmuştur. Toplam dünya ticaret hacmi 2000 yılında 13,1 trilyon dolar iken 2018 yılına gelindiğinde ticaret kanallarının çeşitlenmesi ve teknolojik gelişmelerle birlikte 39 trilyon dolara ulaşmıştır. 2018 yılında dünya ihracat rakamı yaklaşık olarak 19,4 trilyon dolara iken ithalat rakamı da yaklaşık olarak 19,8 trilyon dolara ulaşmıştır ve ithalat rakamları ihracat rakamından 391 milyon dolara fazladır.

Sonuç olarak ülkeler hem kamu hem de özel sektör borçluluk dengesi sürdüremez hale gelir, hızla büyüyen anapara ve faiz ödemeleri karşısında ekonomik dengenin bozulmasına neden olmakta, ekonomi dünya genelindeki kriz belirtilerinden daha çabuk etkilenir hale gelmektedir. Rekabetin artan önemi, ülkelerin geleneksel ticaret şekil değiştirmekte ve uluslararası ticaret sistemi önem kazanmaktadır.¹⁵² Olumlu etkileri olduğu olumsuz etkilerini de barındıran küreselleşme dış ticaretin gelişmesine, çok uluslu şirketlerin yabancı yatırımcının ve yapılan yatırımların artmasına, ekonomik büyüme ve gelişmeye yol açan olumlu etkilerinin yanında, ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarını yitirmesine, ülke ekonomilerinin bozulmasına sebep olan olumsuz etkileri de yer almaktadır.¹⁵³

¹⁵²Mevlüt KARABIÇAK, “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler” Süleyman Demirel Üniversitesi i.i.b.f.y.2002, c.7, s.119

¹⁵³Mevlüt KARABIÇAK, “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler” s.121

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARET VERGİLERİ

2.1.DIŞ TİCARET’TEN ALINAN VERGİLER

Ülkeler ellerinde olmayan ürünleri elde edebilmek için diğer ülkelerle ticari münasebetlere girerler. Bu ticari münasebetler neticesinde her zaman olumlu sonuç alınması mümkün değildir. Ticari faaliyetler esnasında ülke içerisinde ekonomik dengesizliklere de yol açabilecek ürünlerinde ülke piyasasına girmesini engellemek ve ekonomiyi korumak amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunabilirler. Vergiler başlangıçta gelir elde etmek amacıyla alınıyorken, 19. yüzyıla gelindiğinde vergilendirmenin amacı tamamıyla değişmiş ve ülke içi piyasayı koruma amacıyla alınmaya başlamıştır.¹⁵⁴ Bu doğrultuda ülkeler kendilerini korumak için çeşitli politikalar uygulamaktadırlar bu politikalar da dış ticaret politikasını oluşturmaktadır. Dış ticaret politikaları ülkelerin dış ticarete yapmış oldukları müdahaleler olarak da tanımlanabilir. Dış ticaret politika araçlarından en önemlisi de dış ticaret faaliyetleri sırasında alınan vergilerdir.¹⁵⁵ Gümrük vergileri daha genel itibariyle ithalat üzerinden alınmaktadır.¹⁵⁶ Bu vergilendirmenin amacı yerli üreticiyi korumak ve devlete gelir sağlamak olarak da özetlenebilir. Gelir sağlamak amacıyla konulan vergiler genellikle iç piyasada ihtiyaç duyulan ve ithalatı sık gerçekleştirilen ürünler üzerinden alınırken, koruma amacıyla alınan vergiler ise ülke içinde faaliyet gösteren yerli üretici tarafından üretilen malların piyasadaki fiyatların altında ithalatı gerçekleştirildiği durumlarda alınmaktadır. Burada amaç yüksek maliyetleri olan yerli üreticinin yabancı üreticiler karşısında rekabet gücünü korumaktır.¹⁵⁷ Bu faaliyetle hem yerli üretici korunur, hem de ödemelere dengesindeki bozukluklara vergi etkisiyle bir düzene girmesi sağlanır.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Onur EROĞLU, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, Özel S., 2010, s.57-89 (Basım Yılı: 2012), s.61

¹⁵⁵ Tokathioğlu, *Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi*, 48.

¹⁵⁶ Veli KARGI, “Küreselleşme ve Gümrük Vergisi”, Erişim tarihi 25.06.2019, apbs.mersin.edu.tr ›files› velikargi› Publications_019, s.6

¹⁵⁷ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.155

¹⁵⁸ Menşure Kolçak, “Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 4, 2013, s.192

Dış ticaretin bu şekilde vergilendirilmesinin amaçları aşağıdaki gibidir.¹⁵⁹

Gelir sağlamak,

- Dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi
- Dış rekabetten korunma
- Ekonomik kalkınma,¹⁶⁰
- Üreticisini korumak ve rekabet gücünü artırmak,
- Üretimi teşvik etmek,
- Piyasa aksaklıklarının giderilmesi,
- Ekonominin liberalleştirilmesi
- Uluslara arası politikaların düzenlenmesi

Ülkelerin dış ticaret politikalarıyla bekledikleri amaçlara ulaşılabilmesi, o amaca yönelik uyguladıkları dış ticaret politikası araçlarına da ihtiyaç duymaktadır. Bunlar, aşağıdaki gibidir¹⁶¹

- Gümrük tarifeleri; dış ticarete konu olan ürünlerin ülke sınırlarından geçişi sırasında alınana vergileri temsil etmektedir.¹⁶²
- Tarife dışı araçlar; ülkelerdeki döviz çıkışlarını kısıtlamak amacıyla uyguladığı devletlerin hiçbir anlaşmaya bağlı kalmadan sadece ülke içinde uyguladığı kısıtlamalardır. Birçok çeşidi vardır bunlardan bazıları;¹⁶³
- Miktar kısıtlamaları; hükümetin ithalatı direkt olarak kısıtlamasıdır.
- Tarife benzeri faktörler; ithalat fiyatlarını artırıcı etkisi olan faaliyetlerdir. Bunlara örnek olarak yerli üreticiye verilen sübvansiyonlar örnek verilebilir.¹⁶⁴
- Görünmez engeller; devletin vatandaşın güvenliğini sağlamak, sağlığını korumak amacıyla getirdiği bazı standart ve uygulamalar.

¹⁵⁹ Tokathioğlu, *Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi*, 47-48.

¹⁶⁰ Mircan Yıldız Tokathioğlu, “Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (10) 2005, 46-72, s.47, Erişim 10 Ağustos 2018, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868847.pdf>

¹⁶¹ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.155

¹⁶² Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.141

¹⁶³ Mahfi Eğilmez, Tarife Dışı Engeller, Kendime Yazılar, erişim 10 Ağustos 2018, www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds-engeller.html

¹⁶⁴ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.141

- Gönüllü ihracat kısıtlamaları; ithalatçı ülkelerin piyasasındaki sıkıntıların giderilmesi amacıyla ülkelerin ihracatına sınırlama getirmesidir.¹⁶⁵
- İhracatın özendirilmesi; uygulanan teşvik politikalarıyla ihracatın artırılması.¹⁶⁶
- Bağlı ticaret; ülkeler arası anlaşmalarla yabancı sermaye ile kurulacak olan tesislerle yaptığı ihracat

Vergilendirme işlemi beyana konu eşyanın gümrük sınırlarımız içerisine girişiyle ortaya çıkmakta ve tahsil edilmektedir.¹⁶⁷ Vergilerin temel amacı, gelir sağlamak olsa da dünya ticaretinin değişmesi ve ürünlere hızlı ve kolay erişim teknikleri dolayısıyla değişen ticaret şekline göre ülkeler de dış ticaret politikalarında değişikliklere giderek üreticisini koruma amacıyla ithal eşyasının maliyetini artıran vergileme teknikleri ve kontrol tedbirlerini artırmaktadır.¹⁶⁸

Verginin konusu, verginin üzerine konulduğu, doğrudan ya da dolaylı olarak onun kaynağını oluşturduğu iktisadi unsur olarak da tanımlanabilir.¹⁶⁹ Vergiyi konusu parayla ifade edilebilen bir değer olabileceği gibi hukuksal boyutu olan varlıklar veya işlemler de olabilir. Verginin konusu oluşturan bu iktisadi unsur, ekonomik bir değer olabileceği gibi hukuki bir işlem, fiziki bir varlık veya bir olay olabilir. Vergi kanunları uygulamaya koyduğu vergi türünün neyin ve nasıl alınması gerektiğini belirtir.¹⁷⁰ Bir eşyanın gümrük vergisine konu olabilmesi için, konu eşyanın gümrük vergisi ödeme yükümlülüğü doğuran bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi'ne (TCGB) girmesini yeterli olacaktır.¹⁷¹

¹⁶⁵ Eğilmez, Tarife Dışı Engeller

¹⁶⁶ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.141

¹⁶⁷ Kargı, "Küreselleşme ve Gümrük Vergisi", s.7

¹⁶⁸ Menşure Kolçak, "Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 4, 2013, s.190-193

¹⁶⁹ Kargı vd., "Küreselleşme ve Gümrük Vergisi" s.3

¹⁷⁰ Raşit Gültekin, *Türkiye'de Dış Ticaretten Alınan Vergiler ve Eş Mali Yükümlülükler*, (Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Haziran 2008, s.21

¹⁷¹ Türkmen Derdiyok, *Dış Ticaret Vergileri ve Mali Yükümlülükleri*, Temmuz 2013 / 1. Baskı Seçkin Yayın evi Ankara , s.15

2.2. ÖZELLİKLERİ

Uluslararası ticaretin olumsuz etkilerini azaltmak ve ekonomik dengenin bozulmasını önlemek amacıyla özellikle ithalattan çeşitli vergiler alınmaktadır. Kanunlar çerçevesinde belirlenen şartlar alıntında alınan vergilerin bazı özellikleri aşağıda sıralanmıştır.¹⁷²

- Dolaylı olarak uygulanırlar,
- Arızidirler,
- Objektiftirler,
- Konusunu oluşturan eşyanın teminatı sayılmaktadırlar ve
- Genel vergi idaresi dışında yönetilmektedirler.

2.3. VERGİNİN TARAFLARI VE VERGİLENDİRME SÜRECİ

Vergi işleminin gerçekleşebilmesi için tarafların bilinmesi ve hangi süreçten geçtiği büyük önem arz etmektedir. Bu durumda verginin tarafları ve süreç hakkında bilgilendirmede bulunmak uygun olacaktır. Tablo 11'detaraflar ve isleyiş süreci ile alakalı kısaca bilgilendirme yapılmıştır.

¹⁷² CanatayHacıköylü, *İthalat Sırasında Ödenen Vergiler*, s. 23.

Tablo 11: Verginin Tarafları ve Vergilendirme Süreci

VERGİ'NİN BORÇLUSU (MÜKELLEF)	Vergileme işlemi, kanunun oluşması aşamasında teklifler ve tasarıların uygun şekilde düzenlenerek hazırlanması, mükellefin de oluşacak vergi tutarını ödeyinceye kadar meşakkatli aşamaların olduğu bir süreçtir.
SORUMLU	Sorumluluk, verginin ortaya çıkışına neden olayla alakası olmayan kişi ve kurumların yasaların yerine getirmesini zorunlu kıldığı parayla ölçülen değerlerin ödenmesi ve verilen ödevlerin yasalar uygun şekilde hazırlanması bakımından ilgili kurumlar tarafından muhatap kabul edilen kişilerdir
MATRAH	Konusuna göre farklı farklı tanımlanmaktadır. Gelir vergine göre matrah, bir takvim yılı içerisinde mükellefin çeşitli muafiyetlerden arındırılmış kazançlarının ve elde ettiği gelirlerinin toplamını ifade eder
VERGİYİ DOĞURAN OLAY	Vergi kanunlarına göre, vergiye bağlı bulunan ekonomik veya hukuki bir olayın gerçekleştiği andan itibaren ortaya çıkmasıdır
MUAFİYET VE İSTİSNA	Kanuna göre vergiye tabi kişi ve grupların birebir benzeri veya farklı kanunlara vergi sınırları dışında kalmasına muafiyet, kanuna göre vergilendirilmesi gereken konularında vergi sınırları dışarısında bırakılmasına da istisna denilmektedir
BEYAN	Beyan işlemi mükellef veya sorumlu tarafından elektronik ortamda doldurulan beyanname ile başlar
TESCİL	Gümrük kanununda belirtilen şart ve kurallara uygun olarak hazırlanan beyannameler eşyanın gümrüğe sunulurken muayene edilmesinden sonra tescil edilirler
MUAYENE	Gümrük mevzuatına göre muayene terimi; beyana konu olan eşyaya ait beyanın doğruluğunun kontrolüyle başlar, yapılan beyanda kap, kilo ve hatta eşyanın verilen tarife pozisyon numarasına uygunluğuna kadar kontrollerin yapıldığı bir işlemdir
ONAY	Gümrükçe onaylanmış bir işlem veya eşya için tescil edilen beyanname, içeriğini oluşturan eşyanın ayniyetinin ve tespiti için yapılmakta olan muayene ve kontrol işlemine göre muayene memuru tarafından uygun görülmesi durumunda onaylanarak vergi tahakkuk servisine bildirimde bulunularak sevk edilir. Onay işlemi, beyanname içeriğini oluşturan eşyaya ait vergilerin ödenmesi anlamına gelmektedir
TARH	Mükellef veya vergi sorumlusunun elektronik ortamda beyanı üzerine vergi daireleri tarafından vergi alacağının belirlenmesi için yapılan işlemlerdir.
TEBLİĞ	Mükellef açısından vergi ödeme sorumluluğunun başlangıcı tarh işleminin yapılmasıyla başlar, beyanda hata ve noksan varsa bu tür düzeltmelerin yapılmasına olanak sağlayan bir işlemdir.
TAHAKKUK	Tahakkuk, tarh edilen ve daha sonrasında mükellefe tebliğ edilen vergisel olayın ödenebilir durumda olmasıdır
TAHSİL	Vergi, alacaklı vergi idaresi tarafından tahsil edilirken aynı zamanda borçlu olan yükümlü tarafından ödenmiş olmaktadır.
YÜKÜMLÜLÜĞÜN SONA ERMESİ	Tarh, tebliğ ve tahakkuk edilen verginin tahsilatın yapılmasıyla vergi yükümlülüğü sona ermektedir.

2.3.1. Verginin Borçlusu (Mükellef)

Vergileme işlemi, kanunun oluşması aşamasında teklifler ve tasarıların uygun şekilde düzenlenerek hazırlanması, mükellefin de oluşacak vergi tutarını ödeyinceye kadar meşakkatli aşamaların olduğu bir süreçtir.¹⁷³ Vergi borçlusu veya mükellef, vergi kanunlarına gereğince yapılan işlemler neticesinde vergi tahakkuk ettirilen ve borcun ödemekle yükümlü kişidir.¹⁷⁴

Gümrüğe göre mükellef, beyana konu olacak eşyanın bağlı bulunduğu gümrük tarife istatistik pozisyon numarasında belirtilen şartlara uyarak vergi yükümlülüğünü yerine getiren kişidir.¹⁷⁵ Burada mükellef oluşacak olan para ile ifade edilen sorumluluğunu yerine getirir. Beyan aşamasında mükellef gümrüğe sunacağı beyannameyi doğru, eksiksiz doldurmalı ve tescil işlemleri gerçekleştiğinde sorumluluğunu yerine getirmelidir.¹⁷⁶ Mükellef, vergi ödemenin yanında kanunda belirtilen şartlara uygun olan şekilde işlemlerini yapmakla sorumludur.¹⁷⁷

2.3.2. Sorumlu

Sorumluluk, verginin ortaya çıkışına neden olayla alakası olmayan kişi ve kurumların yasaların yerine getirmesini zorunlu kıldığı parayla ölçülen değerlerin ödenmesi ve verilen ödevlerin yasalar uygun şekilde hazırlanması bakımından ilgili kurumlar tarafından muhatap kabul edilen kişilerdir. Bazen de asıl vergi mükellefi ile beraber veya onun yerine vergiyi kendisi ödeyendir. Burada sorumlu, mükellef ile devlet arasında oluşan alacak borç ilişkisine göre üçüncü muhatap durumundadır.¹⁷⁸ Fakat kanuna göre, verginin parasal boyutunu sorumlulara verilse bile, mükellef verilen ödev ve sorumluluklarından kaçamaz.¹⁷⁹ Yani her mükellef kendi borcunun sorumluluğuna sahiptir. Mükellef ile sorumlu arasındaki en fazla öneme sahip olan fark, vergiye konu olan olayın mükellefe ait olmasıdır. Sorumlunun temel amacı,

¹⁷³ Ufuk Gencel, “Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 20, ss. 29-60, 2012, s.29

¹⁷⁴ Nurettin Bilici, *Vergi Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 50.

¹⁷⁵ Bilici, *Vergi Hukuku*, 51.

¹⁷⁶ Raşit Gültekin, *Türkiye’de Dış Ticaretten Alınan Vergiler*, s.21

¹⁷⁷ Türkmen Derdiyok, *Dış Ticaret Vergileri ve Mali Yükümlülükleri*, s. 45.

¹⁷⁸ Mualla Öncel, vd., *Vergi Hukuku, Cilt 1, Genel Kısım*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1985, s. 86.

¹⁷⁹ Adnan Gerçek (2005): “Türk Vergi Hukukunda Vergi Sorumlusu, Sorumluluk Halleri ve Türlerinin İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2005, Cilt: 54, Sayı: 3, s. 157.

mükellefe ait borcun mükellef adına uyulması gereken kurallara göre yerine getirmektir. Yani verginin sorumlusu vergi dairesine göre vergi borcunu ödemekle muhatap kabul edilen kişidir.¹⁸⁰

Uygulamaya göre gümrük işlemler vergiye konu eşyanın gerçek sahibi tarafından yapılmalıdır. Gümrük mevzuatına göre, eşyanın sahibi olan gerçek ve tüzel kişiler sürekli olarak takip işlemini yerine getiremeyeceğinden kendisi adına gümrük işlemleri yapmakla sorumlu noter aracılığıyla sorumlu atayabilmektedirler. İşte burada vergi ödevlerini yerine getirmekle görevli olan mükellefin temsilcisi olarak gümrük müşavirlikleri ortaya çıkmaktadır.¹⁸¹ Bu temsilci kişiye veya firmaya ait gümrük işlemlerini vekalet aldığı kişi veya şirket adına yerine getirmekle sorumludur.¹⁸²

Genel olarak temsil, kanuni veya iradi temsil şeklindedir.¹⁸³ Temsilci, kanuni temsile göre bir başkasının adına, iradi temsile göre ise de kendi adına, fakat başkasının hesabına göre işlem yapar. Mevzuatlarda iradi temsille alakalı bir madde bulunmamakla birlikte yasaklayan bir durum da söz konusu değildir.¹⁸⁴ Dış ticaret işlemlerinde firmalar tarafından vekalet verilen gümrük müşavirleri, kendi alanları olan bütün gümrük işlemlerini vekalet ettikleri firma ve kişiler adına yaparlar. Bu işlemlerden oluşacak olan maliyetleri ve tutarları faturalandırarak kayıt altına almalı ve muhasebeleştirmelidirler.¹⁸⁵

2.3.3. Matrah

Matrah, konusuna göre farklı farklı tanımlanmaktadır. Gelir vergine göre matrah, bir takvim yılı içerisinde mükellefin çeşitli muafiyetlerden arındırılmış kazançlarının ve elde ettiği gelirlerinin toplamını ifade eder. Katma değer vergisine göre ise matrah; KDV kanuna konu olan teslimatlar, hizmetler ve ithalatların bedelleridir.¹⁸⁶ Yani matrah; verginin üzerinden hesaplandığı değer veya

¹⁸⁰ Gültekin, *Türkiye’de Dış Ticaretten Alınan Vergiler*, s. 32.

¹⁸¹ Gültekin, *Türkiye’de Dış Ticaretten Alınan Vergiler*, s. 33.

¹⁸² Adnan Gerçek (2005): “Türk Vergi Hukukunda Vergi Sorumlusu, Sorumluluk Halleri ve Türlerinin İncelenmesi”, s. 160.

¹⁸³ Bilici, *Vergi Hukuku*, s.52.

¹⁸⁴ Öncel vd., *Vergi Hukuk*, s.93.

¹⁸⁵ Gültekin, *Türkiye’de Dış Ticaretten Alınan Vergiler*, s.35.

¹⁸⁶ İsmet Şemin, *Katma Değer Vergisi*, T.B.M.M. Basımevi Ankara – 1984, s.7.

miktardır.¹⁸⁷ Vergi konusunun ne olduğunun bilinmesi vergi uygulaması açısından yetersiz olacağından, üzerinden vergi hesaplanacak matrahın ne olduğu veya ne şekilde tespit edileceği kanununda açık ve net bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir.¹⁸⁸

Dış ticaret işlemleri esnasında uygulanan vergilerde matrah spesifik veya ad-valorem olarak belirlenmektedir.¹⁸⁹ Matrahın hangi şartlara göre hesaplanacağı ve belirleneceği gümrük mevzuatında belirtilmiştir.¹⁹⁰ Ülkemizde ad-valorem esasa göre gümrük vergisi uygulanmaktadır ve gümrük vergisinde matrah ithal edilen eşyanın CIF tutarıdır.¹⁹¹

2.3.4. Vergiyi Doğuran Olay

Vergi kanunlarına göre, vergiye bağlı bulunan ekonomik veya hukuki bir olayın gerçekleştiği andan itibaren ortaya çıkmasıdır.¹⁹²

Vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesiyle birlikte vergi somut bir hal alır.¹⁹³

Gümrük kanununa göre vergiyi doğuran olaylar aşağıda sıralanmıştır;¹⁹⁴Gümrük vergisine tabi eşyanın Gümrük Kanunu'na (GB) aykırı şekilde Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi'ne(TCGB) girmesiyle,¹⁹⁵

- GK'na tabi eşyanın gümrük gözetimi tamamlanıp gümrük gözetiminden çıkarıldığı tarihte başlamaktadır,¹⁹⁶
- Geçici depolanması yapılan ithal eşyanın depolanması anında veya bağlı bulunduğu rejime uygun davranmaması durumunda,¹⁹⁷
- İthalat vergileriyle bağlı ve serbest bölge sınırları içerisinde bulunan eşyanın GK'ya uygun olmayan şartlarda tüketilmesi veya kullanımıyla,¹⁹⁸

¹⁸⁷ Abdurrahman Akdoğan, Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, 12. Baskı, 2007, Ankara, s.137.

¹⁸⁸ Öncel vd.,*Vergi Hukuku*, 117.

¹⁸⁹ Seyioğlu, *Uluslararası İktisat*, 156.

¹⁹⁰ Gültekin,*Türkiye'de Dış Ticaretten Alınan Vergiler*, 34.

¹⁹¹ Kolçak, "Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri", s.200.

¹⁹² Akdoğan, Kamu Maliyesi, s.145.

¹⁹³ Öncel vd.,*Vergi Hukuku*, s.36.

¹⁹⁴ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, 270.

¹⁹⁵ G.K., m. 182.

¹⁹⁶ G.K., m. 183.

¹⁹⁷ G.K., m. 184.

¹⁹⁸ G.K., m. 184.

- İhracata konu olan eşyanın gümrük sınırları dışına çıkmasıyla,¹⁹⁹

2.3.4. Muafiyet ve İstisna

Kanuna göre vergiye tabi kişi ve grupların birebir benzeri veya farklı kanunlara vergi sınırları dışında kalmasına muafiyet, kanuna göre vergilendirilmesi gereken konularında vergi sınırları dışarısında bırakılmasına da istisna denilmektedir.²⁰⁰ Vergiden muafiyet ve istisna, vergi kanunlarıyla belirlenmiş olan kişi ve olayların vergi sınırları dışarısında bırakılarak kolaylık sağlanan uygulamalar bütünüdür.²⁰¹

2.3.5. Beyan

Beyan işlemi mükellef veya sorumlu tarafından elektronik ortamda doldurulan beyanname ile başlar.²⁰² Türk vergi sisteminde vergilendirme işlemi beyana usulüne göre yapılmazdır.²⁰³ Dış ticaret işlemleri esnasında yapılan beyan işlemleri genel itibarıyla gümrük müşavirleri tarafından hazırlanmaktadır. Gümrük müdürlükleri bu beyanı dikkate alarak vergi tahsilatını gerçekleştirmektedirler.²⁰⁴ Gümrük beyanı, kanun tarafından belirlenen şartlar göre eşyanı belirlenen gümrük rejimine tabi tutulması için başvuruda bulunulmasıdır. Gümrüklerde beyan farklı yazılı olarak yapılabildiği gibi sözlü olarak da yapılabilmektedir.²⁰⁵

Teknoloji insan hayatını kolaylaştırdığı gibi uluslararası ticaretin de gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Gümrük faaliyetlerinin daha kolay, hızlı ve daha uygun maliyetlerle takibini sağlamak amacıyla tek pencere sistemi geliştirilmiştir.²⁰⁶ Bu sistemde mükellefler bilgisayarlı ortamda beyana konu olan eşyaya ait verileri gümrük sistemine girerek beyan işlemini gerçekleştirmektedirler. Tek Pencere Sistemi firmalar arasında veri transferi yapmayı sağlayan Elektronik

¹⁹⁹ G.K., m. 184.

²⁰⁰ Akdoğan, Kamu Maliyesi, s.151.

²⁰¹ Akdoğan, Kamu Maliyesi, s.151.

²⁰² Bilici, *Vergi Hukuku*, 61.

²⁰³ Erkan Mustafa Üyümez vd., “Gümrük Denetimi : Türkiye Uygulamalarının Analizi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Dergisi*, Cilt :8, Sayı :14, 2016, Mart, Antalya, s.348

²⁰⁴ Gültekin, *Türkiye’de Dış Ticaretten Alınan Vergiler*, 34.

²⁰⁵ Erkan Mustafa Üyümez vd., “Gümrük Denetimi : Türkiye Uygulamalarının Analizi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Dergisi*, Cilt :8, Sayı :14, 2016, Mart, Antalya, s.350

²⁰⁶ Mustafa Şahin, “İyi Yönetişimin Bir Gereği Olarak E-Yönetişim ve Gümrük Tek Pencere Sisteminin E-Yönetişim Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, s.251, Erişim : 10 ağustos 2018, dergipark.org.tr/download/article-file/645158

Veri Değişimi (EDI) isimli bilgisayar yazılımının devlet kurumları ve özel sektör firmaları arasında veri alışverişini sağlayan Bilgisayarlı Gümrük Etkinlikleri (BİLGE) sistemi oluşturulmuştur. Bu sistem beyan ve kontrol işlemlerini hızlı ve kolay bir hale getirmiştir.²⁰⁷ Sistemin ilk kurulduğu yıllarda beyan işlemi gümrük müdürlüklerinin içinde yer alan odalarda mükelleflere verilen şifrelerle yapılmakta iken günümüzde bu sistem mükelleflere ait beyannamelerin hangi aşamada olduğunu gösteren bildirimlerle mükellefleri bilgilendirmektedir.

2.3.6. Tescil

Gümrük kanununda belirtilen şart ve kurallara uygun olarak hazırlanan beyannameler eşyanın gümrüğe sunularak muayene edilmesinden sonra tescil edilirler.²⁰⁸ Tescil işlemi yapılan beyannameler ilgili memur tarafından beyannameye mühür vurularak ve BİLGE sistemine kaydedilerek sonuçlandırılan bir işlemdir.²⁰⁹

3.2.7. Muayene

Gümrük mevzuatına göre muayene terimi; beyana konu olan eşyaya ait beyanın doğruluğunun kontrolüyle başlar, yapılan beyanda kap, kilo ve hatta eşyanın verilen tarife pozisyon numarasına uygunluğuna kadar kontrollerin yapıldığı bir işlemdir.²¹⁰

Bu kontrol işlemi gümrük müdürlüklerinin atadığı muayene memurları tarafından BİLGE sistemi kullanılarak yapılır. Muayene işlemi yapıldıktan sonra görevli memurların Gümrük mevzuatına göre gerekli görülen durumlarda ikinci bir tespit yapma hakları vardır.²¹¹

Muayene işlemi farklı BİLGE sistemi içerisinde belirtilen şartlar çerçevesinde ve mevzuata uygun olarak dört farklı şekilde yapılmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekilde yapılmaktadır.²¹²

²⁰⁷ Şahin,” İyi Yönetişimin Bir Gereği Olarak E-Yönetişim ve Gümrük Tek Pencere Sistemi”, s. 11.

²⁰⁸ G.K. m. 61.

²⁰⁹ Gültekin,Türkiye’de Dış Ticaretten Alınan Vergiler, 44

²¹⁰ G.K. m.3

²¹¹ Üyümez, vd.,Gümrük Denetimi : Türkiye Uygulamalarının Analizi, 348.

²¹² G.K. m. 180

- *Kırmızı hat-fiziki muayene*; eşyanın fiziki olarak kontrolü ve belge kontrolünün yapılmasını ifade eder.²¹³ İlgili memur farklı şekillerde muayene işlemini yerine getirebilir. Bunlar; tam muayene, kısmi muayene ve harici muayene işlemleridir.²¹⁴
- *Sarı hat*; eşyaya ait beyanname ve gerekli olan diğer evrakların kontrolüyle yerine getirilir.
- *Mavi hat*; muayene işlemini belge kontrolünü dahi yapmaksızın işlemlerin tamamlanmasıdır. Bazı durumlarda sonradan belge kontrolü yapılabilir.²¹⁵
- *Yeşil hat*; hiçbir şekilde muayene işlemine tabi tutulmadan tamamlanmasıdır.²¹⁶

3.2.8. Onay

Gümrükçe onaylanmış bir işlem veya eşya için tescil edilen beyanname, içeriğini oluşturan eşyanın ayniyetinin ve tespiti için yapılmakta olan muayene ve kontrol işlemine göre muayene memuru tarafından uygun görülmesi durumunda onaylanarak vergi tahakkuk servisine bildirimde bulunularak sevk edilir. Onay işlemi, beyanname içeriğini oluşturan eşyaya ait vergilerin ödenmesi anlamına gelmektedir.²¹⁷

2.3.9. Tarh

Mükellef veya vergi sorumlusunun elektronik ortamda beyanı üzerine vergi daireleri tarafından vergi alacağının belirlenmesi için yapılan işlemlerdir.²¹⁸ Genel itibariyle beyana dayalı tarh işlemi yapılmakta iken re'sen ve ikmalende tarh işlemi yapılmaktadır. Re'sen tarh; doğrudan idare belirlediği bir usuldür. İkmalen tarh da ise, tespitin mümkün olmadığı hallerde takdir komisyonları tarafından takdir edilen veya önceki inceleme raporlarına istinaden tarh işleminin yapılmasıdır.²¹⁹

²¹³ Aynur Acer, vd. Gümrük İşlemleri, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.130

²¹⁴ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma Hizmetleri, Gümrük İşlemleri Modülü, Erişim Tarihi : 22.06.2019, www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller,s,9

²¹⁵ Üyümez, vd., *Gümrük Denetimi : Türkiye Uygulamalarının Analizi*, 351.

²¹⁶ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Gümrük İşlemleri Modülü, s.19

²¹⁷ Erkan Mustafa Üyümez vd. *Gümrük Denetimi : Türkiye Uygulamalarının Analizi*, 349.

²¹⁸ Akdoğan, Kamu Maliyesi, s.152.

²¹⁹ Akdoğan, Kamu Maliyesi, s.153.

2.3.10. Tebliğ

Mükellef açısından vergi ödeme sorumluluğunun başlangıcı tarh işleminin yapılmasıyla başlar, beyanda hata ve noksan varsa bu tür düzeltmelerin yapılmasına olanak sağlayan bir işlemdir. Tarh edilen işlemin mükellefe veya sorumluya bildirilmesi işlemi ise tebliğ işlemini oluşturmaktadır.²²⁰ Vergi Usul Kanunu'na göre tebliğ işlemi ilgili kurumlar tarafından mükellef ve sorumlusuna yazılı bir şekilde yapılmalıdır.²²¹

Gümrük vergilerinin de mükelleflere yazılı olarak tebliğ edilmesi gerekmektedir. Mükellef tarafından beyan esnasında doldurulan beyannamede sistem tarafından kanuna uygun şekilde hesaplanan vergi tutarı ve gümrük idaresinin hesapladığı tutarın birbirine uyumlu olması ve beyannamenin tesciliyle tebliğ işlemi gerçekleşmiş sayılır.²²²

2.3.11. Tahakkuk

Tahakkuk, tarh edilen ve daha sonrasında mükellefe tebliğ edilen vergisel olayın ödenebilir durumda olmasıdır.²²³ Yükümlünün vergi borcuna itiraz etmemesi, itiraz etmişse itirazın idare lehine sonuçlanması ya da itiraz süresinin geçirilmesi durumlarında vergi tahakkuku kesinleşmesi durumunda tahsil aşamasına geçilir. Vergi tahakkukunun kesinleşmesiyle vergi idare alacaklı, yükümlü ise borçlu hale gelir.²²⁴

Gümrük vergileri ve diğer yükümlülükler açısından tahakkukun kesinleşmesi, idare açısından tahsil edilebilir, yükümlü açısından ise ödenmesi gereken aşamaya gelmesidir. Kesin vergi tahakkuku, eşyanın ağırlık, cins, nevi, menşei ve kıymeti gibi vergilendirme unsurları dikkate alınarak eşyanın muayene edilmesi halinde muayene sonuçlarına göre, muayene edilmemesi halinde ise eşyaya ilişkin beyannamede yer alan bilgiler üzerinden yapılır.²²⁵

²²⁰ Soner YAKAR, Türk Vergi Hukukunda Tarh İşleminin Yargısal Denetimi, Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s.6

²²¹ Bilici, *Vergi Hukuku*, s.64.

²²² G.K. m. 489.

²²³ Bilici, *Vergi Hukuku*, s.67.

²²⁴ Öncel vd., *Vergi Hukuku*, s. 122.

²²⁵ Gültekin, *Türkiye'de Dış Ticaretten Alınan Vergiler*, s.48.

2.3.12. Tahsil

Vergi, alacaklı vergi idaresi tarafından tahsil edilirken aynı zamanda borçlu olan yükümlü tarafından ödenmiş olmaktadır. Bu açıdan verginin tahsili, vergi borcunun yükümlü tarafından usulüne uygun olarak ve zamanında alacaklı vergi dairesine veya göstereceği yere ödenmesini gerektirmektedir.²²⁶

Gümrük vergilerinde tahsilat ise her bir yükümlülük için ayrı bir uygulama durumu söz konusudur. Gümrük vergilerinin kesinleşmesi ardından hesaplanan vergi miktarının eşyanın gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanıma konu edilmesi ve buna ait işlemin tamamlanması süresi içinde gümrük veznesine ya da yetki verilen bankalara yatırılması gereklidir.²²⁷ Veznelerde şuanda nakit tahsilatı yapılmamaktadır. Tahsilatlar anlaşma yapılan bankalar aracılığıyla verilen kartlar kullanılarak ödeme gerçekleştirilmektedir.

2.3.14. Yükümlülüğün Sona Ermesi

Tarh, tebliğ ve tahakkuk edilen verginin tahsilatın yapılmasıyla vergi yükümlülüğü sona ermektedir.²²⁸ Gümrük açıdan ise yükümlük beyana konu olan eşya ile ilgili tüm vergilerin ödenmesi zorunluluğudur.²²⁹ Gümrük yükümlülüğü, vergi borcunun yanında gümrük işlemleriyle ilgili diğer tüm yükümlülükleri de kapsayan bir kavram olmakla birlikte, bu yükümlülüğü kaldırان durumlar da aşağıda belirtilmiştir.²³⁰

- Vergilerin ödenmesi,
- Vergilerin kaldırılmasına karar verilmesi,
- Gümrük beyannamesinin iptali,
- Eşyanın bir gümrük rejimi kapsamında tesliminden önce zapt ve müsadere edilmesi veya imha edilmesi, serbest dolaşımda olmayan eşyanın hazineye hiçbir masraf getirmeyecek şekilde, gümrük idaresinin gözetiminde imha veya gümrüğe terk edilmesi, eşyanın doğal özellikleri veya beklenmeyen haller ya da mücbir sebep nedeniyle telef veya kaybı,

²²⁶ Öncel vd., *Vergi Hukuku, Cilt 1, Genel Kısım*, s.125-126

²²⁷ Üyümez vd., *Gümrük Denetimi : Türkiye Uygulamalarının Analizi*, s.351.

²²⁸ Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, s.152.

²²⁹ Üyümez vd., *Gümrük Denetimi : Türkiye Uygulamalarının Analizi*, s.346.

²³⁰ Gültekin, *Türkiye'de Dış Ticaretten Alınan Vergiler*, s.53.

- İthalat vergilerine tabi eşyanın, GK'ya aykırı şekilde TCGB'ye girmesi nedeniyle müsadere edilmesi.

2.4. DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLERİN TÜRLERİ

Dış ticaretten alınan vergiler gümrük işlemleri, matrah ve uygulama başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

2.4.1. Gümrük İşlemlerine Göre Dış Ticaret Vergileri

Dış ticaret vergileri esasında gümrük vergileri adı altında toplanan bir grup vergidir. Bu nedenle dış ticaret vergilerinin sınıflandırılması gümrük vergileri temelinde yapılır. Gümrük vergileri değişik ölçülere göre sınıflandırılabilmeyle birlikte en önemli sınıflandırma unsuru gümrük işlemleri ve gümrük vergisinin matrahına göre yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmaya yürürlükteki gümrük mevzuatı çerçevesinde gümrük veznelerince tahsili yapılan vergi açısından yapılan sınıflandırma da eklenebilir.

Gümrük işlemlerine göre 3 çeşit gümrük vergisi grubu bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki başlıklar altında gruplandırılmaktadır;²³¹

- İthalat vergileri,
- İhracat vergileri,
- Transit vergileri.

İthalat, dış ticaret işlemleri kapsamında bir ülkenin diğer ülkelerden mal ve hizmet satın almasıdır.²³² Gümrük vergileri varış yerinde vergilendirme ilkesinin sonucu olarak, eşyanın ithali esnasında alınır. Gümrük yükümlülüğünü doğuran en önemli olay, bazı istisnai durumlar hariç olmak üzere, ithalat vergilerine tabi eşyanın serbest dolaşıma girmesiyle başlamaktadır.²³³

İhracat bir ülkenin uzmanlaştığı bir alanda ürettiği fazla malların diğer ülkelere uluslararası ticaret hükümleri çerçevesinde satmasıdır.²³⁴ İhracat vergileri ise ihracat işlemleri sırasında tahsil edilen vergilerdir. Dış ticaret politikası açısından ülkeler, hazineye gelir sağlamak, hammaddelerin yurt içinde işlenmelerini

²³¹ Seyidoğlu *Uluslararası İktisat*, 258.

²³² Seyidoğlu *Uluslararası İktisat*, 259.

²³³ Akın, *Yeni İşim Dış Ticaret*, 105.

²³⁴ Seyidoğlu *Uluslararası İktisat*, 133.

özendirmek, doğal hammaddelerin arzını korumak ve ticaret hadlerini ülke lehine etkilemek gibi nedenlerle ihracat vergilerini uygulayabilmektedir.²³⁵ Ancak günümüzde ihracatın teşviki ve varış ülkesinde vergilendirme ilkesinin sonucu olarak ihracatta uygulanan vergilerin önemi azalmıştır. Gümrük vergileri kalkınmanın finansmanı için kullanılan en temel vergilerden birisidir.²³⁶ Yerini ihracatı arttırıcı ve ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak amacıyla ihracat, ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetler birçok vergi, resim ve harçtan istisna tutulmuştur. Devlet ihracat arttırmak ve geliştirmek için ekonomi bakanlığı aracılığıyla teşvikler sunmakta, hatta bu teşvikleri kolay ve anlaşılır web adresiyle de bilgilendirme yapmaktadır.

2.4.2. Matraha Göre Dış Ticaret Vergileri

Dış ticaretten alınana vergilerde matrah iki türkü ölçüye göre hesaba katılır,²³⁷

- Spesifik vergiler,
- Advalorem vergiler

Spesifik vergiler, eşyanın hacmini, ağırlığını, sayısını ve uzunluğunu dikkate alarak yani fiziki ölçülerine göre hesaplanır.²³⁸ Spesifik özellikler dikkate alınarak yapılan vergilendirme kolay, sade ve basit bir yöntem olmakla birlikte aynı eşyanın değişik kalite ve değerlerde çeşitlerinin bulunması nedeniyle vergi adaletine bozmakta, eşyanın fiyat hareketlerini tam olarak takip edemediği için de esnek değildir. Dolayısıyla dış ticaretin vergilendirilmesi amacı, gelir elde etmek ya da koruyucu tedbirler almak ise, spesifik vergiler tercih edilmemelidir.²³⁹ Eşyanın miktarı yerine değerine belirli bir vergi oranının uygulanması suretiyle hesaplanan vergiye ise ad-valorem vergi denilmektedir. Bu değer, ithalat söz konusu ise CIF kıymet, ihracat söz konusu ise FOB kıymettir.²⁴⁰ Ad-valorem vergileme yöntemi uygulaması daha zor ve karmaşıktır fakat gelir etkisi ve adalet ilkesine en uygun olan vergileme şeklidir. Bundan dolayı modern vergileme tekniği açısından tüm dünyanın benimsediği

²³⁵ Yıldız Tokatlıoğlu Miran, “Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği”, *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 2005, s.49

²³⁶ Tokatlıoğlu, *Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi*, 49.

²³⁷ Seyidoğlu *Uluslararası İktisat*, 156.

²³⁸ Tokatlıoğlu, *Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi*, 49.

²³⁹ Üyümez vd., *Gümrük Denetimi : Türkiye Uygulamalarının Analizi*, s.348

²⁴⁰ Tokatlıoğlu, *Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi*, 55.

vergileme ad-valorem isteme dayanmaktadır. Türkiye’de de dış ticaretten alınan vergiler büyük oranda eşyanın beyan edilen ve gümrük idaresince kabul edilen gümrük kıymeti üzerinden hesaplanarak tahsili edilmektedir.²⁴¹

2.4.3. İthalattan Alınan Vergi, Resim ve Harçlar

Uluslararası ticaret ve işlemlerden alınan verginin hem koruyucu hem de gelir sağlayıcı yönü de bulunmaktadır. Gümrük vergileri, Katma Değer Vergisi, Özel Tüketim Vergisi, Damga Vergisi, Telafi Edici Vergi ve diğerleri dış ticaret vergileri arasındadır. Tablo 12’yi incelediğimizde 8 adet vergi ve vergi benzeri uygulamanın gümrük idareleri ve vergi daireleri tarafından uygulandığını görmekteyiz. Bunlardan bazılarını açıklamakta fayda vardır.

Tablo 12: İthalat Sırasında Ödenen Vergi

Vergi ve Ek Mali Yükümlülükler	Kanun Maddesi	Tahsilatı Yapan İdare
Gümrük Vergisi(GV)	“474 Sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanun”	Gümrük Müdürlükleri
Katma Değer Vergisi(KDV)	“3065 Sayılı KDV Kanunu”	Gümrük Müdürlükleri
Özel Tüketim Vergisi(ÖTV)	“4760 Sayılı ÖTV Kanunu”	Gümrük Müdürlükleri veya Vergi Daireleri
Damga Vergisi(DG)	“488 Sayılı Damga Vergisi Kanunu”	Gümrük Müdürlükleri
Anti Damping Vergisi	“3577 Sayılı İthalat Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun”	Gümrük Müdürlükleri
Telafi Edici Vergi(TEV)	“4458 Sayılı Gümrük Kanunu”	İlgili Gümrük İdareleri
Toplu Konut Fonu(TKF)	“2976 Sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun”	Gümrük Müdürlükleri
Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF)	“4684 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ve 88/12944 Sayılı KKDF Hakkında Karar”	Anlaşma Yapılan Bankalar

Kaynak: CanatayHacıköylü, İthalat Sırasında Ödenen Vergiler ve Diğer Mali Yükümlülükler: Türkiye ve Cep Telefonu İthalatı, Aksaray Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 21-36, 2014, s.22

²⁴¹ İhsan Cemil Demir, Mükellef Perspektifinden Vergi Tarifeleri: Türkiye Örneği, *Sosyal Ekonomi Dergisi*, 2018, (26)35,11-26, s.12-14

2.4.4.1. Gümrük Vergisi

Ülkeler hem gelir elde etmek hem de iç piyasayı yabancı malların işgalinden korumak amacıyla ithalatı vergilendirmektedir. Tablo 10'a bakıldığında ülkemizde Gümrük Kanunu 474 Sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanun ile Gümrük Müdürlükleri tarafından uygulamaya konulmaktadır. Genel itibariyle gümrük vergileri sadece ithalatın ad-valorem esasa göre tutarın CIF bedeli üzerinden alınmaktadır. Uygulamada oranlar her malın ithalatında farklılık göstermektedir.²⁴² Bu doğrultuda gümrük tarife oranları Bakanlar Kurulu kararıyla değiştirilmektedir.²⁴³

2.4.4.2. Katma Değer Vergisi

Avrupa Birliğiyle imzalanan 1963 yılında Ankara anlaşmasıyla birlikte vergi gelirlerindeki azalmadan kaynaklı 1985 yılında Katma Değer Vergisi Kanunu 1985 yılında yürürlüğe girmiştir. KDV ithalatı gerçekleşen her maldan tahsil edilmektedir.²⁴⁴ Bu vergi ülkeler arası yapılan uluslararası anlaşma şartlarını bozmadan ve taraf ülkeleri rencide etmeden düşen vergi geliri farkını ortadan kaldırmak ve iç piyasayı ithal malların etkisinden korumaktır.²⁴⁵ Tablo 12'de ülkemizdeki KDV 3065 Sayılı Kanun gergince, her türlü mal ve hizmet ithalatı katma değer vergisine tabidir.²⁴⁶ İthalat sırasında ödenen katma değer vergisi için KDV mükellefi olma şartı aranmamaktadır.²⁴⁷

KDV'ne göre matrah üç temel unsura dayanmaktadır. Bunlar ;²⁴⁸

- İthalatı yapılan eşyanın fatura bedeli matrahı oluşturur. Gümrük vergisinin değer esasına göre alınmaması ya da malın gümrük vergisinden muaf olması halinde katma değer vergisinin matrahı malın sigorta ve navlun bedeli dahil CIF değeridir. Bu değerlerin belirtilmediği durumlarda gümrük idaresi ya emsal bedel olarak matrahı oluşturma yoluna gider.
- İthalat sırasında alınan her türlü vergi, resim, harçlardır.

²⁴² Tokatlıoğlu, *Türkiye'de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi*, 56.

²⁴³ Çelik, "İthalde Alınan Katma Değer Vergisi" s. 120.

²⁴⁴ Çelik, "İthalde Alınan Katma Değer Vergisi" s. 117.

²⁴⁵ Veli KARGI, "Küreselleşme ve Gümrük Vergisi", s.10

²⁴⁶ Bilici, *Vergi Hukuk*, s.58.

²⁴⁷ Çelik, "İthalde Alınan Katma Değer Vergisi" s. 118.

²⁴⁸ Tokatlıoğlu, *Türkiye'de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi*, 59.

- Fiili ithalata kadar yapılan diğer giderler ve ödemeler ile mal bedeli üzerinden hesaplanan fiyat farkı, kur farkı gibi ödemelerdir.

2.4.4.3. Özel Tüketim Vergisi

Özel Tüketim Vergisi, Türk vergi sistemine 2001 yılında Avrupa Birliği uyum yasaları doğrultusunda uygulamaya konulmuştur. ÖTV kanunun uygulamaya konulmasıyla birlikte birçok vergi ortadan kalmıştır. Böylece kafa karıştıran birçok vergi bir arada toplanmış ve vergi sisteminde büyük oranda sadeleşme yakalanmıştır.²⁴⁹Tablo 10'a bakıldığında ÖTV 4760 sayılı ÖTV kanunu” çerçevesinde gümrük müdürlükleri ve vergi daireleri tarafından uygulamaya konulmaktadır.

ÖTV'nin özellikleri²⁵⁰

- Bir kere uygulanacak bir vergidir.
- Vergi sistemi daha da şeffaflaştırmıştır.
- KDV oranı %26 ila %40 arasında olan eşyalar ÖTV kapsamındadır.
- ÖTV kapsamında olan malların sayılı olması ve kapsayıcı bir şekilde uygulanması mükellef sayısını da azaltmıştır.
- ÖTV hem ithalat işlemleri hem de harcama vergileri arasındadır.
- Adil ve şeffaf bir vergileme yapısı oluşturmuştur.

2.4.4.4.İthalattan Alınan Fonlar

Türkiye’de ithalat üzerinden hem vergi hem de vergi etkisi yaratabilen fonlar tahsil edilmektedir. 24 Ocak 1980 Kararları ile ithalattan alınan fonlar ekonomide liberalleşme döneminde ithalatı serbestleştirecek uygulama ve kısıtlamaların kaldırıldığı bir dönemdir.

²⁴⁹ Mustafa ÇAPAR, “Özel Tüketim Vergisi ve Türkiye Uygulaması”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 52, s.121.

²⁵⁰ Çapar, “Özel Tüketim Vergisi ve Türkiye Uygulaması”,s.125

2.4.4.5. Telafi Edici Vergi

Üçüncü ülke menşeli bir eşyanın ithal edildikten sonra üretiminden sonra ihracat ürünü olarak A.TR Dolaşım Belgesi ve menşe ispat belgeleri eşliğinde AB üyesi ülkelere, Serbest Ticaret Anlaşması imzaladığımız ülkelere, Avrupa Menşe veya Avrupa-Akdeniz Menşe anlaşmasına taraf olan ülkelere ihracat edilmesi halinde, ithal edilen eşya ile ilgili ihracat sırasında ödenen vergilerdir.²⁵¹ Bu vergiler dış ticaretten elde edilen vergiler içerisinde yer almaktadır.

2.4.4.6.Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu, 2004 yılı itibariyle yürürlüktedir. Kalkınma planı ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak yatırımların yönlendirilebilmesi ve ihtisas kredilerinde kredi maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla T.C. Merkez Bankası tarafında kurulmuştur. Tablo 10'a bakıldığında KKDF 4684 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ve 88/12944 Sayılı KKDF Hakkında Karar ile anlaşma yapılan bankalar tarafından tahsil edilmektedir. Yurt içi ve yurt dışı kaynaklı kredi kullanımında anapara, faiz veya ithal edilen mal bedeli üzerinden ve bankalarca tahsil edilerek T.C.M.B.'na aktarılmaktadır.²⁵² Bu fonun en önemli kaynaklarından biri, kabul kredili, vadeli akreditif ve mal karşılığı ödeme şekilleri ile ithal edilen mallara yapılan kesintilerdir. Kesinti oranı ilk önceleri ithalat değerinin % 6' sını olarak belirlenmişken, 1990 yılında % 1'e indirilmiş, 1998 yılında ise % 3'e çıkarılmıştır.²⁵³

2.4.4.7.Destekleme Fiyat İstikrar Fonu

Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına düzenlenmesini sağlamak amacıyla madde politikasının takibi ve fiyat istikrarının temini amacıyla 1980 yılında yürürlüğe girmiştir. Destekleme Fiyat İstikrar Fonu, bütçe dışı kaynakları olan bir fondur. Bu kaynaklar; her türlü ürün ve malın ihracında iç ve dış fiyatlardaki gelişmeler dikkate alınarak bu malların ihracat bedellerinden kilo, adet ya da değer esasına göre yapılacak prim tahsilatı veya kesintileri; her türlü ithal edilen malın (bedelsiz ithalat dahil) CIF değerinin belli bir oranında (Para Kredi Kurulu bu oranı

²⁵¹Hacıköylü, "İthalat Sırasında Ödenen Vergiler ", s.25.

²⁵² Köylü, *İthalat Sırasında Ödenen Vergiler*, 26.

²⁵³ Tokathioğlu, *Türkiye'de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi*, 64.

% 10 olarak belirlemiştir) yapılacak prim tahsilatı; bedelsiz ithal işlemlerinden CIF bedeline kadar tahsil edilecek ek primlerden oluşmaktadır.²⁵⁴

²⁵⁴ Tokatlıoğlu, *Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi*, 64.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLERİN 1980'DEN GÜNÜMÜZE GELİŞİM SÜRECİ

3.1.DIŞ TİCARET POLİTİKALARI VE VERGİLERİN GELİŞİM SÜRECİ

Dış ticaret politikaları, uluslararası piyasada ülkenin menfaatine uygun prensiplerin uluslararası kuralları ve dengeleri bozmadan düzenlenmesi olarak belirtilebilir. Dış ticaret vergileri de dış ticaret politika araçları arasında en önemlilerinden birisidir. Bu politikanın düzenli bir şekilde sağlanabilmesi için de dış ticaret vergileri önem arz etmektedir. Osmanlıda vergi aşamaları ve alınan vergilerden bahsedildikten sonra yıkılmasından sonra yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne ait vergilendirme süreci ve vergi politikaları üzerinde durulacaktır. Türkiye'de dış ticaret üzerinden alınan vergilerden bahsetmek ve bu süreçte kavrayabilmek adına Osmanlı'dan başlayarak tarihsel süreçten bahsetmek önemlidir.

3.1.1.Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Türk devletlerinin de diğer ulus devletleri gibi çevresindeki devletlerle siyasi ilişkilerinin yanında ticari faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Bu ticari faaliyetlerle birlikte gümrük teşkilatı ve gümrük uygulamalarına sahip olduğu bilinmektedir. Türk devletlerinin yerleşik yaşama geç girmeleri ve bu hususla ilgili arşivlerde fazla belgeye bulunamamaktadır. Büyük Hun Devleti'nde ticari yapılanma sonunda oluşmuş bir gümrük sistemi ve vergilendirmenin bulunduğu, Göktürklerde gümrük uygulamalarını takip eden gümrük memurlarının görev aldığı Uygurlarda gümrük kurumunun kurulduğu, Osmanlı'da gümrük teşkilatının oluşturulduğu ve hatta gümrük müfettişlerinin bulunduğu, Karahanlılar'da gümrük teşkilatını koruduğu ve Gazneliler'de gümrük terimlerinin kullanıldığı bilinmektedir.²⁵⁵ Selçuklu devletinde ve ondan sonra kurulan Anadolu beylikleri döneminde gümrük kuralları örfî kurallara göre sistem düzenlenmiş ve özellikle diğer ülkelerle olan anlaşmalarda örfî kurallar dikkate alınmıştır.²⁵⁶

²⁵⁵ Gültekin, *Türkiye'de Dış Ticaretten Alınan Vergiler*, s.21

²⁵⁶ Gültekin, *Türkiye'de Dış Ticaretten Alınan Vergiler*, s.21

Anadolu’da kurulan Türk beylikleri de ticari hayatın faal olduğu liman ve ticaret yolları üzerinde kurulmuş olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye Selçuklularına baktığımızda Avrupa, orta doğu ülkeleriyle ticari faaliyetlerde bulunmuştur. Ticari faaliyetlerin düzgün ve güvenilir şekilde sağlanabilmesi için köprüler; kervansaraylar, koruyucu askeri birlikleri kurulmuştur. Hatta kervansaraylar arasında 30-40 kilometrelik mesafeler bulunmakta idi. İhraç edilen ürünler; at, katır, sığır, koyun, keçi, avcı kuşlar, balık, şap, demir, bakır, gümüş, civa, zırnık, boraks, antimon, lacivert taşı, civit, petrol, tuz, çini, meyve, tahıl, kitle, kereste, palamut, halı, kumaş, tiftik yünü, ve pamuk gibi daha çok hammaddelerdir.²⁵⁷ İthalat ise; elbise, kürk (keten, atlas, ipekli, kemha) kumaşlar, şeker, baharat, tıbbi nebatat, parfümeri, koku, mehter takımı çalgıları, askeri araç gereç ve bunların dışında Avrupa’dan mücevherat ithal edilmekteydi.²⁵⁸ İthalat esnasında çeşitli vergiler alınmaktaydı. Bunlar bâc, bedraka, darâib, ubur, zarayib-u avariz, (fazla rûsum) tamga, meks, öşür, mukarrerât, olarak adlandırılan vergilerdi. Bu vergilerin bazıları hem girişte hem çıkışta, bazıları limanlarda, geçitlerde, kervan ve yol koruması için alınmaktaydı.²⁵⁹ Gümrük resmi %10’dan aşağıda olmamasına rağmen gümrük vergileri en fazla % 2 olarak uygulanmaktaydı. Ticari anlaşmalar çerçevesinde bazı malların girişlerinde vergi alınmamaktaydı.²⁶⁰ Türkiye Selçuklu devletinde yaşanan taht kavgaları, savaşlar ve dış müdahaleler sonunda ülke ekonomisi güçsüz kalmış ve ticari imtiyazlar verilerek toparlama sağlanmaya çalışılmış fakat sonuç istenildiği gibi olmamış ve Türkiye Selçuklu devleti yıkılma sürecine girmiştir. Yıkılma sürecinde Türkiye Selçuklu devleti toprakları üzerinde yeni beylikler kurulmaya başlamıştır. Moğol istilaları, iç karışıklıklar ve ekonomik problem neticesinde Türkiye Selçuklu devleti 1318 tarihinde yıkılmıştır.²⁶¹

Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa ekonomisiyle bütünleşme süreci 16. yüzyılda başlamış ve Avrupa’yla yapılan ticaret geliştikçe kapalı Osmanlı ekonomisi çözülmeye başlamıştır. Özellikle 1838 yılında İngiltere ve hemen sonrasında diğer

²⁵⁷ Yaşar Bedirhan, *Türkiye Selçuklularında Dış Ticareti*, TurkishStudies, International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic Volume 9/5 Spring 2014, Ankara, s.377-381

²⁵⁸ Bedirhan, *Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret*, 382-383.

²⁵⁹ Bedirhan, *Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret*, 392.

²⁶⁰ Bedirhan, *Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret*, 392.

²⁶¹ Zafer Şen, “Anadolu Selçuklu Devleti Tarihine Bir Bakış”, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi yayınları, İstanbul, 1996, s. 281.

Avrupa ülkeleri ile imzalanan ticaret anlaşmaları, 19. yüzyılda dış ticaretin hızla artmasına yol açmıştır. Bu ticaret anlaşmaları, bir yandan Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini hızlandırırken bir yandan da dış ticaret açıklarını artırmıştır.²⁶²

19. yüzyılın başlarında merkezi bürokrasi, imparatorluğun varlığını sürdürebilmesi için, imparatorlukla Avrupa arasındaki ilişkilerin daha eşit şekilde yürümesini sağlayacak çeşitli reformlara ihtiyaç duyulduğunun farkına varmış ve bu nedenle “batılılaşma” yönünde bazı reformlara gidilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma hareketlerinin Tanzimat Fermanı'nın (Gülhane Hatt-ı Hümayunu, 1839) ilan edilmesi başladığı kabul edilir. Ancak Osmanlı Devleti'nde batılılaşma hareketlerinin başlangıcı Tanzimat'ın ilanından daha öncelere gitmektedir. Fakat Yeniçeri Ocağı'nın etkisiyle fazla etkili olamamıştır. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla, Osmanlı Devleti'nde yenilik hareketleri yavaş yavaş ivme kazanmıştır.²⁶³ Yapılan batılılaşma hareketleri ve reformlar dört grupta toplanabilir: Askeri reformlar, merkezi idareye yönelik reformlar, taşraya yönelik reformlar ve vergi reformudur. Askeri reformlar, düzenli ordunun geleneksel bir unsuru olan yeniçeriler kaldırılmış ve devlete bağlı yeni bir merkezi ordu kurulmuştur. Askeri okullar açılmış, orduyu revize etmek, asker ve subayları eğitmek, sınır bölgelerinin haritalarını çıkarmak ve levazım fabrikalarını modernleştirmek için yabancı asker ve danışmanlar getirtilmiştir. Merkezi idareye yönelik reformlar kapsamında, merkezi yönetim, işlevlerine göre bakanlıklar oluşturulmuştur. Taşraya yönelik reformun hedefi vergi tahsilatını arttırmak ve merkezi iktidarı güçlendirmektir. 1808 yılında ayanla Sultan arasında bir ittifak sağlayan ve “Sened-i İttifak” olarak adlandırılan bir sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmeyle ayanlar, sultana bağlılığını onaylıyor, sultana ait gelirlere el koymaksızın Osmanlı vergi sistemini tüm imparatorlukta uygulamaya ve reformların uygulanmasına muhalefet edenlere karşı merkezi yönetimi desteklemeyi kabul ediyordu. Bunun karşılığında sultan da, ayanın yerel önderler olarak hak ve ayrıcalıklarını onaylıyor ve vergilerin adil olacağını kabul ediyordu. Diğer önemli reform ise toprak reformu olmuştur. Geniş arazi mülkiyetine sistemini küçük toprak

²⁶² Adem Anbar, “Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa’yla Finansal Entegrasyonu”, *Maliye Finans yazıları* <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/150776>, 2009, s.26

²⁶³ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 253.

mülkiyeti sistemiyle yenilemek isteyen, 19. yüzyıl ve özellikle de 1830'lar boyunca, büyük arazilere el koymuş ve bunları köylüler arasında tekrar pay etmiştir. Vergi yükünü köylülerin sırtından kent ve taşradaki zenginlere kaydırmak, vakıflara ve özerk mülklere tanınmış tüm muafiyetleri kaldırmak ve vergileri mültezimler yerine maaşlı tahsildarlar aracılığıyla toplamak amacıyla yapılan vergi reformları ise kısmen başarıya ulaşmıştır. 1839'da çıkarılan bir fermanla, aşar vergisi, hayvan vergisi ve gayri Müslimlerden alınan cizye dışında geleneksel ve olağandışı vergiler tamamen kaldırılmış, ticaret ve sanayi ile uğraşan kişilerden alınmak üzere yeni bir gelir vergisi oluşturulmuştur. Fakat devlet, bütçe açıklarının baskısı nedeniyle zaman içerisinde yeni vergiler koymak ve bazı vergi oranlarını arttırmıştır.

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kronik hale gelen bütçe açıklarının önemli nedenlerinden biri de dış ticaret açıklarıdır. Bütçe açıklarının artması ise finansman ihtiyacını artırmıştır. İlk olarak, iç borçlanma yöntemlerine başvuran Osmanlı İmparatorluğu, iç borçlanmanın fon ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmasıyla, Avrupa piyasalarından dış borçlanma yoluna gitmek zorunda kalmıştır. İlk dış borcunu 1854 yılında alan Osmanlı İmparatorluğu, 1854-1914 yılları toplam 41 kez dış borçlanma yoluna başvurmuştur.²⁶⁴ Dış ticaretin finansmanı ihtiyacının ortaya çıkması ve borçlanma ihtiyacının artması, Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı bankaların kurulmasını ve Avrupa'daki büyük bankaların şubeler açmasını hızlandırmıştır. Sanayi devriminin gerçekleştirilmesi, dış ticaret ve sömürgecilik yoluyla sağlanan servet birikiminin sanayi sektörüne kredi olarak aktarılması batı ülkelerinde bankacılığın gelişmesine yol açmış iken, Osmanlı İmparatorluğu'nda hazinenin borç para gereksinimini karşılamak bankaların kurulmasının temel nedeni olmuştur. Zaman içerisinde iç ve dış borçları artan ve bu borçların faiz ve anapara ödemelerini gerçekleştirmede güçlük çeken Osmanlı İmparatorluğu, 1875 yılında moratoryum ilan etmek zorunda kalmış ve 1881 yılında ise borç ödemelerinin düzenli bir şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla alacaklılar tarafından Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasıyla, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları da artmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1854 ile 1881 yılları arasında, 19 yabancı anonim şirket kurulmuş iken, bu sayı 1882 ile 1914 yılları arasında 193'e çıkmıştır.

²⁶⁴ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 235.

Anonim şirket sayısının artması, bu şirketlerinin hisse senedi ve tahvillerinin işlem gördüğü sermaye piyasalarının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Böylece, öncelikle mal piyasalarını ve daha sonra da finansal piyasalarını Avrupalılara açan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ekonomisi ve finansal piyasalarıyla entegrasyon süreci hızlanmıştır.²⁶⁵

²⁶⁵ Özpençe, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkiye Cumhuriyeti'nde Borçlanma Politikaları ve Sonuçları*, 2.

Tablo 13:1886-1914 Tarihli Muharrem Kararnamesi’ne Kadar Olan Osmanlı Borçları

Yıl	Anapara TL	Hazineye Giren TL	Faiz (%)	Alınış Amacı	Teminat Gösterilen Gelir Kaynağı
1886	6.501.000,00	6.369.000,00	5	“Bank-ı Osmani-i Şahane’den alınan avansların konsolidasyonu için alınan borç”	Gümrük Gelirleri
1888	1.617.000,00	1.100.000,00	5	“Almanya’dan alınan mühimmat bedelini ödemek için alınan borç”	Düyun’uUmumiye’elde edeceği gelirler
1890	8.580.000,00	4.290.000,00	4	“Kısa vadeli borç ödemesi için alınan borç”	Aşar vergileri
1891	7.392.000,00	1.397.000,00	4	“1877 savunma istikrazının dönüştürülmesinde kullanılmak üzere alınan borç”	-----
1893	990.000,00	670.100,00	4	“Bütçe açıklarını kapatmak”	Tütün vergisi
1894	1.760.000,00	1.540.000,00	4	“Şark demir yolları için alınan borcun tasfiyesi için alınan borç”	-----
1894	9.020.000,00	396.000,00	3,5	“1854 ve 1871 borçlarının konsolidasyonu için alınan borç”	Mısır’dan toplanan vergiler
1896	3.278.000,00	2.717.000,00	5	“Bank-ı Osmani-i Şahane’ye ve Rumeli demir yolları’na olan borcun ödenmesi, Girit ve Ermeni olaylarına ilişkin giderlerin karşılanması”	Koyun ve aşar vergisi
1902	8.580.000,00	1.618.100,00	4	“1886 borçlarının dönüştürülmesi için alınan borç”	Gümrük vergileri.
1903	2.596.000,00	1.320.000,00	4	“1888 borçlarının dönüştürülmesi için alınan borç”	Balıkçılıktan elde edilen gelirler.
1903	32.736.000,00	2.673.000,00	4	“1881 tarihli Muharrem Kararnamesi ile çıkarılan tahvillerden bazılarını konsolide etmek ve dönüştürmek için alınan borç”	-----
1904	2.750.000,00	2.156.000,00	4	“Bütçe açıklarını kapatmak için alınan borç”	Oluşacak vergi fazlalıkları
1905	5.302.000,00	2.563.000,00	4	“Bank-ı Osmani-i Şahane’ye olan borçların ödenmesi için alınan borç”	Eyaletlerden alınan vergi gelirleri ve aşar vergisine yapılan %5’lik zam
1905	2.640.000,00	2.090.000,00	4	“Almanya’dan askeri donanım ithali için alınan borç”	Düyunu Umumiye tarafından toplanan gelirlere yapılan %6’lık zam
1906	9.37.000,00	1.364.000,00	4	“1890 tarihli ayrıcalıklı tahvillerin dönüştürülmesi için alınan borç”	-----
1908	4.708.000,00	3.850.000,00		“Bütçe açıklarını kapatmak için alınan borç”	Düyunu Umumiye’nin elde ettiği gelirlerin fazlası
1909	6.996.000,00	5.841.000,00	4	“Bütçe açıklarını kapatmak için alınan borç”	Bazı eyaletlerden toplanan aşar ve hayvan vergisi
1910	1.727.000,00	1.485.000,00	4	“İzmir –Kasaba Demiryolu Şirketi aracılığıyla Soma-Bandırma Demiryolu’nun yapımı için alınan borç”	Demiryolu gelirlerinin tamamı
1911	7.400.000,00	5.731.000,00	4	“Bütçe açıklarını kapamak için alınan borç”	İstanbul’un gümrük gelirleri
1913	14.850.000,00	14.850.000,00	5,5	“Rıhtım yapımı ve donanma tophanesinin geliştirilmesi için alınan borç”	Sivas’tan toplanan aşar vergisi.
1914	22.000.000,00	19.525.000,00	5	“Libya ve Balkan Savaşları sonucunda ortaya çıkan kısa vadeli borçların konsolidasyonu için alınan borç”	Düyunu Umumiye gelirlerinin fazlası

Kaynak: Ahmet ÖZEN, Özay ÖZPENÇE, Osmanlı İmparatorluğu’nda Türkiye Cumhuriyeti’nde Borçlanma Politikaları ve Sonuçları, Mevzuat Dergisi, Nisan 2006, s.5²⁶⁶

²⁶⁶Ahmet ÖZEN, Özay ÖZPENÇE, Osmanlı İmparatorluğu’nda Türkiye Cumhuriyeti’nde Borçlanma Politikaları ve Sonuçları, Mevzuat Dergisi, Nisan 2006, s.5, Erişim: 02 Ekim 2018 <https://www.mevzuatdergisi.com/2006/04a/03.htm>

Tablo 13'e baktığımızda 1886-1914 arasında borçlanmaların tamamını yabancı menşeli bankalara yapılmakta ve borçlanmanın temelini ise daha önceden alınmış ve ödenememiş borçların finansmanıydı. Bu borçları da tahsil edilmemiş vergi ve oluşabilecek gelirleri teminat olarak göstermekteydi. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma nedenleri hiç şüphesiz sanayileşme devrimini yakalayamaması ve sermaye birikimi yetersizliğinden kaynaklıdır. Savaş giderleri, üretimin yetersizliği, saray harcamalarının fazlalığı, aşırı dış borçlanmaya sebep oluyordu. Bu durum Osmanlı Devleti'nin tamamen dışa bağımlı bir ekonomik yapının oluşmasını neden oluyordu.²⁶⁷

Osmanlı Devletinde ödemeler bilançosu içinde yer alan unsurlardan dış ticaret bilançosundaki bozulmayla. Osmanlı İmparatorluğu yabancı ülkelere başlangıçta gelir elde etme ve siyasi olarak ülkeleri baskı altına alma amacıyla verilen kapitülasyonlar, 1740'dan itibaren sonra hem süreklilik kazanması hem de amacını aşmasıyla imparatorluğun gerileme döneminde giderek imparatorluğu zor duruma sokmuştur. 1838 yılında İngiltere ile imzalanan ticaret anlaşmasından sonra sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde üretilen sanayi malları Osmanlı topraklarına serbestçe girebilmiş, yerli üretici ve tüccarlar yabancı mallarla rekabet gününü kaybetmiştir. 1841 yılından itibaren bütçe açıkları artış göstermiş, giderek büyüyen bütçe açıkları daha fazla dış borç alma ihtiyacını doğurmuştur. 1845 yılına kadar geçen yedi sene zarfında Osmanlı ithalatı giderek artış göstermiş, ihracat da artış olmasına rağmen büyük bir nakit açığı ortaya çıkmıştır.²⁶⁸

²⁶⁷ Nedim Dikmen, "Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 19 Eylül 2005 Sayı: 2, s.139 (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/30059>, Tarih :15.01.2018)

²⁶⁸ Nedim Dikmen, *Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları*, 139.

Tablo 14: İthalat ve İhracatın Kıymetiyle Alınan Verginin Miktarı (1878–1894)

	İTHALAT		İHRACAT	
	Eşyanın Kıymeti	Alınan Verginin Miktarı	Eşyanın Kıymeti	Alınan Verginin Miktarı
SENELER	KURUŞ	KURUŞ	KURUŞ	KURUŞ
1878	2.000.923.04	149.347.456	839.650.454	9.365.294
1879	1.941.758.260	143.577.214	876.071.838	11.950.040
1880	1.784.749.814	132.229.237	849.705.324	13.637.688
1881	1.948.608.918	144.958.105	1.129.531.000	1.619.054
1882	2.019.242.823	151.355.281	1.096.448.660	14.177.384
1883	1.975.784.035	149.767.295	1.239.020.128	15.587.814
1884	2.063.762.461	155.829.684	1.279.816.631	16.747.556
1885	2.000.366.901	150.449.345	1.207.625.714	17.492.607
1886	2.070.323.114	157.145.625	1.270.729.508	17.518.535
1887	2.010.595.299	152.118.666	1.128.913.090	16.098.884
1888	1.945.665.364	148.205.979	1.354.653.989	17.928.929
1889	2.104.152.311	158.697.419	1.527.242.928	20.186.082
1890	2.291.434.372	172.175.018	1.283.647.611	16.155.846
1891	2.455.393.988	186.448.870	1.537.005.024	14.098.998
1892	2.446.698.542	180.827.858	1.557.204.200	14.261.830
1893	2.410.866.078	174.920.346	1.326.241.567	12.160.019
1894	2.407.549.964	175.616.978	1.375.380.530	12.532.747
TOPLAM	35.877.875.292	2.633.670.376	20.878.888.196	256. 091. 207

Kaynak:Topuz Hüseyin, XIX. Yüzyılda Osmanlı Limanlarından Gerçekleşen Ticaret Hacmi ve Dış Ticaretine Yönelik Bir Analiz (1878–1913), s.117

Tablo 14’ü incelediğimizde Osmanlı Devleti’nin 1878-1894 yıllarını kapsayan dönemde her yıl artan bir vergileme yoluna gitmiştir. 1878-1894 yılına kadar olan dönemde ithalattan 2 milyar 633 milyon kuruşluk vergi toplanmış bunun karşısında 256 milyon kuruşluk vergi toplanmıştır.²⁶⁹ Bu durum Osmanlı’da yabancı ürünlerin fazlalığını göstermekte ve dış ticaret açığının fazla olduğu gözlemlenmektedir. Osmanlı Devleti bu dönemde içerde ve dışarıda yaşadığı problemler artmış ekonomik bozulmalarında etkisiyle çöküş sürecine girmiştir. 1914 yılında başlayan Dünya Savaşı Sonucunda Osmanlı Devleti yıkılmış ve yerine farklı devletler kurulmuş ve bunlardan esas mirasçı olarak görülen 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’dir.

3.1.2. 1923-1979 Arası Dönem

Birinci dünya savaşında ağır yaralar alan ve ekonomisi tamamen çökmüş olan Osmanlı devletinin yerine yeni ve genç bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı’dan tam anlamıyla tarıma dayalı, fakir, gelişimini sağlayamamış ve büyük dış borçları olan bir enkaz devraldı. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce kurulmak

²⁶⁹ Dikmen, *Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları*, s.140.

üzereydi daha cumhuriyet ilan edilmeden 1923 Şubatında İzmir İktisat Kongresinde ekonominin temelleri atılıyordu. Milliyetçi ve dışa açık ekonomi modelleri ön plana çıkıyor. Liberal bir ekonomi politikasının uygulamaya konulmasının en önemli nedeni ise Lozan'daki hükümlerdir. Bu hükümlere göre yabancıların 1929 yılına kadar ticari ayrıcalık devam etmektedir.²⁷⁰ Kongrede sanayi üretimi için teşvik planlaması, milli bankaların kurulması gerekliliği, yerli malı kullanımının artırılması kararları da alınmıştır.²⁷¹ Bağımsız bir ekonomik yapı kurulmaya çalışılmıştır. Çünkü dışa bağımlı bir devletin siyasi olarak hareket kabiliyeti ve bağımsızlığı güçleşir. Henüz yeni kurulacak devletin yönetim biçimi ilan edilmeden yeni kurulacak bir ülkenin ekonomisinin oturacağı politikaları süratle belirlemek İzmir İktisat Kongresinin toplanma amacını oluşturmaktaydı.²⁷²

Tablo 15: Türkiye Ekonomisinin Geçirdiği Ekonomi Politikası Evreleri

YILLAR	Uygulanan Ekonomi Politikasının Ayrıntıları
1923-35	Liberal ekonomi politikası, serbest dış ticaret
1930-35	Devletçi ekonomi politikası, dış ticaret kısıtlamaları
1935-50	Sanayi planları, devletçi politikalar, dış ticaret kısıtlamaları
1950-59	Liberal ekonomi politikası, serbest dış ticaret
1959	Devalüasyon
1960	Askeri darbe
1960-70	Planlama, ekonomiye devlet müdahaleleri, ithal ikamesine dayalı kalkınma modeli
1971	Askeri darbe
1972-79	Koalisyon hükümetleri ve ekonominin 70 sent'e muhtaç konuma gelmesi
1980	Devalüasyon - Askeri darbe
1980-92	İhracata yönelik büyüme, liberal politikalar, dış ticarete serbestleşme, özelleştirme, kamu kesimi ağırlığının azaltılması, borçlanmayla finansman
1993-94	Ekonomik kriz ve devalüasyon
1994-99	Yönsüz politikalar, AB ile gümrük birliği
2000-02	Ekonomik kriz dönemi, IMF ile ortak politikalar
2003-08	Liberal politikalar, özelleştirme, yabancı sermayenin girişi, AB ile müzakere dönemi ve uyum süreci
2008-2019	Ekonomik kriz göstergeleri ve yeni ekonomi modeli

Kaynak: Mahfi Eğilmez, Makro Ekonomi Türkiye'den Örneklerle, Remzi Kitapevi, Ocak 2010, Ankara, s. 28

²⁷⁰ O. Murat Koçtürk, vd., 1923- 1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik, 2010, 45, (2): 48-65, s. 50.

²⁷¹ Koçtürk, vd., 1923- 1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi", s. 50.

²⁷² Mahfi Eğilmez, Makro Ekonomi Türkiye'den Örneklerle, Remzi Kitapevi, Ocak 2010, Ankara, s. 27.

Tablo 15’de 1923 yılından başlayarak Türkiye’nin ekonomi politikasına baktığımızda Türkiye Cumhuriyeti başlangıçta liberal ve piyasaya dayalı klasik bir model izlemekteydi. Bu yöntem 1930’lu yıllara kadar iyi bir şekilde idare edildi. 1930 yılına gelindiğinde dünya genelinde etkili olan 1929 dünya ekonomik bunalımı ekonomi üzerindeki etkisini iyice artırdı. Özel sektördeki sermaye yetersizliğinin de etkisiyle ekonomik güçlükler artış gösterdi. Bu durum devletin ekonomi modelini planlama modeline döndürdü. Bunun anlamı piyasanın gümrük marifetiyle yabancı mallardan korunması ve ithal ikameci sanayinin kurulması, döviz denetiminin artırılması, sermaye hareketlerinin kısıtlanması ve sabit kur politikalarına dayalı bir modeli teşkil ediyordu. Bu model 1980’lere kadar arada demokrasi sekteye uğrasa bile sürdürüldü. 1980’lerin ilk yarısından itibaren ülke ihracata dayalı sanayileşme hareketlerine sahne oldu. Bu da Türkiye’de serbest faiz, piyasada oluşan fiyat, serbest döviz yöntemine geçişi sağladı. 1990’da sermaye hareketlerinde serbestlikle beraber liberal uygulamalar doruk noktasına ulaştı. 2000’li yıllara gelindiğinde ülke de iki kere krize uğramasına rağmen piyasaya dayalı ekonomi modelinden vazgeçmemektedir.²⁷³

Türkiye’nin vergi sistemi Cumhuriyetin ilk yıllarında, Osmanlı vergi sisteminin devamı niteliğinde olan tarıma dayalı vergiler oluşturmaktaydı. Bu vergiler içerisinde; bina ve arazi vergileri, temettü vergisi, hayvanlar (ağnam) vergisi, aşar ve madenlerden alınan vergiler dolaysız vergiler kapsamında alınmaktaydı. Dolaylı vergiler kapsamında ise; gemi harçları, sağlık harçları, deniz ve kara avcılığı vergileri ile gümrük vergileri oluşturmaktaydı. Araziden sağlanan tarımsal ürünler üzerinden genellikle onda bir oranında aynî olarak alınan Aşar vergisi ise en önemli vergilerden biriydi.

Çeşitli desteklerle özel sektörün gelişimini sağlamaya çalışan devlet, sanayi yatırımları ile uğraşanlara finans kaynağı sağlamak amacıyla Sanayi ve Maadin Bankasını kurmuştur.²⁷⁴ Osmanlı’dan devralınan borçlu ekonomik yapıyı düzenlemek ve yerli sanayinin gelişimini sağlamak ve yerli sermaye ile kurulan ve büyük yatırımları gerçekleştirebilmek amacıyla da Türkiye İş Bankası

²⁷³ Eğilmez, *Makro Ekonomi Türkiye’den Örneklerle*, s. 29

²⁷⁴ Ünal Özdemir, Güzin Kantürk Yiğit, Muhammed Oral, “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, s. 152, Erişim: 10 Şubat 2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/224169>

kurulmuştur.²⁷⁵ 1929'a kadar süregelen bu dönem içerisinde yabancılara verilen imtiyazlar Gümrük Tarife Kanununun revize edilmesiyle yaklaşık %15 oranında vergi konulmuştur.²⁷⁶ 1927 yılında düzenlenen Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel sektör tarafından sanayi sektörünün harekete geçirilmesi için desteklenmiştir. Tarımsal makine, araç ve gereci ithalatında gümrük muafiyeti sağlanırken yerli üretim ve sanayiye korumak için özellikle iyi olduğumuz sektörlerde “iplik ve kumaş, şeker, un ve diğer gıda maddeleri, deri ve ağaç mamulleri ve çimento” gibi ürünlerin ithalatını kısıtlamak amacıyla gümrük vergisi oranları artırılmıştır.²⁷⁷ Bu uygulamalar liberal ekonomi politikalarının bir gereğidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye tarım ürünleri ihracatında önemli bir noktadadır. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ile birlikte tüm dünyanın etkilendiği ekonomik dar boğaz yeni yeni yaşanan ekonomik bunalım bütün dünyayı etkilediği gibi ülkemizi de etkilemiştir.²⁷⁸

²⁷⁵ Murat Pıçak vd. “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye İş Bankası’nın Kuruluşu ve Ekonomiye Etkisi”, *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları*, s.145, Erişim:15 Ekim 2019,

²⁷⁶ Ünal Özdemir, Güzin Kantürk Yiğit, Muhammed Oral, “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”, s.152.

²⁷⁷ Özdemir, Güzin Kantürk Yiğit, Muhammed Oral, “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”, s. 152.

²⁷⁸ Riya Bayar, M. Murat Yüceşahin, *Türkiye’nin Dış Ticaretinde Avrupa Topluluğunun Yeri*, s. 44, http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/tucaum7_6.pdf (Erişim tarihi: 15.03.2018)

Tablo 16: Yıllara Göre Türkiye’nin Dış Ticareti 1923-1930 (Bin ABD Doları)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	
1923	50.790,00		86.872,00		- 36.082,00	137.662,00	58,50
1924	82.435,00	62,30	100.462,00	15,60	- 18.027,00	182.897,00	82,10
1925	102.700,00	24,60	128.953,00	28,40	- 26.253,00	231.653,00	79,60
1926	96.437,00	-6,10	121.411,00	-5,80	- 24.974,00	217.848,00	79,40
1927	80.749,00	-16,30	107.752,00	-11,30	- 27.003,00	188.501,00	74,90
1928	88.278,00	9,30	113.710,00	5,50	- 25.432,00	201.988,00	77,60
1929	74.827,00	-15,20	123.558,00	8,70	- 48 731,00	198.385,00	60,60
1930	71.380,00	-4,60	69.540,00	-43,70	1.840,00	140.920,00	102,60

Kaynak:tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621 (Erişim: 15.04.2018)

Tablo 16’da incelendiğinde ihracatın ithalatı karşılama oranı 1923’ten 1929’a kadar sürekli açık verdiği ve 1930 yılında bunun pozitif seviyeye geldiği görülmektedir. Bu durumun esas nedeni 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik bunalımıdır ve yüksek gümrük tarifeleri oluşturmuştur. Yıllar itibarıyla dış ticaretten alınan vergilerde artış gözlemlenmektedir.

1923-1929 yılları arasında ihracatın büyük bir bölümünü tarım ürünleri kaplamakta idi. İthalatta ise hazır giyim gibi sanayi ürünleri ön plana çıkmaktadır. 1923’te 138 milyon dolara ulaşan dış ticaret hacminin %38’ini ihracat oluştururken, %62’lük kısmını ithalat kaplamaktadır.²⁷⁹

1923-1929 arası dönemde maliye, devlet hazinesinin yurt içinde ve dışında güçlü bir maliye politikası uygulanmaktaydı. Bu doğrultuda vatandaşlara ağır gelen vergi yüklerinin kaldırılması ve gelir düzeylerinin artırılması önem arz etmekteydi. Bu dönemde vatandaşları zorlayan bütün vergi, resim ve harçları kaldırılmıştır.²⁸⁰

Türkiye’de vergi reformlarının miladı olarak gösterilen bu dönem uygulanan vergi politikalarının baştan düzenlenmesiyle olmuştur. 1923–1930 döneminde yapılan en önemli ekonomik hamlelerden birisi de 17 Şubat 1925’de 552 sayılı yasa ile aşar vergisinin kaldırılmasıdır. Bütçenin yaklaşık üçte birini oluşturan Aşar

²⁷⁹ Abdullah Uğur, “Türkiye’nin Dış Ticaretinde Tekstil-Giyim Sektörünün Yeri ve Yeni Rekabet Dönemi”, s.31, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/33/825/10464.pdf>, (Erişim tarihi : 15.03.2019)

²⁸⁰ Mustafa A. Aysan, “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü, Devletçilik”, Atatürk araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 6 Temmuz 1986, ss. 617-644, s.621

vergisidir. 1924 yılında bu vergi önemli bir yere sahiptir ve devlet bu vergi gelirinden vazgeçerek tarım sektörüne iyi bir kaynak sağlanmış oluyordu.

1929 yılına kadar devletin gümrük vergileri üzerindeki hakkı ertelendiği için dış rekabete karşı sanayisini koruyamaz duruma gelmiştir. Gümrük vergilerinin yükseltilememesi devleti önemli bir gelirden mahrum bırakmıştır.²⁸¹ Aşarın kaldırıldığı, Lozan Antlaşması uyarınca 1923–1929 döneminde gümrükleri yükseltme yetkisinin hükümetten alındığı bu ortamda vergi politikasında Atatürk’ün yapmış olduğu bu radikal değişimlere gidilmeseydi denk bütçe ilkesinin gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır.

Dünya Ekonomik Bunalımı tüm dünyayı etkilemiş ticaret hacmi daralmış küresel ekonomiye büyük darbe vurmuştu. Türkiye henüz ciddi bir dış ticaret hacmine sahip olmadığından dolayı fazla etkilenmemişti. İzmir İktisat Kongresindeki kararlardan Dünya Ekonomik bunalımına kadar ki sürede teşviklerle desteklenmeye çalışılan özel sektör istenilen başarıyı elde edememiş ve devlet ekonomide daha fazla etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde sadece devletin ekonomide egemenliği bulunmamaktadır. Yani özel sektör bir kenara itilmiş değildir ancak kalkınma hedefleriyle ilgili büyük yatırımlar doğrudan devlet gücüyle yapılmıştır.²⁸²

²⁸¹Dilek Göze Kaya, “1923-1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2009, sayı: 19, ss.233-249, s.241

²⁸² Eğilmez, *Makro Ekonomi Türkiye’den Örneklerle*, s. 30

Tablo 17: Dış Ticaret Vergilerinin Toplam Vergiler İçindeki Payı 1924-1929(MİLYON TL)

YILLAR	DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLER	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ ORANI %	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ
1924	28,7	23,64	121,4
1925	42,8	29,48	145,2
1926	34,9	22,20	157,2
1927	29,9	17,43	171,5
1928	34,3	18,34	187,0
1929	41,8	22,07	189,4

Kaynak: www.bumko.gov.tr (Erişim :18.05.2018)

Tablo 17’de dış ticaretten elde edilen vergi gelirleri 1924 yılında 28.7 milyon TL iken bu pay toplam vergi gelirleri içerisinde en yüksek orana ulaşmaktadır. Bu oran her geçen yıl artış ve azalışlar göstermiştir. 1925 yılında dış ticaret vergilerinin tutarı 42.8 milyon TL iken toplam vergiler içindeki payı %29,48 olmuştur. 1929 yılına gelindiğinde dış ticaret vergilerinin tutarı 41,8 milyon TL’ye ulaşmış ve toplam vergiler içerisindeki payı % 22,07 olmuştur.

Tablo 18: Yıllara Göre Türkiye'nin Dış Ticareti 1931-1950 (Bin ABD Doları)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8	291	120 161	100,5
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	7 254	88 690	117,8
1933	58 065	21,0	45 091	10,7	12 974	103 156	128,8
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	4 246	141 768	106,2
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	5 597	146 867	107,9
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	20 051	167 289	127,2
1937	109 225	16,6	90 540	23,0	18 685	199 765	120,6
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	- 3 880	233 918	96,7
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	7 149	192 145	107,7
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869	130 939	161,7
1941	91 056	12,5	55 349	10,6	35 707	146 405	164,5
1942	126 115	38,5	112 879	103,9	13 236	238 994	111,7
1943	196 734	56,0	155 340	37,6	41 394	352 074	126,6
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7	51 722	304 182	141,0
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2	71 295	265 233	173,5
1946	214 580	27,5	118 889	22,6	95 691	333 469	180,5
1947	223 301	4,1	244 644	105,8	- 21 343	467 945	91,3
1948	196 799	-11,9	275 053	12,4	- 78 254	471 852	71,5
1949	247 825	25,9	290 220	5,5	- 42 395	538 045	85,4
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	- 22 240	549 088	92,2

Kaynak: TUIK, 2018 (tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621), (Erişim: 15.04.2018)

Tablo 18'e bakıldığında 1931-1933 yılları arasında Türk dış ticaretinde, ithalat ve ihracat rakamlarında düşüşler görülmektedir. 1930-1939 dönemi ekonomi politikası olarak devletçi bir ekonomik model uygulanmıştır. 1933 ve 1938 yılları arası dönem için birinci beş yıllık kalkınma planı, 1938-1934 yılları arasında da ikinci beş yıllık kalkınma planları düzenlenmiş ve bu plana göre ekonomi öncelik özel sektörün hareket kazandırılması amaçlanmıştır. Fakat yetersiz sermaye, bilgi eksikliği ve 1929 dünya ekonomik bunalımının da etkisiyle özel sektörün sanayi girişim başarısız olmuştur ve sanayileşme devletin müdahaleleriyle hareketlendirilmiştir.²⁸³

²⁸³Fatih Saraçoğlu, 1930-1939 döneminde vergi politikaları, Maliye Dergisi, Sayı: 157, Temmuz Aralık 2009, s. 133

1931 yılında Merkez Bankasının kuruluşundan sonra, 1932’de sanayiye kredi sağlamak amacıyla, Sanayi Kredi Bankası, Devlet Sanayi Ofisi ve 1933 yılında tekstil ürünlerinin üretimi sağlamak ve ticaretini gerçekleştirmek için Sümerbank kurulması sağlanmıştır. 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planıyla sermaye miktarı çok olan sanayi yatırımlarını ve bunun yanında hammaddesi yerli olan sanayinin kurulmasını devlet üstlenmişti.²⁸⁴ Birinci Sanayi Planının başarılı olmasıyla 1938 yılından itibaren uygulamaya konulmak üzere İkinci Sanayi Planı hazırlandı. Ancak ikinci dünya savaşının başlamasıyla savaşa girme olasılığından dolayı üretimde kısıtlamaya gidilmiş, askeri harcamalarda artış olmasından dolayı plan uygulamaya geçirilememiştir. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti 1941 yılında Uluslararası Para Fonu’na (IMF) üye olmuştur. Tablo 18’de ihracat ve ithalat rakamları 1933 yılından sonra artış göstermiştir. 1933 yılından 1946 yılına kadar dış ticaretin devamlı fazla verdiği görülmektedir. 1946 yılı ihracatımızın ithalata oranla en fazla olduğu yıl olmuştur. Dış ticaret hacmimiz her geçen yıl artış göstermektedir. 1947’den 1950 kadar olan dönemde ithalat rakamlarında müthiş artışlar meydana gelmiş ve bu artışlar cari açığın artmasına neden olmuştur. 1950 yılında Türk dış ticaretinin 549 milyon dolarlık hacminin 286 milyon dolarlık (%52) bölümü ithalatta gerçekleşirken 263 milyon dolarlık (%48) kısmı ihracat sektöründe gerçekleşmiştir.

²⁸⁴ Özdemir vd. *Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi*, s.154

Tablo 19: Dış Ticaret Vergilerinin Toplam Vergiler İçindeki Payı 1930-1949(Milyon TL)

YILLAR	DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLER	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ ORANI %	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ
1930	56,0	2,67	2.100,6
1931	44,0	2,12	2.072,1
1932	38,5	1,84	2.092,0
1933	37,6	1,80	2.089,5
1934	43,3	2,05	2.108,6
1935	48,1	2,27	2.117,4
1936	59,7	2,77	2.155,0
1937	67,8	3,11	2.181,1
1938	64,3	2,95	2.181,7
1939	45,4	2,08	2.179,7
1940	27,3	1,23	2.211,9
1941	49,3	2,15	2.291,3
1942	85,0	3,16	2.692,7
1943	106,5	3,83	2.782,8
1944	62,4	2,23	2.797,0
1945	53,2	2,11	2.525,0
1946	77,2	2,77	2.784,9
1947	269,0	8,74	3.079,2
1948	243,8	7,86	3.099,9
1949	249,1	7,44	3.348,2

Kaynak: TUIK, 2018 (tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621), (Erişim : 15.04.2018)

Lozan anlaşmasına bağlı kalınarak uygulanan gümrük uygulamaları 1929 yılında sona ermesiyle ve 1929 büyük buhranın da etkisiyle birlikte kendi vergi uygulamalarını başlatan Türkiye Cumhuriyetinin dış ticaret vergileri üzerinden elde ettiği gelirler artış göstermiştir. Bu artış özellikle 1949 yılında %7,44'e kadar yükselmiştir.²⁸⁵

²⁸⁵ Mircan Yıldız Tokatlıoğlu, *Türkiye'de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği*, 52.

Tablo 20: Yıllara Göre Türkiye'nin Dış Ticareti 1950-1979 Arası (Bin ABD Doları)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	- 22 240	549 088	92,2
1951	314 082	19,2	402 086	40,8	- 88 004	716 168	78,1
1952	362 914	15,5	555 920	38,3	- 193 006	918 834	65,3
1953	396 061	9,1	532 533	-4,2	- 136 472	928 594	74,4
1954	334 924	-15,4	478 359	-10,2	- 143 435	813 283	70,0
1955	313 346	-6,4	497 637	4,0	- 184 291	810 983	63,0
1956	304 990	-2,7	407 340	-18,1	- 102 350	712 330	74,9
1957	345 217	13,2	397 125	-2,5	- 51 908	742 342	86,9
1958	247 271	-28,4	315 098	-20,7	- 67 827	562 369	78,5
1959	353 799	43,1	469 982	49,2	- 116 183	823 781	75,3
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	- 147 455	788 917	68,5
1961	346 740	8,1	507 205	8,3	- 160 465	853 945	68,4
1962	381 197	9,9	619 447	22,1	- 238 250	1 000 644	61,5
1963	368 087	-3,4	687 616	11,0	- 319 529	1 055 703	53,5
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9	- 126 458	948 000	76,5
1965	463 738	12,9	571 953	6,5	- 108 215	1 035 691	81,1
1966	490 508	5,8	718 269	25,6	- 227 761	1 208 777	68,3
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7	- 162 335	1 207 003	76,3
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5	- 267 240	1 260 078	65,0
1969	536 834	8,1	801 236	4,9	- 264 403	1 338 070	67,0
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	- 359 128	1 536 081	62,1
1971	676 602	15,0	1 170 840	23,6	- 494 239	1 847 442	57,8
1972	884 969	30,8	1 562 550	33,5	- 677 581	2 447 519	56,6
1973	1 317 083	48,8	2 086 216	33,5	- 769 133	3 403 299	63,1
1974	1 532 182	16,3	3 777 501	81,1	-2 245 319	5 309 683	40,6
1975	1 401 075	-8,6	4 738 558	25,4	-3 337 483	6 139 633	29,6
1976	1 960 214	39,9	5 128 647	8,2	-3 168 433	7 088 862	38,2
1977	1 753 026	-10,6	5 796 278	13,0	-4 043 252	7 549 304	30,2
1978	2 288 163	30,5	4 599 025	-20,7	-2 310 862	6 887 187	49,8
1979	2 261 195	-1,2	5 069 432	10,2	-2 808 236	7 330 627	44,6

Kaynak: TÜİK, Seride 1950-79 yılları için GSMH rakamları 1968 = 100 bazlı Milli Gelir artış hızları kullanılarak elde edilmiştir.

Tablo 20 'de 1950-1979 arasındaki dış ticaret rakamlarına bakıldığında ihracat ve ithalat rakamları sürekli olarak artış göstermiştir. 1959'da 263.264 bin ABD doları iken ithalat rakamı 285.664 bin ABD doları ve toplam ticaret hacmi 549.088 bin ABD dolarıdır. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 92'dir. 1950-1959

yılları arasında devlet uygulamak istediği serbest piyasa ekonomi modelini ve özel sektörün yatırımlarda teşvik edilmesi gibi planlar bu dönemde uygulanamamış ve özel sermayenin yapması gereken devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Ancak 1950-1955 arasında dış ticaret sürekli açığı oluşmuş ve dış ödemelerde sıkıntılar katlanarak devam etmiştir.²⁸⁶ Sanayi sektörüne yapılan yatırımlar olumlu neticelenmiş ve tarım sektörünün GSMH içindeki payı azalırken sanayi sektörünün payı artmıştır.²⁸⁷

1950-1960 yılları arasında uygulanan ekonomi politikası sonucunda tarım kesimi hızlı makineleşme ve ürün fiyatlarının desteklenmesi ve yeni alanların üretime açılmasıyla köklü değişime uğramıştır, kırsal kesim pazara açılmıştır ve kentleşme süreci başlamıştır. Sanayide temel tüketim mallarının yerli üretimi sürecine özel sektör de katılmıştır.²⁸⁸ 1960 yılına gelindiğinde 789 milyon dolarlık dış ticaret hacminin 321 milyon dolarlık (%41) bölümünü ihracat oluştururken 468 milyon dolarlık (%59) bölümünü ithalat rakamları oluşturmuştur. Yeni ticari ilişkiler kurma, bu yolla ticaret hacmini artırmak ve küresel ekonomiye uyum sağlamak amacıyla Türkiye 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) başvuru yapmıştır. AET Bakanlar Konseyi ise Türkiye'ye tam üyelik şartlarını yerine getirinceye kadar AET ile Türkiye arasında ticari, ekonomik anlamda bir ortaklık anlaşması yapılmasını önermiş ve 12 Eylül 1963 yılında bu ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 1 Aralık 1964 yılında yürürlüğe sokulan Ankara anlaşmasıdır. Ankara Anlaşmasıyla Türkiye ile AET ülkeleri arasındaki ticari ilişkileri ve ekonomik uyumu artırmak amacı gütmektedir. Bu anlaşmayla ülke içindeki ekonomik ve siyasi sıkıntıların çözülmesi amaçlanmıştır. 1963 yılından itibaren planlı döneme geçilmesiyle Türkiye ekonomisinin gelişmesi için uzun vadede köklü ve yapısal dönüşümlere ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Bu dönüşümlerin temelini refah düzeyinin artması, bölgeler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesidir. Ekonomik büyüme için gerekli olan sanayide *ithal ikameci yaklaşım* önem kazanmıştır.²⁸⁹ Planlı dönemin ilk yarısında iç pazara yönelik üretim teşviki söz konusuysa, 1970 yılında yeni bir devalüasyon yapılarak, ihracat teşvik

²⁸⁶ İbrahim Tokatlıoğlu, v.d., “1950-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye’de Uygulanan Para ve Maliye Politikalarının Etkinliği”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 66, s.154

²⁸⁷ Mahfi Eğilmez, *Makro Ekonomi Türkiye’den Örneklerle*, s. 30

²⁸⁸ Tokatlıoğlu, Öztürk, *1950-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye’de Uygulanan Para ve Maliye Politikalarının Etkinliği*, 155.

²⁸⁹ Seyidoğlu, *Uluslar Arası İktisat*, 263.

edilmeye çalışılmışsa da, dünya ticaret hacminin de artması nedeniyle, Türkiye'nin ihracatının dünya ihracatı içindeki payı azalmıştır.²⁹⁰1970 devalüasyonu, AET ile ticari ve ekonomik ilişkiler dış ticaret hacmini önemli bir boyutta artırmıştır. Ancak '1973-1974 döneminde dünya genelinde etkili olan petrol şokları ve batıda oluşan yüksek enflasyon, dış ticaret hadlerinin bozulmasına ve cari işlemler dengesi açıklarının artmasına yol açmıştır.²⁹¹1960-1980 arası dönemde dış ticaret dengelerine bakıldığında ihracatın ithalatı karşılama oranları genel itibariyle düşüş yaşamıştır. Ancak 1960'tan 1980 yılına gelindiğinde ticaret hacmi on kattan fazla artış göstermesine rağmen dış ticaret açığını daha fazla artış göstermiştir.

1970'ler de ortaya çıkan ekonomik krizler ulusal kalkınma anlayışından yerli üretime dayalı yerel kalkınma modeline dönmüştür. Bu doğrultuda Türkiye daha fazla dışa açılma, küresel ekonomiyle uyum sağlamak amacıyla birçok düzenleme yapılmış ve 24 Ocak Kararları olarak bilinen ihracata dayalı sanayi stratejisi düzenlemeleri uygulamaya geçirilmiştir ve ülke ekonomisi dışa açık, küresel ekonomiye uyumlu serbest ekonomik modeli benimsenmiş ve yabancı sermayeye yatırım teşvik edilmiştir.

²⁹⁰ Eğilmez, *Makro Ekonomi Türkiye'den Örneklerle*, 31.

²⁹¹ Seyidoğlu, *Uluslar Arası İktisat*, 265.

Tablo 21: Dış Ticaret Vergilerinin Toplam Vergiler İçindeki Payı 1950-1959(Milyon TL)

YILLAR	DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLER	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ ORANI %	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ
1950	229,0	18,44	1.242,1
1951	322,5	25,36	1.271,5
1952	398,5	25,09	1.588,3
1953	405,0	21,85	1.853,3
1954	398,3	19,01	2.094,8
1955	441,0	17,77	2.481,7
1956	352,8	12,53	2.815,5
1957	378,8	11,58	3.271,4
1958	545,2	14,09	3.868,7
1959	1.287,1	23,94	5.376,2
1960	1.232,5	22,24	5.541,0
1961	1.272,8	19,39	6.563,8
1962	1.768,2	25,50	6.934,2
1963	2.175,0	25,82	8.424,0
1964	2.337,7	25,29	9.242,0
1965	2.899,7	28,17	10.294,6
1966	3.640,3	29,21	12.464,1
1967	4.243,7	28,51	14.882,4
1968	4.808,2	29,61	16.239,5
1969	4.918,7	25,73	19.114,0
1970	5.567,0	24,20	23.002,9
1971	7.266,6	23,12	31.430,0
1972	9.283,5	23,80	39.013,0
1973	11.614,0	22,35	51.957,9
1974	14.571,8	22,36	65.156,5
1975	19.907,3	20,95	95.009,0
1976	26.451	20,82	127.055
1977	31.348	18,63	168.249
1978	42.740	17,34	246.420
1979	67.322	16,60	405.484

Kaynak: TÜİK, ve BUMKO verileri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 21'e bakıldığında vergi gelirleri sürekli artış göstermiştir izlenen ekonomi politikaları ve ile dış ticaretten elde edilen vergi gelirlerinin payı sürekli değişkenlik göstermiştir. 1950 yılında % 18 olan pay 1953 yılına gelindiğinde %25'lere kadar yükselmiştir. Bu artış eğilimi 1954 yılından 1958 yılına kadar azalış eğilimine girmiştir. Bu süreçten sonra tekrar bir artış görülmüştür. 1960'lı yıllarda %25 ila %29 arasında seyreden bu oran 70'li yılların başından itibaren azalış eğilimine girmiştir.

1950-1960 dönemi için vergi politikası çok belirgin bir yapıya sahip değildir. Tarımın desteklenmesine bu dönemde de dikkate edilmiş ve tarım kazançları vergi dışı bırakılmıştır. Muamele vergisi yerine belli imalât kesimlerini vergilendiren Gider vergisi kabul edilmiştir. 1950’li yıllarda Gelir Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Bu dönem vergi reformu olarak anılan bir dönemdir ve akabinde 1960’lı yıllarda Vergi usul Kanunu kabul edilmiş ve vergi sistemi daha düzenli bir yapıya kavuşmuştur.²⁹²

1960-1970 döneminde kalkınmanın finansmanı için ek vergiler gündeme gelmiş ve tarım gelirleri vergi kapsamına alınmış, fakat bir türlü tarımdan elde edilen gelirlerin gerçek usulde vergilendirilmesi yapılmamış götürü usulde vergileme işlemi yapılmıştır. Bu da tarım sektörünün daha az vergi vermesini sağlamıştır. Bu dönemde yatırım teşvik tedbirleri de sitem içerisine dahil edilmiştir.²⁹³ 1970 de getirilen vergi paketi sisteme yeni vergilerin girmesini sağlamış vergi paketi ile sisteme yeni vergi türleri getirilmiş fakat bu paket yeni vergilerden ziyade eski vergilerin revizesi şeklinde olmuştur. 1970-1980 döneminde yeni bir sistem ya da bir yenilik getirilmemiştir.

3.1.3. 1980 ve Sonrası Dönem

1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarıyla ihracatın GSMH içindeki payı dalgalanmalar göstermekle birlikte genelde artış eğilimine girmiş ve önemli bir gelişme göstermiştir. Türkiye’nin ihracatının 1988 yılından sonra gerilemesini nedenleri; 1980’lerin sonlarıyla 1990’ların ilk yılları ihraç edilecek fazla mal ve çeşit olmaması, yüksek enflasyon ve ihracat teşviklerinin az oluşu etkili olmuştur. Belirtmek gerekir ki 1990’lı yıllardaki ihracat artış oranındaki azalmada, işgücü maliyetlerindeki artışı ile birlikte kısa vadeli sermaye girişiyle birlikte Türk Lirası’nın değer kazanmasını da azalışlardan biridir.²⁹⁴ İhracata dayalı büyüme modeliyle birlikte, yabancı sermaye yatırımları ve 1980 öncesindeki sanayi yatırımları ile ihracatta sanayi sektörünün payı artmıştır. 1980’deki yerli piyasa odaklı sanayileşmeye kadar tarım ürünleri ihracatı ülke ihracatının önemli kısmını

²⁹² Ahmet Kumrulu, “Türkiye’de Vergi Politikası Gelişmeleri: Karar Alma Süreci ve Sapmalar 1950-1985”, Türkiye Vergi Politikası, s.195-197, Erişim tarihi : 10.09.2019, <http://dergiler.ankara.edu.tr>,

²⁹³ Dilek Temiz, “Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960- 2006 Dönemi”, 2. Ulusal İktisat Kongresi / 20-22 Şubat 2008/ DEÜ İİBF İktisat Bölümü İzmir, s. 5

²⁹⁴ Muzaffer Demirbaş, “1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, s. 233-249, Elazığ-2003, s. 241

karşılamiştir. 1980 yılındaki 10,8 milyon dolarlık dış ticaret hacminin 7,9 milyon doları ithalat şeklinde gerçekleşmiştir.

Bunun yanında 1999 Asya Krizi ve Türkiye’den gerçekleşen sıcak para çıkışları ekonomik dengeleri bozmuş aynı yıl IMF ile stand-by anlaşması imzalanmıştır. Türkiye’nin dış ticaret hacmi dönem itibariyle artış sağlamış ancak bu daha çok ithalata bağlı olarak gelişen bir ticaret hacmi olmuştur. Dolayısıyla dış ticaret hacminin belirgin biçimde arttığı 2000 yılındaki ithalatın ihracatı karşılama oranlarına bakıldığında bu durumu görmek mümkündür.²⁹⁵

Tablo 22: Yıllara Göre Türkiye’nin Dış Ticareti 1980-1999 Arası(Bin ABD Doları)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret 'hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	10 819 486	36,8
1981	4 702 934	61,6	8 933 374	12,9	-4 230 439	13 636 308	52,6
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0	-3 096 692	14 588 639	65,0
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856	72,0
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476	64,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	37 585 684	64,3
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	44 773 436	52,1
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	41 375 891	77,8
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	57 346 052	60,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	66 851 107	53,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	74 819 792	54,1
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	72 895 344	58,7
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	67 258 497	65,4

Kaynak:TÜİK, 2018

Tablo 22’de 1980 yılında 2.910 milyon dolar olan ihracatımız, sürekli artış göstermiş ve 1999 yılına gelindiğinde yaklaşık dokuz buçuk kat artarak 26.587 milyon dolara yükselmiştir. 1980 yılında 7,9 milyon dolar olan ithalat, 1990’lı yılların sonlarında 40,6 milyon doların üstüne çıkmıştır.

²⁹⁵ Kolsuz, “1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayrıştırılması”, *Çalışma ve Toplum*, s.57

Tablo 23: Dış Ticaret Vergilerinin Toplam Vergiler İçindeki Payı 1980-1999 (Milyon TL)

YILLAR	DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLER	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ ORANI %	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ
1980	73.332,00	9,78	749.849,00
1981	114.025,00	9,58	1.190.204,00
1982	145.545,00	11,15	1.304.866,00
1983	254.676,00	13,17	1.934.492,00
1984	377.506,00	15,91	2.372.211,00
1985	746.055,00	19,48	3.829.117,00
1986	993.207,00	16,63	5.972.034,00
1987	1.777.701,00	19,64	9.051.003,00
1988	2.672.094,00	18,78	14.231.761,00
1989	4.246.099,00	16,62	25.550.320,00
1990	8.057.358,00	17,75	45.399.534,00
1991	12.864.256,00	16,36	78.642.770,00
1992	22.848.564,00	16,14	141.602.094,00
1993	46.213.187,00	17,49	264.272.936,00
1994	89.650.000,00	15,25	587.760.000,00
1995	194.648.000,00	17,95	1.084.350.000,00
1996	387.147.000,00	17,25	2.244.094.000,00
1997	826.211.000,00	17,41	4.745.484.000,00
1998	1.317.351.000,00	14,27	9.228.596.000,00
1999	1.976.954.000,00	13,36	14.802.280.000,00

Kaynak: TÜİK, ve BUMKO verileri dikkate alınarak hazırlanmıştır 2018

1980’lerle birlikte başlayan küreselleşme ülkeler birbirleriyle hızlı bir etkileşim süreci içine girmiş, iletişim ve haberleşmenin de gelişmesiyle bu süreç daha da hızlanarak uluslararası ilişkilerin başında gelen ekonomik ilişkilerin hızla artmasına sağlamıştır.²⁹⁶ Ekonomik ilişkiler içinde temel taşlarından birisi de dış ticarettir.²⁹⁷ 1980 ve 1985 yılları arasında vergisel açıdan bir değişim olmamıştır. 1985 yılına gelindiğinde yürürlüğe Katma Değer Vergisi kanunu konulmuştur bu kanun temel amacı Avrupa Topluluğuna üye olunması durumunda uyum amacıyla çıkarılmıştır.²⁹⁸ 1980’lerle başlayan küreselleşme hareketleri 1990’lı yıllarda da devam etmiştir. bu dönemde uygulanan vergi politikalarını da etkilemiş ve ülkeler

²⁹⁶ Nesrin Candan, “Türkiye’de 1990 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi”, Tarım Ekonomi Dergisi 2012,18(2): s.79-86, s81

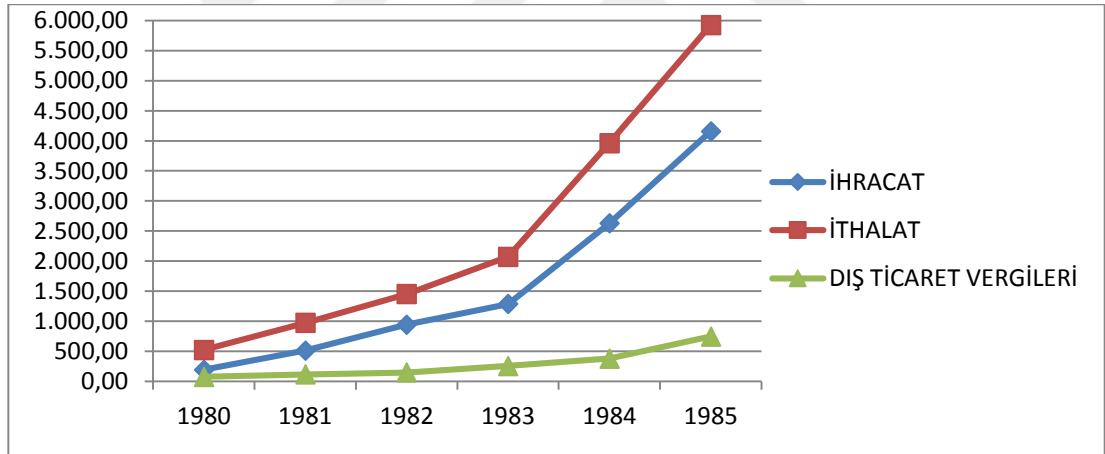
²⁹⁷ Mircan Yıldız Tokathoğlu, “Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi”, s.52

²⁹⁸ Kumrulu, “Türkiye’de Vergi Politikası Gelişmeleri: Karar Alma Süreci ve Sapmalar 1950-1985 ”, s.200

uluslararası sermayeleri ülkelerine çekebilmek amacıyla vergi indirimlerine gitmişlerdir.

Tablo 23'e bakıldığında 1980 yılında 73.3 milyon TL olan dış ticaretten alınan vergi miktarının toplam vergi gelirleri içindeki oranı %9'dur bu oran 1982 yılında %10'a çıkmış ve her geçen yıl artış göstermiştir. Bu 1999 yılında 1.976 milyon TL'ye yükselmiştir ve bu oran 1999 yılına kadar ortalama %16 seviyelerinde kalmıştır. Bu artışın sebebi ekonomimizde dışa açık ve ihracata yönelik bir sanayileşme uygulanmış olması ve sanayinin ihracata teşvikinin sağlanmak istenmesindendir.²⁹⁹ Bu dönemde dış ticaret vergilerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 1980 yılından itibaren sürekli artış göstermiş ve bu oran 1990'lı yıllarda daha fazla artmıştır. Bu dönemde uygulanan vergi uygulamaları köklü reformlar şeklinde değil sadece kriz etkisini önleyici tedbirler olarak uygulanmıştır.³⁰⁰

Şekil 2:1980-1985 İthalat İhracat ve Dış Ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL

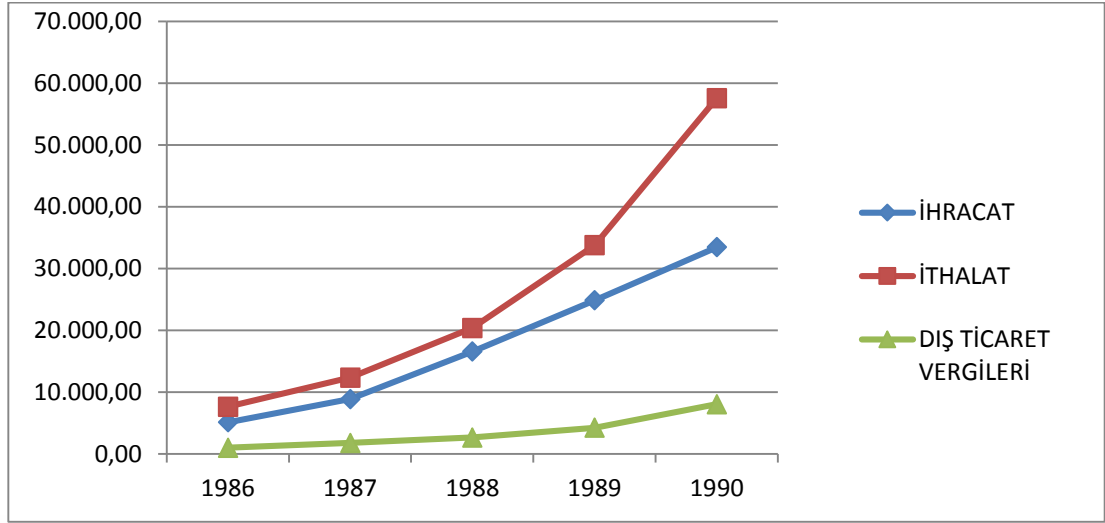
Kaynak: TUIK ve BUMKO verileri dikkate alınarak düzenlenmiştir.

24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte Türkiye dışa açık bir ekonomik program uygulanmaya başlanmıştır. Şekil 2'de 1980-1985 arası dönemde dış ticaret vergilerinden elde edilen gelir sürekli bir artış eğiliminde olmuştur ve bu artış ithalat ve ihracat bir azalmaya neden olmadığı görülmektedir. İhracatın ithalatla aynı oranda yükselme eğilimi göstermesi bu dönemde ihracatın ithalata bağımlı bir yapıda olduğunu göstermektedir.

²⁹⁹ Demirbaş, *1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi*, s. 234.

³⁰⁰ Nesrin Candan, "Türkiye'de 1990 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi", s.83

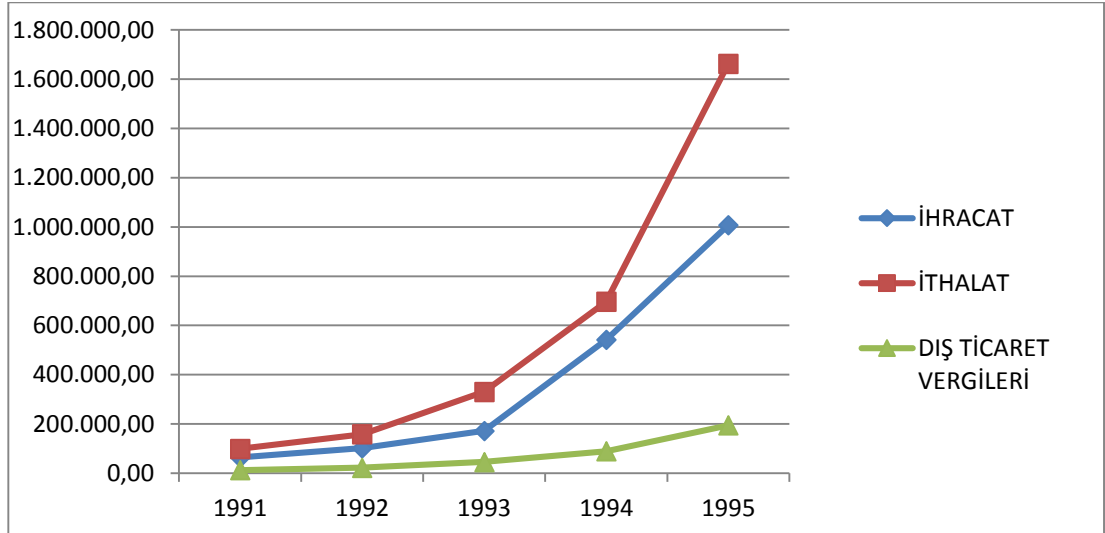
Şekil 3: 1986-1989 İthalat İhracat ve Dış Ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL

Kaynak: TUIK ve BUMKO verileri dikkate alınarak düzenlenmiştir.

Şekil 3'te 1986-1990 arası dönemde dış ticaret vergilerinden elde edilen gelir sürekli bir artış eğiliminde olmuştur ve bu artış ithalat ve ihracat bir azalmaya neden olmadığı görülmektedir. Vergi gelirlerinde de ithalat ve ihracatlar paralel bir artış olmasına rağmen ithalat artışının 1989 yılında aşırı bir yükseliş olduğu tespit edilmiştir. Bu durum 1988 yılında yaşanan durgunluğa bağlanabilir.

Şekil 4: 1990-1995 İthalat İhracat ve Dış Ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL

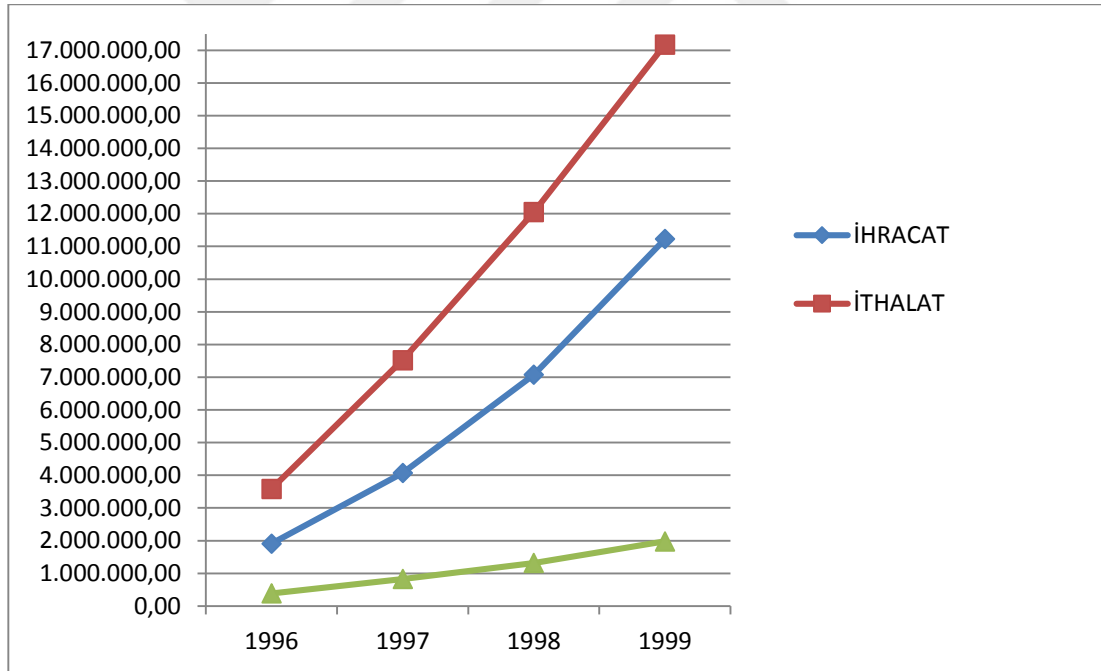

Kaynak: TUIK ve BUMKO verileri dikkate alınarak düzenlenmiştir.

Şekil 4'te 1990 yılında ihracatta ve vergi gelirlerinde büyük artışlar olmasına karşın ithalat rakamlarında ihracatın iki katına yakın bir artış gözlemlenmiştir. Bunun nedenleri ise 1990 yıllarda küresel ekonomideki durgunluk, Türkiye'deki yüksek

enflasyon oranları olmuştur. 1991 yılında Körfez krizini patlak vermesi hem ithalat hem de ihracat rakamlarında azalışlara sebep olmuş vergi gelirlerindeki artış bu rakamları etkilememiştir. Bu gelişmeler sonucunda 1994 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte ekonominin tekrar düzene sokmak ve istikrarı için 5 Nisan 1994'te (5 Nisan Kararları) yeni bir ekonomik paket hazırlanmıştır.³⁰¹Türk Lirasının yeniden devalüasyonu ile birlikte ihracat oranlarında artışlar yaşanırken ithalat rakamlarında büyük bir düşüş yaşanmış ve dış ticaretten elde edilen vergi oranları bir önceki yıla nazaran iki katı seviyesinde artmıştır. İthalat rakamlarındaki düşüşün sebebi devalüasyonla birlikte Türk Lirasının aşırı değer kaybetmesi olarak gösterilebilir. Bunları takiben Türkiye 1995 yılında *Dünya Ticaret Örgütüne*, üyeliğini sağlamış, ithalat ve ihracat rakamları aşırı bir yükseliş yaşanmıştır. Dış ticaretten elde edilen vergi gelirleri 1990-1995 yılları arasında da sürekli artış eğiliminde olmasına rağmen ithalat ve ihracat artışlarında fazla etkili olmadığı gözlemlenmiştir.

Şekil 5: 1996-1999 İthalat İhracat ve Dış Ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL

Kaynak: TUIK ve BUMKO verileri dikkate alınarak düzenlenmiştir.

1996 yılında *Gümrük Birliğine* üye olmuştur. Gümrük Birliği Anlaşmasının aradan geçen süre içerisinde Türkiye için beklenen olumlu sonuçları doğurmadığı söylenebilir. Çünkü AB sanayi ürünlerinin gümrüksüz olarak ülkeye girişi dış ticaret

³⁰¹ Seyidoğlu, *Uluslar Arası İktisat*, s.769

açığının artmasına sebep olmuştur.³⁰² Şekil 4’te 1996 yılında 1997 yıllarında ithalatın sürekli artış eğiliminde olduğu dönemde ise imalat sanayi kaynaklı ihracat ile tarımın ihracattaki payı azalmış kırdan kente olan göçlerde tarımsal üretimde azalmalara yol açmış ve diğer etmenlerle birlikte tarımın ihracattaki payı azalmıştır. 1989 yılında ise Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kararla birlikte yabancı sermayeye yeni teşvikler sağlanmış, dış ticaret serbest hale getirilmiştir. Bu dönemde dış ticaret hacminde olumlu gelişmeler yaşanmış ve dış ticaret hacmi üç kattan fazla artış göstermiştir. Dış ticaret açığı genel itibariyle düşüşler gösterse de 1990’da yaşanan kriz açığı ithalatın daha da azalmasına neden olmuştur.³⁰³ Bu dönemde dış ticaretten elde edilen vergi gelirleri ithalat ve ihracat rakamlarını etkilemediği görülmüştür.

³⁰² Ömer Faruk Batırel, Dünya Ticaret Örgütü Üyeliği”,s. 2.

³⁰³ Güneş Kolsuz vd., “1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayrıştırılması”, *Çalışma ve Toplum*, 2014/1, s.56, Erişim : 15 Ocak 2019 calismatoplum.org/sayi40/kolsuz.pdf

Tablo 24: 2000-2018 Dönemi Türk Dış Ticaretinde İthalatın İhracatı Karşılama Oranları (%)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727	51,0
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	72 733 299	75,7
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	64,8
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 499	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	-71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	-105 934 807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	-84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	- 99 858 613	403 463 887	60,3
2014	157 610 158	3,8	242 177 117	-3,8	- 84 566 959	399 787 275	65,1
2015	143 838 871	-8,7	207 234 359	-14,4	- 63 395 487	351 073 230	69,4
2016	142 529 584	-0,9	198 618 235	-4,2	- 56 088 651	341 147 819	71,8
2017	156 992 940	10,1	233 799 651	17,7	- 76 806 711	390 792 592	67,1
2018 *	167 945 418	7,0	223 046 124	-4,6	- 55 100 706	390 991 542	75,3

Kaynak:TÜİK,BUMKO verileri dikkate alınarak yapılmıştır

Tablo 24'e baktığımızda 2000 yılındaki dış ticaret hacmi 82, 2 milyon dolardır. Dış ticaret hacminin 27, 7 milyon dolarını yani % 34 'lük kısmını ihracat, 54, 5 milyon dolarlık kısmını yani %66 kısmını ithalat oluşturmaktadır.2001 yılına gelindiğinde 72,7 milyon dolara düşen dış ticaret hacminin 31,3 milyon dolarını yani %43 lük kısmını ihracat oluştururken, ithalat ise 41.4 milyon dolarını yani %56'lık kısmını oluşturmaktadır. 2008 yılına gelindiğinde dış ticaret hacmi 333,9 milyona ulaşmışken,132 milyon olan ihracat rakamı dış ticaret hacminin % 39,5'luk kısmını karşılarken ithalat ise 201,9 milyon ile %51,52'lik kısmını karşılamaktadır. 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz etkileri 2009 yılına da yansımıştır. Dış ticarete sürekli olarak açık verildiği ve bu açığın 2011 yılında en yüksek değerine ulaştığı görülmekte olup ihracatın ithalatı karşılama oranını da son yıllardaki en düşük düzey olan % 61,5 civarındadır. 2017 yılına gelindiğinde ise 390,9 milyona çıkan dış ticaret

dış ticaret hacminin 156,9 milyon ile % 40'ını ihracat, 233,8 milyon ile %60'lık kısmını ithalat rakamları oluşturmaktadır.³⁰⁴

Ekonomiye yön vermede kullanılan maliye politikası araçlarından birisi de dış ticaret vergileridir. Dış ticaret vergileri ülke gelirleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Dünya meydana gelen küreselleşme süreciyle birlikte yapılan uluslararası anlaşmalar yapılmakta ve uluslararası ticaret örgütleri kurulmaktadır. Sonuç olarak ülkelerin dış ticaretten elde ettikleri gelirler azalmakta ve dış ticaret vergilerinin önemi azalmaktadır. Ülkemiz de küreselleşme faaliyetlerinden etkilenmiş ve birçok uluslararası anlaşmaya taraf olmuş ve kuruluşlara üye olmuştur. Bu anlaşma ve kuruluşlara yapılan üyelikler sonucunda dış ticaret vergilerinde ve yapısında önemli oranda değişiklikler meydana gelmiştir.³⁰⁵

Avrupa Birliğine uyum sürecinde 1996 yılında kabul edilen Gümrük Birliği anlaşmasıyla gümrük vergilerinde azalma meydana gelmiş ve eş etkili vergilere yönelme zorunluluğu doğmuştur.

Tablo 25: Dış Ticaret Vergilerinin Toplam Vergiler İçindeki Payı 2000-2012 (Milyon TL)

YILLAR	DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLER	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ ORANI %	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ
2000	4.289.401.000	16,18	26.503.698.000
2001	5.551.053.000	13,97	39.735.928.000
2002	9.487.175.000	15,91	59.631.868.000
2003	12.578.666.000	14,92	84.316.169.000
2004	18.868.483	18,80	100.373.286
2005	21.825.868	18,24	119.627.685
2006	27.562.843	20,67	133.377.618
2007	28.970.328	19,57	148.045.733
2008	32.781.443	20,11	163.008.019
2009	28.651.405	17,15	167.089.411
2010	39.527.583	19,48	202.911.712
2011	53.451.637	21,79	245.353.804
2012	55.310.163	20,56	269.026.295

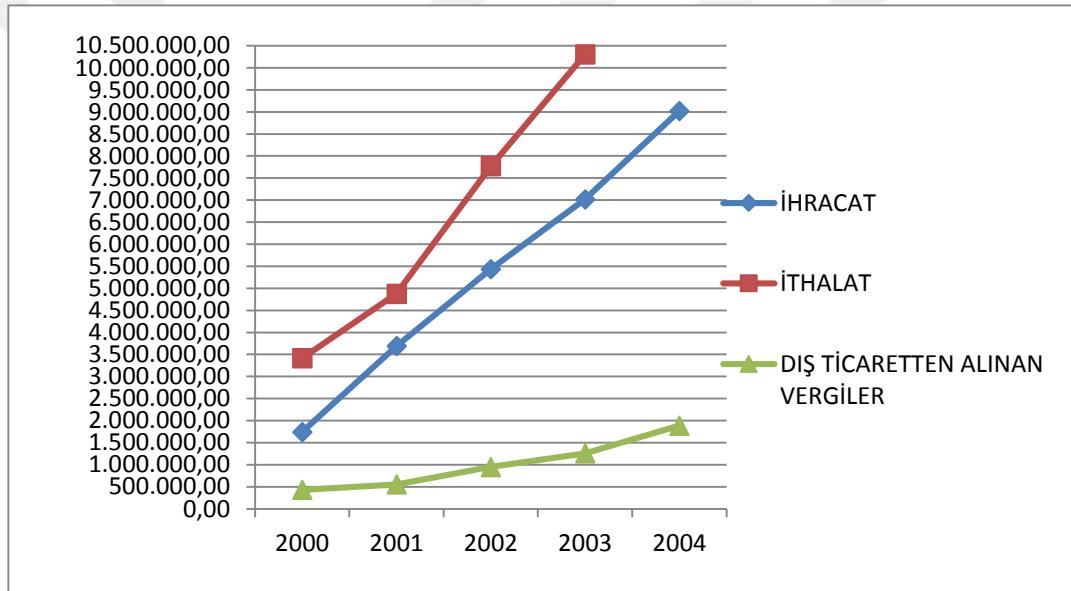
Kaynak: BUMKO

³⁰⁴ Ömer Emirkadı, *Türkiye Ekonomisinde Cari Denge Açığı Yapısal mı, Konjonktürel mi?*, s.4, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/351398> (Erişim tarihi : 15.03.2018)

³⁰⁵ Kolçak, "Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri", s.207

2000 Kasım ayında ve 2001 Şubat aylarında vergi kaçırma ve kayıt dışı uygulamaları artırmış vergi gelirlerinde ciddi azalışlara neden olmuştur.³⁰⁶2002 yılında uygulanan ekonomi politikaları ve vergi düzenlemeleri yapılmıştır. Tablo 25'e bakıldığında 2000 yılında dış ticaretten elde edilen vergi gelirleri toplam vergi gelirlerinin %16'sını oluşturmaktadır ve bu rakam 4.289 milyon'dur. 2001 yılına gelindiğinde bu oran %13'lere gerilemiş ve 5.551 milyon TL olmuştur. bu azalışın esas kaynağı ithalat rakamlarındaki krizden kaynaklı hızlı düşüş olmuştur. 2001 yılından sonra dış ticaretten elde edilen gelirler yıllar itibariyle artış göstermektedir. 2012 yılına gelindiğinde bu oran %20'ye çıkmış ve 55.310 milyon TL'ye ulaşmıştır.

Şekil 6:2000-2004 İthalat ve İhracat Dış ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL

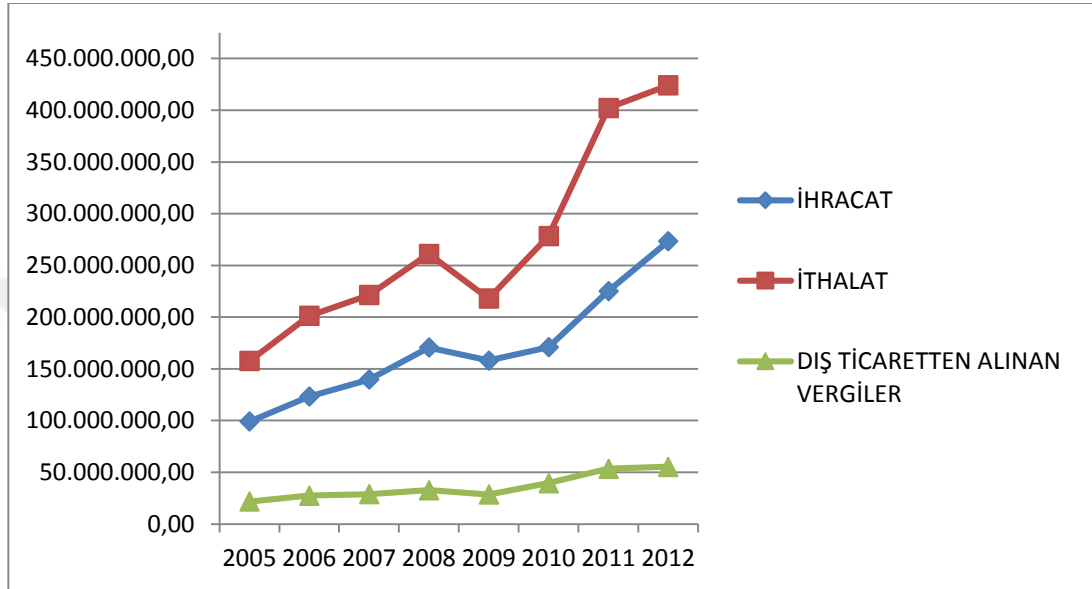
Kaynak: TÜİK, BUMKO verileri dikkate alınarak yapılmıştır

1985 yılında Katma Değer Vergisi ve 2002'de Özel Tüketim Vergileri iç tüketimin yanı sıra ithalatı da vergilendirmektedir. KDV ve ÖTV ile çok sayıda vergi yürürlükten kaldırılarak, vergilemede sadeleştirmeye gidilmiştir. Buna rağmen, dış ticaret işlemleri üzerinden halen daha, yukarıda bahsedilen vergilerin yanı sıra çok sayıda fon uygulamasına devam edilmektedir. Şekil 6'da 2001 yılındaki ithalat ve ihracat rakamlarındaki bu hızlı değişim döviz kurlarındaki hızlı artışlardan kaynaklı olduğu, ihracat artarken ithalatın da azaldığı ve dış ticaretten elde edilen vergi gelirlerindeki artışların ithalat ve ihracat rakamlarını etkilemediği

³⁰⁶Nesrin Candan, "Türkiye'de 1990 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi",s.84

gözlemlenmektedir. 2002 yılından sonra iktidarın değişmesi ve IMF destekli ekonomi programlarının uygulanmasıyla birlikte ithalata dayalı ihracatın arttığı 2004 yılına gelindiğinde ise hem ithalat hem de ihracat rakamlarının 2000-2004 yılları arasındaki en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir.

Şekil 7: 2005-2012 İthalat ve İhracat Dış ticaret Vergi Geliri Artışları Milyar TL

Kaynak:TÜİK, BUMKO verileri dikkate alınarak yapılmıştır

Şekil 6’da 2005-2008 yılları arasında ithalat ve ihracat rakamları hızlı bir şekilde artış göstermiş. 2008 yılında Dünya genelinde yaşanan krizden etkilenmemek adına Varlık Barışı olarak bilinen ve işletmelerin varlık yapısını güçlendirmeyi amaçlayan ve ülkeye para girişini teşvik edici düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler neticesinde krizden sonra azalan vergi gelirlerinde artışlar olmuştur. 2009 yılında kriz etkisi Türkiye’yi de etkilendiği ihracat rakamlarının bir önceki yıla kıyasla % 23 civarında azaldığı ve ithalat rakamlarının da % 30 dolayında azaldığı gözlemlenmektedir. 2010-2012 yılları arası dönemde hızlı bir ithalat ve ihracat artışı söz konusu iken 2012 yılına gelindiğinde dünya ekonomisinde ortaya çıkan bölgesi krizi etkiledi ve birçok Avrupa ülkesi resesyona uğradı ve gelişmiş ülkelerde işsizlik ve borç oranları arttı. Bu krizin neden olduğu talep daralması Türkiye’yi de etkiledi ve ithalat ve ihracat rakamları büyük oranlarda düşüşe neden oldu. Bu dönemde dış ticaretten elde edilen vergilerde sürekli bir artış söz konusu oldu. Bu artışa rağmen dönem dönem artan ve azalan ithalat rakamlarının dış ticaret vergilerinden etkilenmediği gözlemlenmektedir.

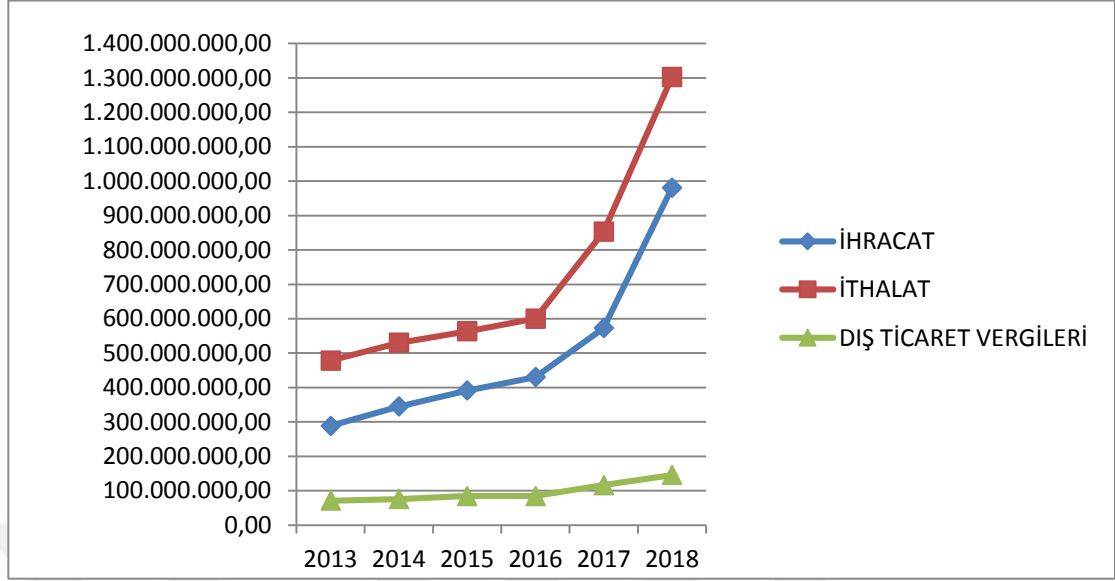
Tablo26 :Dış Ticaretten Alınan Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı
2013-2018 (Milyon TL)

YILLAR	DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLER	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ ORANI %	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ
2013	71.429,00	21,90	326.169,00
2014	75.947,00	21,55	352.437,00
2015	84.851,00	20,82	407.475,00
2016	84.926,00	18,52	458.658,00
2017	116.161,00	21,67	53.6048,00
2018	145.598,00	23,43	621.311,00

Kaynak: BUMKO

Tablo 26'ya bakıldığında 2013 yılında dış ticaretten elde edilen vergi gelirleri toplam vergi gelirlerinin %21'ini oluşturmaktadır ve bu rakam 71.429 milyon TL'dir. 2016 yılına gelindiğinde bu oran %16'lara düşmüş ve 84.926 milyon TL olarak elde edilmiştir. 2012 yılında itibaren dünya piyasalarında yaşanan durgunluk ve yurt içi üreticiyi koruma amacıyla gümrük vergilerinde çeşitli artışlar ve ek mali yükümlülükler uygulamaya konulmuştur. 2018 yılına gelindiğinde bu oran %23'lere ulaşmıştır ve 145.598 milyon TL'lik bir rakam elde edilmiştir. Dış ticaret dengesine baktığımızda 2013 yılında ithalat ve ihracat rakamları arasındaki fark 99.858 milyon dolar, 2016 yılında ise bu rakam 56.088 milyon dolara düşmüş ve 2018 bu fark 55.100 milyon dolar olarak gözlemlenmiştir.

Şekil 8:2013-2018 İthalat ve İhracat Dış ticaret Vergi geliri artışları Milyar TL

Kaynak:TÜİK, BUMKO verileri dikkate alınarak yapılmıştır

Şekil 7'e baktığımızda 2012 yılında meydana gelen krizin etkileri 2013 yılında da devam etmiş ve ithalat ihracat rakamlarında dengesizliklere sebep olmuştur. 2013 yılında ihracat rakamları belirli bir oranda azalış gösterirken ithalat rakamları artış göstermektedir. 2014 yılında artış gösteren ihracat rakamları karşısında ithalat rakamlarında da azalış olmaktadır. 2017 yılına gelindiğinde ithalat ve ihracat rakamları müthiş bir ivme yakalamış ve artış göstermiştir. Bu rakamlara baktığımızda dış ticaret vergilerinde herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen ithalat ve ihracat rakamlarındaki hızlı artış ve azalışların vergi miktarlarıyla ilişkisi olmadığı gözlemlenmiştir.

SONUÇ

İnsanlık tarihi o kadar geniş bir kavrama sahiptir ki içinde birçok kabile, medeniyet ve uygarlığı sığdırmıştır. İnsanın var olduğu her yerde ihtiyaç gündeme gelmiştir. İnsanlar ihtiyaçlarını farklı şekillerde gidermekteydi. Ticarete bu noktada ortaya çıkmış ve farklı şekillerde yapılmaya devam etmiştir. Binlerce yıl önce, insanlar takas usulü ile alışverişlerini tamamlıyordu. Bu sayede alışverişin iki tarafı da ihtiyaçlarını giderebilmekteydi. Ticaret en az insanlık tarihi kadar eskidir ve bugün de hayatımızda büyük bir yer kaplamaktadır.

Ticaret kavramı terim olarak 18. yüzyılda kullanıldı ve as 20. yüzyılda yaşanan gelişmeler ticarete yeni bir boyut ve hız kazandırmıştır. İnsanların ürettiği fazla malları, ihtiyaçları ile takas etmeye başlayınca ilk adım atılmış oldu. Sonrasında değerli madenlerle ya da eşyalarla ödeme yapılmaya başlandı. Paranın icat edilmesiyle şekil değiştiren ticaret, medeniyetlerin oluşması ve devletlerin kurulmasıyla ticari anlaşmalara yapılmaya başlandı uluslararası ticaret sistemleri oluşturuldu hatta uluslararası ticaret örgütleri kurularak ülkeler arasındaki ticareti kolaylaştırıcı yöntemlere geliştirildi. Pek çok aşamadan geçen ticaret ve günümüzde sınırları aşan bir noktaya ulaşmıştır. Bu sınırların aşılması ülkeler açısından dış ticaretin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Teknolojinin gelişmesi ve insanların zamanla olan mücadelesinin artması ticaretin de yapısını ve şeklini değiştirmiştir. İnsanlar artık oturdukları yerden istedikleri ürünleri tek bir tuşla elde edebilir hale gelmiştir. Ticareti vazgeçilmezi olan nakit banknotlar bile yerini yavaş yavaş elektronik para sistemine devretmektedir.

Ülkeler arası *fiyat farklılıkları* dış ticaretin temelini oluşturmaktadır. Fiyat farklılıklarının yanı sıra *ülke içi üretimin yetersiz oluşu* ve *mal farklılaştırması* da dış ticaretin ortaya çıkmasındaki ana faktörleri oluşturmaktaydı. Ülkeler her malın üretiminde aynı ölçüde fiyat avantajı elde edememektedirler. Bir malda fiyat avantajına sahip olmayan bir ülke bu malı kendisi üretmek yerine ithal etmeyi tercih etmesi doğru olacaktır. Ülkeler arası fiyat farklılıklarının ana nedeni mallardaki mukayeseli üstünlükler etkilidir. David Ricardo'nun önderliğinde başlayan mukayeseli üstünlükler ülkenin herhangi bir malda üstünlüğe sahip olduğu ya da olmadığı durumlar söz konusudur. İşte üstünlüğe sahip olduğu bu malda

uzmanlaşmalı, üretmeli ve ihraç etmelidir. Üstünlüğü yoksa bu malı ithal etmelidir. Bu durum kaynakların etkin ve kullanımını sağlayacaktır.

14. yüzyılda kurulan Osmanlı Devleti dış ticaret politikasında vergileri o dönemde, ihracatı sınırlama ve ithalatı arttırmayı amaçlamaktadır. Kamu gelirlerini arttırmak ve yerli üretimi korumak amacıyla ithalat vergilendirilmekteydi. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle ardından Yavuz Sultan Selim'in de Mısır' fethiyle birlikte İpek Yolu ve Baharat yolu ticaretini ele geçiren Osmanlı İmparatorluğu refah seviyesi yüksek bir dönem içine girmiştir. Ticaret yollarının ele geçirilmesi ile birlikte sıkıntı ve bunalım yaşayan Avrupalı devletler coğrafi keşiflerle birlikte alternatif ticaret yolları arayışına girmişlerdir.¹⁸ Yüzyıla gelindiğinde sanayi devrimiyle birlikte seri üretim konusunda ilerleme kaydeden Avrupa büyük bir ekonomik ivme kazanmıştır. Coğrafi keşiflerin ve Sanayi devrimini gerçekleşmesi Osmanlı ekonomisini büyük oranda etkilemiş ve 1838 Ticaret Antlaşması ile ticari bir anlaşma yapma gereği ortaya çıkmıştır. Bu anlaşma ile ithalatta Osmanlı tüccarlarının ödediği gümrük vergileri artırılmış yabancıların ödemesi gereken gümrük vergileri düşürülmüştü. Bu durum İmparatorluk içindeki yabancı malların piyasayı ele geçirmesine ön ayak olmuştur. Bu anlaşma yerli üreticiye büyük zarar verdiğini ve gümrük vergilerinin kuruluştaki amacında saptığını göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sıkıntılarının baş gösterdiği bir dönem olarak görülebilir. Ekonomik olarak zor bir dönemden geçen Osmanlı Devleti başlangıçta iç borçlanmaya gitmiş ardından dış borçlanma yapmak zorunda kalmıştır. 1856 Kırım Savaşı sırasında İngiltere'den dış borç alma yoluna gitmiştir. Bu dönemde Osmanlı borçlanırken elde edeceği vergi gelirlerini de teminat olarak göstermeye başlamıştır. Ekonomisinde büyük sıkıntılar çeken Osmanlı yönetimi arka arkaya girdi savaşların da ekonomik darboğaza girmiştir. Ödemelerini yapamaya Osmanlı devletinden alacaklarını almak isteyen topluluklar ve devletler Duyun-u Umumniye'nin kurulması sağlanmıştır. Bu kurum Osmanlı'nın elde ettiği gelirleri kendi bünyesinde toplayacak ve alacaklılara alacaklarının tahsilini sağlayacaktır. Maliye ve ekonomi üzerinde yabancı sermaye baskısını arttıran bu kurum Osmanlı üzerinde yabancıların daha etkili olmalarını sağlamış ve ekonomiyi tamamen ele geçirmişlerdir. Birinci dünya savaşının patlak vermesiyle ekonomisi tamamen bitmiş vaziyette olan Osmanlı devleti savaş sonrasında parçalanmış ve Osmanlı Devletinin

devamı niteliğinde Çanakkale Savaşından zaferle çıkan genç bir cumhuriyet devleti kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Türkiye hükümeti Osmanlı'dan kalan bütün gelir getiren kurumlara el koymuştur. Lozan Anlaşmasıyla birlikte Osmanlı devletinden kalan bütün borçların bir kısmı da genç bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin sırtına yüklenmiştir. Osmanlı'dan kalan borçlar 1954 yılında son taksitini de ödeyerek üstündeki yükten kurtulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, sanayileşme hareketlerine girişmiş ve birçok üretim tesisi hayata geçirilmiştir. Bu dönemde korumacı bir maliye politikası izlenmiştir. 1929 yılına gümrük tarife kanunun çıkarılmasıyla 1930'lu yıllarda, devletçilik bir politika ile hareket eden Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle 1950'lere kadar dış ekonomik ilişkilerin sınırlı bir şekilde yürütmüştür. Demokrat 1950'li yıllara gelindiğinde ise, liberal ekonomi anlayışıyla ithalatın serbestleştirilmiştir. 1963–1979 planlı kalkınma sürecinde ithal ikameci sanayileşme sistemi ön plana çıkmıştır. Bu yıllarda yerli üretimi korumak amacıyla ithalat üzerindeki vergi oranları artırılmış ve yerli üretici koruma altına alınmıştır. Bu kararların ardından Türkiye'nin dış ticaret politikasını ve vergi politikasını etkileyecek olan anlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye'de 1980'li yılların başından itibaren, dünya ekonomisine entegrasyon amacıyla liberal ekonomik ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu durumda dış ticaret politikalarında da serbestleşme süreci hız kazanmıştır. İhracat teşvikleri sağlamış ve özellikle konumuz açısından önem taşıyan ithalatı serbestleştiren düzenlemeler uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde ithalatta gümrük vergisi indirimleri sağlanırken devlet bir taraftan da ithalat üzerine çeşitli adlarla ifade edilen başka vergi ve vergi benzeri yükümlülüklerin alınmaya başlamıştır. Gümrük Birliğine uyum çerçevesinde azaltılması ve daha ileri bir aşamada da dış ticaret üzerindeki engellerin kaldırılmasına zemin hazırlanmıştır. Küreselleşme hareketlerinin de etkisiyle devletler çok taraflı anlaşmalara imzalar atarak topluluklar kurmaya başlamıştır. Türkiye'de gelişmelerden etkilenmiş ve AB ile ve çeşitli ülkelerle ekonomik anlaşmalar yapmıştır. 1996 yılında kabul edilen GB anlaşmasıyla gümrük vergi oranları azaltılmıştır. Türkiye'de dış ticaret üzerinden alınan vergilerde ithalat

üzerinden alınan vergilerin daha çok paya sahiptir. Bu pay GB ile azalmıştır ve ülkenin dış ticaretten elde ettiği gelir büyük oranda azalmıştır.

Türkiye ekonomisi, özellikle son 20 yılda dış ticarete büyük değişimler meydana gelmiştir. Emek yoğun ve katma değeri düşük olan mallardan, sanayi ürünlerine doğru bir yer değiştirme olmuştur. Son dönemde izlenen ekonomi politikalarıyla ithalatın ihracatı karşılama oranı artırılmaya çalışılmaktadır. Fakat ithalat bağımlı bir dış ticaret politikası bunun gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda, 1980’lerde yaklaşık 80 dolayında ülke ile dış ticaret ilişkisi söz konusu iken 2011 yılı itibariyle yaklaşık 200’e yakın ülke ile ticari ilişki sağlanmıştır. Bu durum, ticarete bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru olmuştur. Dış ticaretten elde edilen gelirler maliye politikasının temel araçlarından birisidir. Dış ticaretten alınan vergiler ülkemiz açısından yerini ve önemini her daima korumaktadır. Yabancı ülkelere gelecek yardım ve desteklerin bizi geleceğe taşıyacak stratejiler üretmesi pek olası da görülmemektedir. Dünya da 1980 yılından itibaren ortaya çıkan küreselleşme faaliyetleri tüm ekonomik, mali, sosyal ve siyasi yapılar yeniden şekillenmekte ve bu süreçte uygulanan vergi politikalarının da değiştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Türkiye Küreselleşme ve artan sermaye hareketleri ülkelerin vergi politikalarını belirlemedeki özgürlüklerini kısıtlamıştır. 1980 yılından itibaren dış ticaret faaliyetlerini incelediğimizde ithalat rakamları ve ihracat rakamlarının düzenli artışlar ve azalışlar gösterdiği tespit edilmiş ve özellikle kriz dönemlerinde bu rakamlarda ciddi artışlar ve azalışlar tespit edilmiştir. Bu artış ve azalışların başlıca sebepleri arasında ekonomik kriz, savaş ve döviz kurlarındaki dengesizlikler olduğu anlaşılmıştır. İthalattan alınan vergiler yanında ihracattan alınan vergide yer almaktadır. İhracattan alınan vergi telafi edici vergi olduğu ve vergi gelirleri içerisinde çok az yer kapladığı görülmektedir. Dış ticaret vergilerinin 1980-2018 yılları arasında ithalatı ve ihracatı kısıtlayıcı bir etki söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. İthalatı ve ihracatı kısıtlayıcı etki sağlamak adına ihracatın ithalat bağımlılığının ortadan kaldırılması ve yerli üretimin önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ağsakal, Ahmet vd., “Türkiye’de Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Faiz Oranları”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR 16 Özel Sayısı, 2016

Akın, Hakan *Yeni İşim Dış Ticaret*, Elma Yayınevi, 5. Baskı, 2005

Aktaş, Nur vd. Türkiye’nin Dış Ticaret Sistemi ve Sorunları, T.C. İstanbul Üniversitesi, *Dış Ticaret Enstitüsü, Tartışma Metinleri*, s.Wps No/ 65/ 2017-01Erişim: 15 Ekim 2018), <https://www.ticaret.edu.tr/uploads/dosyalar/921/65>

Aktuğ, Semih, *Kavramsal Açından Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri*, Erişim: 18 Ekim 2018, www.sosyalpolitika.info.

Al Kılıç, Şengül “Uluslararası Ticarete Vesaik Mukabili Ödeme Yöntemi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XIV, Y. 2010

Alabayır, Aykut vd. Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi ve Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma, *İşletme Araştırma Dergisi*, DOI: 10.20491/isarder.2016.202 Erişim:10 Haziran 2018, http://isarder.org/2016/vol.8_issue.3_article016_full_text.pdf.

Alagöz, Mehmet v.d., “Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel mi?”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

Altunöz, Utku, Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği, s.120, İGÜSBD Cilt: 1 Sayı: 2 Ekim, 2014.

Aslan, Mehmet Barış vd. “Türkiye ile OECD Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaretin Marshall-Lerner Kuralı Çerçevesinde İncelenmesi”, *International Journal of Economic and Administrative Studies* 2018.

Atabay, İsmail “İhracat Performansını Etkileyen Faktörler Zeytinyağı Sektöründe Bir Araştırma”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Erişim Tarihi :15.08.2019, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c7s12/makale/c7s12m2.pdf>

Avrupa İşletmeler Ağı, Dış Ticarete Ödeme ve Teslim Şekilleri, Ekim 2015 İstanbul Dış Ticarete Teslim Şekilleri, erişim : 15.06.2019, www.tml.web.tr/download/dis-ticarete-teslim-sekilleri.pdf

Aysan, Mustafa A. “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü, Devletçilik”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 6 ss. 617-644, Temmuz 1986

Bahçivan, Erdal “Dış Ticarete Bankacılık İşlemleri ve Akreditif”, Umur Basım Sanayi ve Tic. A.Ş., Kasım 2015

Bayar, Fırat “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı : 32, Erişim Tarihi : 15.08.2019
<http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatbayar.pdf>

Bozkurt, Cevdet, ”Yatırım Teşvik Belgesine İstinaden Gümrük Vergisi Muafiyeti Kapsamında Makine ve Teçhizat İthalı”, *Mali Çözüm Dergisi*, 2016, Erişim: 10 Ağustos, 2018
http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/134malicozum/015_Cevdet_BOZKU RT.pdf.

Burul, Göktuğ Can “Uluslararası Ticarete Ödeme Şekillerinden Akreditif”, www.bkalaw.com/Files/636482018071216260_bka___uluslarsarsi_ticarete_odeme_sekillerinden_akreditif.pdf, Erişim: 21.06.2019

Candan Nesrin, “Türkiye’de 1990 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi”, *Tarım Ekonomi Dergisi* 2012,18(2): s.79-86, s81

Cihan Dura, “Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış”, *E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 16, Yıl : 2000

Çelik, Binnur, “İthalde Alınan Katma Değer Vergisi ve Günümüzdeki Önemi”, *GÜ.İ.İ.B.F. Dergisi*, 1999.

Çınar, Serdar, “Doğal Kaynaklar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 2015, Cilt: XXXVII, Sayı: II, S. 171-190 Doi No: 10.14780/iibd.20480.

Çoşgun Karaman Özlem, Gümrük Antrepoları Eşyanın Tasfiyesi ve Antrepo Ücretinden Sorumluluk, *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2017

Damlıbağ Fatih, “Osmanlı Sanayiindeki Rekabet Düzenlemeleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt;65,2015

Demir, İhsan Cemil, “Mükellef Perspektifinden Vergi Tarifeleri: Türkiye Örneği”, *Sosyal Ekonomi Dergisi*, Vol.(26)35,11-26, 2018

Demirbaş, Muzaffer, “1980 Dönüşümünün İhracat Ve İthalat Üzerindeki Etkisi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, Sayfa: 233-249, Elazığ-2003.

Demircan, Esra “Kamu Mali yönetimindeki Değişim trendinin Dış ticaret politikasına Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı : 24, Ağustos 2009

Derdiyok, Türkmen, *Dış Ticaret Vergileri ve Mali Yükümlülükleri*, 1. Baskı Seçkin Yayınevi: Ankara, Temmuz 2013

Derman, Giray Saynur “Bağımsız devletler Topluluğu (BDT) Dönemi Rus Dış Politikası Paradigmaları”, *Akademik Bakış*, Cilt: 10, Sayı: 19, 2016

Dış ticaret Müsteşarlığı, “İhracat Yönetmeliği Birinci Bölüm, Resmi Gazete”, Madde 4/d, 2006, Erişim : 03 Şubat 2018, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060606-10.htm>.

Dikmen, Nedim, “Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 19 Eylül 2005 Sayı: 2, Erişim: 15 Ocak 2018 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/30059>.

Dinler, Zeynel, *İktisada Giriş*, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2003

Eğilmez, Mahfi ,”Tarife Dışı Engeller”, Kendime Yazılar, Erişim 10 Ağustos 2018, www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds-engeller.html.

Eğilmez, Mahfi, *Makro Ekonomi Türkiye’den Örneklerle*, Remzi Kitapevi, Ocak 2010, Ankara.

Elibol, Numan, “18. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, 2005.

Emirkadı, Ömer, *Türkiye Ekonomisinde Cari Denge Açığı Yapısal mı, Konjonktürel mi?* Erişim tarihi: 15.03.2018, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/351398>

Eren, Mesut T. “ Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları’nın Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar”, *Maliye Finans Yazıları*, Sayı : 98, 2013

Eroğlu Onur, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, Özel S. 2010, s.57-89, Basım Yılı: 2012

Eşiyok, B. Ali, “Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 2012 Cilt: 49, Sayı: 569

G.K. Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi (Değişik: 18/6/2009-5911/1 md.),7682.

G.K. m.93/2.

G.K. 108. MAD.

G.K. 128. MAD.

G.K. 168. MAD.

Gencil Ufuk, “Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 20, ss. 29-60, 2012.

Gerçek Adnan (2005): “Türk Vergi Hukukunda Vergi Sorumlusu, Sorumluluk Halleri ve Türlerinin İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2005, Cilt: 54, Sayı: 3.

Göçer, İsmet “Türkiye Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı”, Erişim: 16.07.2019 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55690>

Göçer İsmet, *Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri Finansman Kalitesi Ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi,2013.

Gökgöz, Ahmet vd., “Dış Ticarete Teslim ve Ödeme Şekillerinin TMS 18 Hasılat Standardı Çerçevesinde İncelenmesi”, *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Journal of Accounting, Finance, and Auditing Studies, 2019

Gül, Ekrem vd. “Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde Ekonomik Büyüme Dinamikleri: Bir Panel Veri Analizi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C:4, Yıl:2012,

Gültekin, Sadettin “Küreselleşme Çağında Dış Ticarete Rekabet İçin Kümelenme Stratejisi: Türkiye’nin Tarım Kümelenmesi Gerekliliği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (22) 2011 / 2 :29-40.

Gültekin, Raşit, *Türkiye’de Dış Ticaretten Alınan Vergiler ve Eş Mali Yükümlülükler* Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2008.

Gümrük Kanunu Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi (Değişik: 18/6/2009-5911/1 md.),7682

Gündoğdu, Nuri Dış Ticarete Teslim ve Ödeme Şekillerinde Eğitim Gereklilerinin Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dış Ticaret Ana Bili Dalı, Ocak 2016

Hacıköylü, Canatay, İthalat Sırasında Ödenen Vergiler ve Diğer Mali Yükümlülükler: Türkiye ve Cep Telefonu İthalatı, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* . 7(1), 2014.

Hüseyinov, Fuad “Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları”, Erişim Tarihi : 17.06.2019, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2544.pdf>

Işık, Nihat “Küresel Finansal Krizin Amerika Birleşik Devletleri İle Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, C. XV, S. I, 2013

İnalcık Halil, *Seçme Eserler XII Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi I 1300-1600*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

İsmayilov, Altay “Gelişmekte Olan Ülkelerin İktisadi Kalkınmasında Dış ticaretin Rolü : Azerbaycan Değerlendirmesi”, Journal Of Azerbaijani Studies, Erişim Tarihi: 10.06.2019, <http://jhss-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/GELISMEKTE-OLAN-ULKELERIN-IKTISADI-KALKINMASINDA-DIS-TICARETIN-ROLU.pdf>

Karabıçak, Mevlüt “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler” Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 7, 2002

Karabulut, Ali Naci “Küreselleşmenin Ticari Hayat Üzerindeki Etkileri”, *Mevzuat Dergisi*, Sayı: 76, Nisan 2004, Erişim: 08.07.2019, <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/01.htm>.

Kargı Veli, vd., “Küreselleşme ve Gümrük Vergisi”, Erişim :10 Ağustos 2019, apbs.mersin.edu.tr/files/velikargi/Publications_019.pdf.

Karluk Rıdvan, “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Gelişmekte Olan Ülkeler Yönden Geçerliliği Üzerine Düşünceler”, Erişim Tarihi: 10.06.2019, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/8622>.

Kaya, Dilek Göze “1923-1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:19, ss.233-249, Mayıs 2009

Kaya, Mehmet, “Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 6, 2016

Kızıl Cevdet, vd. “Dış Ticaret Uygulamalarında Akreditif İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi”, *Trakya Üniversitesi İİBF E-Dergi*, Temmuz-Aralık 2014.

Koçtürk, O. Murat, vd.,1923- 1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*,2010, 45, (2): 48-65.

Kodalak Oğuzhan, vd. “Dış Ticarete Akreditifli Ödemeler: UCP 600’e Göre Bankalarda Güncel Örnek Uygulamalar” *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies* 1/3 (2015) 68-90, s.71,Erişim: 10 Ağustos 2018, http://jafas.org/articles/2015-1-3/4_Akreditif_FULL_TEXT.pdf

Kolçak, Menşure “Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 4, 2013.

Kolsuz, Güneş, vd. 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayırıştırılması, *Çalışma ve Toplum*, 2014/1, s. Erişim: 15 Ocak 2019 calismatoplum.org/sayi40/kolsuz.pdf.

Konak, Ali “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Nedenleri ve Cari İşlemler Açığı - Dış Ticaret Açığı İlişkisi”, *International Academic Journal*, 30.12.2018.

Kosovalı, Gökhan, *Gümrük ve Ticaret “Uzman Görüş”*, Erişim : 20 Eylül 2018 , <http://www.assetgrup.com.tr/sosyalmedya/GTUD.pdf> , 2017, s.39.

Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu, Atatürk Kültür*, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4.Baskı, 1991, Ankara.

Kurtaran, Uğur, Bir İmparatorluğun Doğuşu Osmanlı Kuruluş Dönemi, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi* Sayı 5, 2012.

Kumrulu, Ahmet “Türkiye’de Vergi Politikası Gelişmeleri: Karar Alma Süreci ve Sapmalar 1950-1985 ”, *Türkiye Vergi Politikası*, s.195-197, Erişim Tarihi : 10.09.2019, <http://dergiler.ankara.edu.tr>,

Mete, Emrullah vd. Dâhilde İşleme Rejimi ve Cari Denge: Türkiye İçin Sektörel Bir Analiz, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2017.

Mircan, Yıldız Tokathoğlu, “Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği”, *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 2005.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 200.

Öncel, Mualla, vd., *Vergi Hukuku, Cilt 1, Genel Kısım*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1985.

Özdemir, Ünal, Yiğit Güzin Kantürk, Oral Muhammed; “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Erişim: 10 Şubat 2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/224169>.

Özen, Ahmet vd., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Türkiye Cumhuriyeti’nde Borçlanma Politikaları ve Sonuçları”, *Mevzuat Dergisi*, Nisan 2006 Erişim : 02 Ekim 2018 <http://www.mevzuatdergisi.com/2006/04a/03.htm>.

Özkan, Ömer vd., “Avrupa Birliği – Türkiye ve Türki Cumhuriyetler Arasındaki Ticarete Kullanılabilecek Alternatif Bir Finansman Yöntemi: Karşılıklı Akreditif”, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı : 5.

Özkan Ömer, “Incoterms 2010 ile Getirilen Yenilikler”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 31, Temmuz – Ağustos, 2012, s.4, Erişim : 03 Şubat 2018, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867957.pdf>.

Öztürk Mustafa, vd. “KaradenizEkonomikİşbirliği Teşkilatı ve Türk Dış Ticaretine Yansımaları”, Erişim Tarihi: 17.06.2019, <https://works.bepress.com/osmannuri-aras/41/>.

Paksoy Sadettin, vd. “Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma ve Gaziantep Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı :35, Yıl:2011 www.esosder.org Kış/Winter Cilt/Volume:10

Paksoy, Saadettin, vd. “Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma ve Gaziantep Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, 2011, Sayı: 35.

Pıçak Murat vd. “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye İş Bankası’nın Kuruluşu ve Ekonomiye Etkisi”, *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları*, Erişim:15 Ekim 2019

Reisoğlu, Seza ”Hukuki Açıdan Akreditif ve Uygulama Sorunları”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı 52, 2005

Saraçoğlu, Fatih 1930-1939 Döneminde Vergi Politikaları, *Maliye Dergisi*, Sayı : 157, Temmuz Aralık 2009

Sayım, Ferhat, vd., “Dış Ticarete Kullanılan Finansman ve Teslim Şekillerinin Türkiye’nin Sınır Ticareti Uygulamalarında Kullanılabilirliği”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2012, Cilt 8, Sayı 17.

Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, (İstanbul, Güzem Can Yayınları No: 22, 2007

Snowdon Brian vd., *Modern Makro Ekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü*, Efil Yayınevi, 1.Basım, Eylül 2012.

Subataş, Turan, “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, Sayı 1, Ekim 2010,

Şahin, Arif “İhracatta Ödeme Şekilleri”, İgeme – İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Erişim: 10 Ağustos 2018,
<http://kisi.deu.edu.tr//ikbal.aksulu/IhracattaOdeme%C5%9Eekilleri.pdf>.

Şen Zafer, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihine Bir Bakış*, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Boğaziçi yayınları, İstanbul,1996.

Şenkaya, Hüseyin, vd., *Uluslar arası Lojistik ve Uygulamalarında Teslim Şekilleri ve Teslim Şekli Seçimini Etkileyen Unsurların Belirlenmesi*, Erişim: 20 Ekim 2018, dergipark.gov.tr/download/article-file/261341.

Şerefli, Meltem “Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Temmuz 2016, Sayı:13.

Takım, Abdullah vd., Dahilde İşleme Rejimi: İhracat Ve İthalat Üzerindeki Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010

Takım Abdullah, vd., “Dahilde İşleme Rejimi: İhracat Ve İthalat Üzerindeki Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010

Temiz, Dilek “Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960- 2006 Dönemi”, 2. *Ulusal İktisat Kongresi* / 20-22 Şubat 2008/ DEÜ İİBF İktisat Bölümü İzmir

Tokatlıoğlu, İbrahim v.d., 1950-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye’de Uygulanan Para ve Maliye Politikalarının Etkinliği, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 66.

Tokatlıoğlu, Mircan Yıldız “Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (10) 2005, 46-72, s.47, Erişim10 Ağustos 2018, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868847.pdf>.

Tunçel Ahmet Kamil, vd.” 1854- 1874 Döneminde Osmanlı Devleti’nin Dış Borçlanması: Kaç Milyar Dolar Osmanlı Devleti’nin İflasına Neden Oldu?”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2014 Cilt 16 Sayı 1 (1-26).

Türk, İsmail, *Maliye Politikası*, Turhan Kitapevi, Ankara 2011

Türkiye İhracatçılar Meclisi, İhracat mevzuatı, Erişim: 10 Eylül 2017 http://www.tim.org.tr/files/downloads/mevzuat/ihracat_mevzuati.pdf.

Uğur Abdullah, *Türkiye’nin Dış Ticaretinde Tekstil-Giyim Sektörünün Yeri Ve Yeni Rekabet Dönemi*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/33/825/10464.pdf>, (Erişim tarihi: 15.03.2019).

Utkulu Utku, *Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi ve Yapısal Değişim*, Gazi Kitapevi, 2000

Uzgören, Ergin, vd., Elektronik Veri Değişimi (EDI) Bilgisayarlı Gümrük Etkinlikleri(BİLGE) Sisteminin Verimliliğinin Değerlendirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı :6, haziran 2002.

Ünsal M., *Mikro İktisada Giriş*, Turhan Kitapevi, Ankara, 2004.

Üyümez, Erkan Mustafa, vd., “Gümrük Denetimi : Türkiye Uygulamalarının Analizi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Dergisi*, Cilt :8, Sayı :14, 2016, Mart, Antalya.

Varlık, Uğur, vd., *Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Vesaik Mukabili İşlemlerde Operasyonel Riskler*, Erişim :3 Temmuz 2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/323470>.

Yalçın, Elif vd., “Türkiye ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Analizi”, *Business, Economics and Management Research Journal - BEMAREJ*, 2018, Volume 1, Issue 2, 81-92

Yalçinkaya, Alaeddin “Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı, Nisan 2017, ISSN 2147-6934, ss. 1-16 • DOI: xxxx,

Yiğit, Hamiyet, *Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorunu: Nedenleri, Ekonomiye Etkileri ve Çözüm Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, 2018

Yılmaz, Mutlu, İhracatta Pazarlama Teknikleri, Erişim: 15.06.2019, daib.org.tr

Yılmaz, Tomris, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaret Hadleri ile Ödemeler Dengesi İlişkisi”, *Marmara Üniversitesi Dergisi*, Yayın No : 425, İstanbul 1985.

Zeynalzade, Seymur “İhracatta Akreditifli Ödeme Yönteminin Değerlendirilmesi: Bir Katılım Bankası Örneği” , *İşletme Bilimi Dergisi (JOBS)*, 2016; 4(1): 123-140. DOI: 10.22139 /ibd.37877.

www.bumko.gov.tr

www.tuik.gov.tr